

MAKÜ
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ

OGUZHAN

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

CİLT-VOLUME:5 SAYI-ISSUE: 2 ARALIK-DECEMBER 2023

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Bucak Hikmet Tolunay Yüksekokulu'nun değerli öğretim üyesi, sevgili hocamız Şeref Çalkaya'nın vefatı, akademik camiamızı derin bir üzüntüye boğmuştur. Aslen Kahramanmaraşlı olan ve Bucak'ta üniversitemizin kurulmasından itibaren önemli roller üstlenen Çalkaya Hocamız, mesleki ustalığı ve insani değerleriyle hepimizin hafızasında özel bir yer edinmiştir.

Kaybımız, sadece üniversitemiz ve Bucak için değil, akademik camia için büyük bir kayıptır. Şeref Çalkaya Hocamızın hatırası, yaptığı işler ve dokunduğu hayatlar aracılığıyla yaşamaya devam edecektir. Onun anısını saygı ve minnetle koruyacağız.

Editör Kurulu

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Adına Sahibi

On behalf of Burdur Mehmet Akif Ersoy University

Prof. Dr. Hüseyin DALGAR

Editörler

Editors

Prof. Dr. Osman AKIN
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Assoc. Prof. Neringa SLAVINSKAITÉ
Vilnius Gediminas Technical University

Öğr. Gör. Behiç ÇETİN
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya AKIN
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hakan ACAR
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

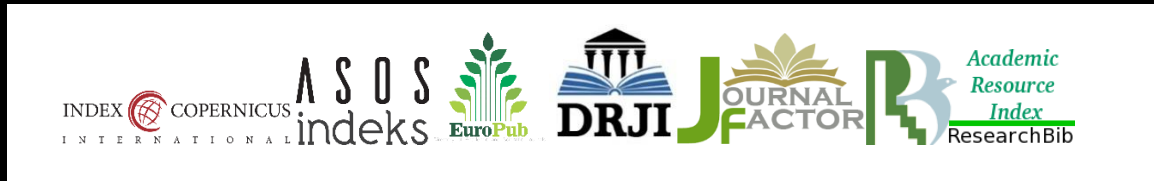
Dr. Sc. Almir MARIĆ
Univerzitet "Džemal Bijedić" u Mostaru

Bilim Danışma Kurulu

Advisory and Scientific Committee

Prof. Dr. Adem KORKMAZ - Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, **Prof. Dr. Adnan DÖNMEZ** - Akdeniz Üniversitesi, **Prof. Dr. Başak ATAMAN** - Marmara Üniversitesi, **Prof. Dr. Belkıs ÖZKARA** - Afyon Kocatepe Üniversitesi, **Prof. Dr. Berrin ONARAN** - Dokuz Eylül Üniversitesi, **Prof. Dr. Birgül KUTLU BAYRAKTAR** - Boğaziçi Üniversitesi, **Prof. Dr. Can Deniz KÖKSAL** - Akdeniz Üniversitesi, **Prof. Dr. Cemal ZEHİR** - Yıldız Teknik Üniversitesi, **Prof. Dr. Hasan DAĞ** - Kadir Has Üniversitesi, **Prof. Dr. Hayrettin USUL** - İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, **Prof. Dr. Himmet KARADAL** - Aksaray Üniversitesi, **Prof. Dr. İbrahim Atilla ACAR** - İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, **Prof. Dr. İsmail BEKİ** - Süleyman Demirel Üniversitesi, **Prof. Dr. Lütfihak ALPKAN** - İstanbul Teknik Üniversitesi, **Prof. Dr. Mehmet KARACA** - Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, **Prof. Dr. Mehmet KARAGÜL** - Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, **Prof. Dr. Murat KAYALAR** - Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, **Prof. Dr. Muazzez BABACAN** - Boğaziçi Üniversitesi, **Prof. Dr. Nejat BASIM** - Başkent Üniversitesi, **Prof. Dr. Nezihe Figen ERSOY** - Anadolu Üniversitesi, **Prof. Dr. Nilüfer KOÇAK** - Dokuz Eylül Üniversitesi, **Prof. Dr. Nuri ÖMÜRBEK** - Süleyman Demirel Üniversitesi, **Prof. Dr. Oya ERDİL** - Gebze Teknik Üniversitesi, **Prof. Dr. Osman BAYRİ** - Süleyman Demirel Üniversitesi, **Prof. Dr. Ramazan ERDEM** - Süleyman Demirel Üniversitesi, **Prof. Dr. Selahattin KARABINAR** - İstanbul Üniversitesi, **Prof. Dr. Süleyman UYAR** - Alanya Alaattin Keykubat Üniversitesi, **Prof. Dr. Süleyman YÜKÇÜ** - Dokuz Eylül Üniversitesi, **Prof. Dr. Durmuş ACAR** - Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, **Prof. Dr. Erdoğan GAVCAR** - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, **Prof. Dr. Erkan POYRAZ** - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, **Prof. Dr. Erman COŞKUN** - Sakarya Üniversitesi, **Prof. Dr. Ferda Erdem** - Akdeniz Üniversitesi, **Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ** - Adnan Menderes Üniversitesi, **Prof. Dr. Feriştah SÖNMEZ** - Adnan Menderes Üniversitesi, **Prof. Dr. Feyzullah EROĞLU** - Pamukkale Üniversitesi, **Prof. Dr. Umut AVCI** - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, **Prof. Dr. Vedat EKERGİL** - Anadolu Üniversitesi, **Prof. Dr. Yusuf KADERLİ** - Adnan Menderes Üniversitesi, **Prof. Dr. Yücel BOZDAĞLIOĞLU** - Adnan Menderes Üniversitesi, **Prof. Dr. Mustafa Zihni TUNCA** - Süleyman Demirel Üniversitesi

Dizinler / Indexing

BU SAYININ HAKEMLERİ

Academic Referees of This Issue

Doç. Dr. Ayşe DURGUN KAYGISIZ

Doç. Dr. Mehmet Surur ÇELEPİ

Doç. Dr. Muhammet Hamdi MÜCEVHER

Doç. Dr. Sagip ATLI

Doç. Dr. Talat DİNAR

Dr. Öğr. Üyesi Derya AĞCADAĞ

Dr. Öğr. Üyesi Ercüment DOĞRU

Dr. Öğr. Üyesi Handan ÖZDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi İsmail BAŞARAN

Dr. Öğr. Üyesi İzzet ERDEM

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet TORTUMLU

Dr. Öğr. Üyesi Murat PARLAKPINAR

Dr. Öğr. Üyesi NİSA EKŞİLİ

Dr. Öğr. Üyesi Remzi BULUT

Dr. Öğr. Üyesi Salih ÇİFTÇİ

Dr. Öğr. Üyesi Sevinç SÜTLÜ

İÇİNDEKİLER

ARAŞTIRMA MAKALELERİ RESEARCH ARTICLES

ANADOLU MASALLARINDA TİLKİ MOTİFİ
FOX MOTIF IN ANATOLIAN TALES 75-85
Leyla Ece YILDIZ, Halil GÖDE

ÇAĞRI MERKEZİ ÇALIŞANLARINDA TEKNOSTRESİN ETKİLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA
A QUALITATIVE STUDY ON THE EFFECTS OF TECHNOSTRESS ON CALL CENTER EMPLOYEES 86-95
Meryem Begüm KARHAN, Meral BEKTAŞ, Hüseyin ÇİÇEK

“VASİYYETÜ’L-ÂRİFİN” ADLI ESERDE DUDAK UYUMU SÜREÇLERİ
LABIAL HARMONY PROCESSES IN THE WORK NAMED “VASİYYETÜ’L-ÂRİFİN” 96-109
Lana ALANEZİ, Ali Osman YALKIN

GIDA ENFLASYONU YAKINSAMASI: TÜRKİYE DÜZEY 2 BÖLGELERİ ÖRNEĞİ
FOOD INFLATION CONVERSION ANALYSIS: EXAMPLE OF TURKIYE LEVEL 2 REGIONS 110-117
Fatma ERTEN YAĞAN, Kübra ÖNDER

ÂŞIK MAHPERİ IRMAK’IN ŞİİRLERİNDE AŞK VE KEDER
LOVE AND GRIEF IN MINSTREL MAHPERİ IRMAK’S POEMS 118-124
Mehmet ÖZÇELİK, Nezh TATLİCAN, Meryem BEL

TÜRKİYE’DE YOKSULLUKLA MÜCADELEDE YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ: ANTALYA KEPEZ BELEDİYESİ
ÖRNEĞİ
THE ROLE OF LOCAL GOVERNMENTS IN FIGHTING POVERTY IN TURKEY: ANTALYA KEPEZ MUNICIPALITY EXAMPLE 125-142
Semih TÜRKMEN, Gökhan KALAĞAN

HANEHALKI EV YAPIMI GIDA TÜKETİMİ: ISPARTA ÖRNEĞİ
HOUSEHOLD CONSUMPTION OF HOMEMADE FOOD: THE EXAMPLE OF ISPARTA 143-159
Hasan KEBAPÇI, Selim Adem HATIRLI

YÖNETİMDE ÖRTÜK LİDERLİK ARAŞTIRMALARINA İLİŞKİN BİBLİYOMETRİK BİR ÇALIŞMA
A BIBLIOMETRIC STUDY ON IMPLICIT LEADERSHIP RESEARCH IN MANAGEMENT 160-170
Merve Nur MERT ŞENCAN, Tahsin AKÇAKANAT

DERLEME MAKALELER REVIEW ARTICLES

RADİKAL FEMİNİZM BAĞLAMINDA AİLEYİ KONU ALAN YÜKSEK LİSANS TEZLERİNİN İNCELENMESİ
ANALYSIS OF MASTER’S THESES ON FAMILY IN THE CONTEXT OF RADICAL FEMINISM 171-181
Fadime Kübra OZAN, Canan GÖNÜLLÜ

Geliş Tarihi / Received : 25.05.2023 / 05.25.2023

Kabul Tarihi / Accepted : 19.07.2023 / 07.19.2023

Araştırma Makalesi - Research Article

DOI: <https://doi.org/10.55580/oguzhan.1302490>

ANADOLU MASALLARINDA TILKI MOTİFİ

FOX MOTIF IN ANATOLIAN TALES

Leyla Ece YILDIZ^a, Halil Altay GÖDE^b

ÖZ: En eski dönemlerden beri hayvanlarla etkileşim halinde olan insanlar hem hayvanların etinden sütünden yararlanmış hem de (hayvanları gözlemleyerek onların davranışlarındaki nitelik ve değerleri edebi eserlere dahil etmiştir. Bu hayvanlar edebi metinlerde ya kahramanın kendisi ya da kahramana yardım eden bir varlık olarak karşımıza çıkmakta ve eseri zenginleştirmektedir. İnsanlar oluşturdukları bu edebi ürünlerde özellikle de masallarda doğada iletişim halinde oldukları hayvanların özelliklerini sembolleştirerek kullanır. Eşeği inatçı, ayıyı ahmak, aslanı güçlü gösterirken tilkiyi genellikle olumsuz nitelendirmeler olan kurnaz, hilekâr ve hainliğin sembolü olarak gösterir. Yapılan okumalar sonucunda tilki motifinin farklı özellikleriyle Anadolu masallarında yer aldığı belirlenmiş ve bu konu üzerine metin tahlili yöntemiyle çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada, Anadolu'dan derlenmiş masallardaki tilki motifinin kaç farklı şekilde ele alındığı tespit edilerek bunların örnekleriyle birlikte ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu sebeple Anadolu'nun hemen her şehriden derlenen masallar taranmış ve tarama sonucunda bu masallardaki tilki motifleri tespit edilmiştir. Makalede ilk önce masallardaki hayvan ve tilki motifi hakkında genel bilgi verilmiş, sonra tespit edilen tilki motifleri örnekleriyle birlikte açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler : *Tilki, Masal, Anadolu, Kurnaz, Misafirperver, Yalancı, Hırsız.*

ABSTRACT: People who have been interacting with animals since the earliest times have both benefited from their characteristics and their services (by observing animals, their rich qualities and values have been included in literary works. In these literary products created by people, especially in fairy tales, they use the characteristics of the animals they communicate with by symbolizing the donkey stubborn, the bear stupid While showing the lion strong, it shows the fox as a symbol of cunning, deceit, and treachery, which is generally described as negative. As a result of the readings, it was determined that the fox motif took place in different Anatolian tales with its features and a study was conducted on this subject with the text analysis method. For this purpose, the tales compiled from almost every city of Anatolia were scanned and the fox motifs in these tales were determined as a result of the scanning. In the article, firstly, general information about the animal and fox motifs in the tales is given, and then the identified fox motifs are explained with examples.

Keywords: *Fox, Fairytale, Anatolia, Cunning, Hospitable, Liar, Thief.*

* Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir

^a Yüksek Lisans Öğrenci, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, Leysung.jae@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0823-734X>

^b Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, halilgode@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2132-0671>

1. GİRİŞ

Bir milletin meydana getirdiği dil, edebiyat, sanat vb. topluluklar kadar o milletin hayat felsefesi, inançları, gelenekleri gibi kendisinin özünden parçalar bulabileceğimiz davranışlar o milletin kültürünü oluşturur (Çay, 1990:5). Kültürü oluşturan ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayan edebî ürünlerden birisi masallardır.

Sözlü kültür ürünlerinden olan masalların incelenebilmesi için birçok kuram oluşturulmuştur. Türkiye’de masal çalışmaları genellikle metin merkezli kuramlardan olan “*Tarihî-Coğrafi Fin*” kuramı esas alınarak yapılmıştır. Bu çalışmalar motiflerin incelenmesi bakımından önemlidir. Motif kavramı, ise araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tarif edilmektedir. Max Luthi bu kavramı “Hikâye etmenin en küçük şekli”, Arthur Christiansen “Canlılıkları ile kendilerini kabul ettiren, tarifi güç bir psikolojik kanuna göre dinleyiciyi avuç içine alabilen ve iptidai fikir silsilelerinden yeni terkiplere girmek için az veya çok parçalara ayrılabilen unsurlar” şeklinde tanımlarken, Stith Thompson “Eskiden beri yaşama kabiliyetine sahip olan masalın en küçük unsurudur.” ifadeleri ile tanımlanmıştır. (akt. Alptekin, 2002:113).

Motif araştırmaları, bir anlatmadaki motiflerin benzerlerinin diğer metinlerde olup olmadığının tespit edilmesine yöneliktir (Alptekin, 2002:198). Bünyesinde birçok motif barındıran masallar içerisinde bulunan motiflerden biri de çalışmamızın konusunu oluşturan tilki motifidir.

Türklerin tarihi geçmişi, inançları, sözlü kültür ürünleri vb. olgularına bakıldığında hayvanların sembolik işlevleriyle Türk kültüründe var olduğunu söylemek mümkündür. Sosyal düzen içerisinde varlığını sürdüren sözlü kültür ürünlerinden biri olan masalarda hayvanlar önemli bir yere sahiptir. Bu hayvanlar bazı masalarda masalların ana kahramanları olarak görülmüş bazı masalarda ise insanların yanında yan kahramanlar-yardımcılar olarak yerlerini almışlardır. Türklerin İslamiyet öncesi inanç sistemi içerisinde hem de sözlü anlatmalarında hayvan sembolizmi önemli bir yere sahiptir.

Göçebe yaşam tarzına sahip olan Türkler, sürdürdükleri yaşam gereği eski dönemlerinden itibaren birçok türde hayvanla karşılaşmış, bu hayvanlar hakkında pek çok bilgiye sahip olmuş ve hayvanlara sembolik anlamlar yüklemiştir. Türkler İslamiyet’ten önce etkisinde kaldıkları birçok dinin sembollerini oluşturmuştur. Göçebe yaşamdan yerleşik hayata geçişte hayvanlara yüklenen sembolik anlamlarda değişiklikler görülmüş lakin esas değişiklik İslam dininin kabul edilmesiyle meydana gelmiştir (Çatalbaş, 2011: 57).

Türklerin inançlarından olan totemizmde insanlar bazı hayvanları kutsal kabul edip ona bir sembol şeklinde bağlanmış, bu hayvanların korucuyu bir hayvan olduğunu ve kendilerini koruyacaklarına inanmışlardır. Totemleri arasında bağlantı kuran insanlar totemleri vücutlarına, yaşadıkları yerlere, kullandıkları eşyalara resmetmişlerdir (Tanyu, 1984:155-156).

Şaman düşüncesinde ise insanlarla hayvanlar arasında yakın bir ilişki olduğu düşünülmüş, şamanlar güçlerini hayvanların güçlerinden de aldıklarına inanmışlardır (Harner, 1999:95). Altay ve Yakutlarda bulunan tözlerde tilkinin de yer alması onun ata sembollerinden olabileceğini göstermiştir (İnan, 2020:42). Tilki, başta Çin olmak üzere diğer kültürlerde olduğu gibi Türkler için de kurnazlığın sembolüdür ve özellikle kızıl tilki diğer tilki türlerine göre daha kurnaz sayılır. Ayrıca Türklerin inanışına göre her kahramanın bir koruyucu ruhu vardır ve bu koruyucu ruhlardan birinin tilki olduğuna inanılır. Şaman başlığında da tilki postu yer almaktadır. Bazı masalarda avcılar yer altına götüren kötü ruhlardan bahsedilir ve kötü ruhlardan birisi Kara-Tilki’dir. Kara-Tilki kötülüğü, ölümü simgelemektedir ve amacı avcıyı yer altına çekip yok etmektir (Ögel, 2001:160).

İslamiyet’ten sonra tilki Türk kültüründe korkaklık, kurnazlık ve yalnızlık özellikleriyle öne çıkmıştır (Çoruhlu, 2017:299). Tilki kendisine yüklenen bu kadar olumsuzluğun içerisinde İç Anadolu bölgesinde olumlu bir anlam kazanmıştır. Yolda giderken tilki görmenin uğur getireceğine inanılmasının temelinde tilkinin Hızır olabileceğine inanan Bektaşî inancı etkili olmuştur (Kılıç akt. Sinmez ve Aslım, 2017:214). Tilkinin bu olumlu özelliği sadece İç Anadolu bölgesinde kalmamış genel olarak yayılmış ve sözlü kültür ürünlerinden biri olan masalda da varlığını göstermiştir. Masallar incelendiğinde tilkinin olumsuz özellikleri her ne kadar ön plana çıksa da iyi özelliklerinin var olduğu metinlerde bulunmaktadır.

2. ANADOLU MASALLARINDA TILKI MOTİFİ

Anadolu masallarında tilki motifi, taradığımız masal metinlerinden hareketle Anadolu'nun hemen her yöresinden derlenmiş gerek kitap haline getirilmiş gerekse yüksek lisans ya da doktora tezi olarak hazırlanmış masal derleme çalışmaları taranmıştır. Ardından yapılan inceleme sonucunda Anadolu masallarındaki "tilki" motifi kurnaz, adaletli, affedici, arkadaş olan, dürüst, fedakâr, güvenilir, misafirperver, minnettar, sabırlı, tilkinin yardımseverliği, hırsız, hain, açgözlü-bencil, akılsız, sadakatsiz, tilkinin don değiştirmesi, tilkinin insan şekline girmesi adlı alt başlıklara ayrılarak incelenmiştir.

2.1. Tilkinin Kurnazlığı

Masallarda kurnaz genellikle bir olaya ya da olguya ulaşmak için çeşitli yöntemler kullanarak pratik zekâsını hızlı bir şekilde harekete geçiren kişidir. Bu özelliği ile masallarda dikkatleri üzerinde toplayan kişi ise genellikle tilkidir. Kurnaz kavramı sözlük ve kişi tanımlamalarından dolayı da insanların zihinlerinde kötü bir olgu olarak yer alır fakat kurnaz kişi başkasına iyilik yapmak, kötü bir olay karşısında kendini ve kendinden başka bir canlıyı korumak ve bunlar gibi olumlu amaçlara hizmet etmek için de eylemlerde bulunabilir (Yılmaz, 2023:29) Avlanma şekillerinden dolayı çok iyi koku alabilme yetisine sahip olan bu hayvanlar avına sinsice yaklaşır ve onu acımasız bir şekilde avlarlar. Sahip olduğu acımasızlık duygusu ile masallarda kurnazlığı ile kendisine zarar verenlerden intikam da alır.

Anadolu masallarında tilki içinde buldukları güç durumdan kendisini ve başkalarını kurtarmak için kurnazlık yapar fakat kurnazlık yaparken gereken durumlarda hileye başvurup yalan söylediği görülür.

Sütçüler'den derlenen "Tilki ile Yılan" masalında ise kendisini öldürmeye çalışan yılanı "Gel bir helâlasalım arkadas. Birbirimize hukukumuz geçmiştir. Bu kadar zamandır arkadasız. Nasıl olsa öldüreceksin. Ondan sonra öldür." der ve yılanın "Eee, nasıl helâlleşecegiz?" sorusuna "Getir gözlerinden bir öpeyim de helâleselim" diyerek yalan cevap verir ve yılanı öldürür (Demirbaş, 2006:170). Bu masallarda tilki arkadaşı yılanın kendisini öldürmeye çalıştığını görünce canını kurtarmak için yılanı güzel ama yalan sözler söyleyerek onun böbürlenmesini sağlayıp canını kurtarır.

Anadolu masallarında tilki kıvrak zekâsını masalda kişileri fakirlikten kurtarmak ya da hayatı tehlikede olanlara yardım etmek için kullanır. Hayatı tehlikede olan masal kahramanına yardım etmek için kıvrak zekâsına başvuran tilki incelenen masalların içinde yer alır. Bu duruma Adıyaman'dan derlenen "İhtiyar Adam ile Yılan" adlı masalı örnek gösterilebilir.

Derenin içinde bir kutu bulan yaşlı adam kutuyu çıkartır ve kapağını açar. Kutunun içinden yılan çıkar ve yaşlı adamı ısırır. Yaşlı adam ona iyilik yaptığını ve dereden çıkardığını söylese de yılan yaşlı adamı bırakmaz. Yaşlı adam yılanın kendisini bırakıp bırakmamakta haklı olup olmadığını öğrenmek için önüne gelen hayvanlara karşılaştığı bu olayı sormak ister. Karşılıklarına ilk önce öküz ve at çıkar fakat ikisi de yılanın adamı ısırması gerektiğini söyler. Yaşlı adam tekrar birisine sormak ister ve bu sefer de karşısına tilki çıkar. Adam ve tilkiye eğer kendisini kurtarırsa iki tavuk vereceğini söyler ve tilkiyle gizlice anlaşır. Tilki yılanı aldatır ve tekrar onu çıktığı kutuya sokar (Doğan, 2006:226) Tilki kıvrak zekâsı sayesinde yılanı çıktığı kutuya sokmayı başararak ihtiyar adamı kurtarır.

Afyonkarahisar'dan derlenen "Keloğlan ile Tilki" adlı masalda ise tilki canını bağışlayan Keloğlanı fakirlikten kurtarabilmek için kurnazlık yapar.

Tilki Keloğlanı padişaha vezir edebilmek için padişaha tilki hakkında "Padişahım büyük bir ülkenin şahıdır sizden de çok zengindir." der ve Keloğlanı padişaha damat eder. Bir zaman sonra padişah damadının yaşadığı yeri görmek ister. Tilki bir plan hazırlar ve bu planda karşısına çıkan devin büyük sarayını Keloğlan'ın sarayı gibi göstermekte vardır. Bu sebeple deve "Padişahın ordusu geliyor seni görürlerse öldürürler saklansan iyi olur." diye yalan söyler (Özçelik, 2004:290).

İncelenen Anadolu Masallarında tilkinin istediğine ulaşmak için kurnazca davrandığı gözlemlenir. Bu duruma Manisa'da derlenen "Kurt ile Tilki" masalında rastlanır. Bu masalda aç karınlarını doyurmanın en kolay yolu zahmetsiz bir şekilde yemeğe ulaşmak olduğunu bilen tilki ve kurt köylülerin hayvan çobanlığı teklifini kabul eder (Alptekin, 1991:96). Amaçları hayvanları güdüyormuş gibi görünüp aslında onlara emanet edilen hayvanları yiyip karınlarını doyurmak olan kurt ile tilki kurnazca davranarak emellerine ulaşmış olur.

Bucak'tan derlenen *"Tilki ile Çan"* (Dalğar, 2010:90) adlı masalda ise tilki yıllar önce kaybettiği çanını bulunca ona tekrar kavuşabilmek için elinden geleni yapar.

Anadolu masallarında tilki ne yapacağını bilmeyen, çıkmazda hissedilen kahramanlara akıl vererek kurnazca davranır.

Afyonkarahisar'dan derlenen *"Keloğlan ile Tilki"* (Özçelik, 2004:290) adlı masalda Tilki Keloğlanı saraya varınca nasıl davranması gerektiği hakkında akıl verir.

Hakkari'den derlenen *"Tilkinin Tuzaktan Kurtulması"* adlı masalda ayının kendisini yiyeceğini anlayan tilki ayıyı sana bir av yakaladım diyerek kandırır ve tuzağa düşmesini sağlar. Ayı tilkinin kendisini tuzaktan kurtarmasını ister. Tilki de avcı gelince ölü numarası yapmasını avcının tuzağı açtığında ise kaçmasını söyler (Berki, 2003:137) Tilki tuzağa düşen ve ne yapacağını bilemeyen ayıya akıl vererek kurnazlık yapar ve ayının tuzaktan kurtulmasını sağlar.

Anadolu masallarında tilki kendisiyle dalga geçen ya da kendisine zarar vermeye çalışanlardan kurnazlık yaparak intikam alır.

Kastamonu'dan derlenen *"Tilki ile Güvercinler"* adlı masalda zekâsı sayesinde güvercinin yavrularını rahatlıkla yiyebilirken leyleğin güvercinlere verdiği akıl sayesinde artık yavruları yiyemez. Leyleğin güvercinlere akıl verdiğini öğrenen tilki, göl kenarında balık tutmaya giden leyleği yakalayıp öldürür (Atlı, 2011:238). Artık güvercinin yavrularını yiyemeyen tilki, kurnazca bir davranış göstererek leyleği öldürür ve bu sayede aç kalmasının intikamını almış olur.

2.2. Adaletli Olması

Anadolu masallarında tilkinin sahip olduğu özelliklerden biri adaletli davranmasıdır. Yalvaç'tan derlenen *"Tilki, Kaplumbağa ve Kene"* adlı masalda ekilen buğdayı daha adaletli paylaşmak için tilkinin aklına yarış yapmak ve yarışta birinci, ikinci ve üçüncü gelme durumuna göre mal paylaşımı yapmak gelir çünkü yarışın adaletli bir yarış olacağı düşünülür ve kimse kimsenin aldığı mal miktarına itiraz edemez (Göde, 2010:197) Bu masalda tilki ekin ekilirken kaplumbağa ve keneye yardım etmez fakat mal paylaşımında adaletli olunmasını kendisine de pay çıkmasını ister. Bu yüzden her ne kadar bu davranış onun karakter özelliğine uymasa da böyle davranmak zorunda kalır.

2.3. Affedici Olması

Bu masalarda genellikle tilkinin intikam aldığı bilirse de aslında yer yer kendisine zarar veren diğer kahramanları affettiği de görülür. Bu duruma Şanlıurfa'dan derlenen *"Kartal"*, Yalvaç'tan derlenen *"Tilki ile Değirmenci"*, Bucak'tan derlenen *"Küçük Tilki"* adlı masallar örnek gösterilebilir. *"Kartal"* adlı masalda yavrularını alan komşusu karganın acıktığı için yavrularını aldığını itiraf etmesi üzerine tilki kartalı affeder (Ayan, 2019:189)

"Tilki ile Değirmenci" masasında fakir bir adamın zengin olmasına yardım eden tilki ölünce adamın kendisine ne yapacağını görmek için ölü taklidi yapar. Fakir adam zaten öldü deyip tilkiyi tuvalete atar. Tilki canlanınca değirmenci yalvar yakar tilkiden af diler ve onu ölünce tuvalete atmayacağını, toprağa gömeceğini söyler. Tilki de değirmencinin yaptığı bu kötü davranışı affeder (Göde, 2010:202)

Bucak'tan derlenen *"Küçük Tilki"* masasında ise kuyruğu yok diye kendisiyle dalga geçen arkadaşlarını onlara ders verici bir oyun oynadıktan sonra kendisinden af diledikleri için affeder (Dalğar, 2010:86).

Bu masalarda tilki erdemli bir davranış sergileyerek ondan af dileyenleri affeder.

2.4. Arkadaş Olan

Birçok masalda tilkinin diğer kahramanlarla arasının iyi olmadığından bahsedilir fakat bu durumun tam tersi niteliğinde birçok masalda tilkinin hayvanlarla arkadaş olmak istemesi göze çarpmaktadır. Özellikle farklı yörelerde eş metinler olarak karşımıza çıkan *"Leylek ile Tilki"* adlı masalda tilkinin leylek ile arkadaş olmak istemesi (Göde, 2011:180), yine birçok yörede karşımıza çıkan *"Ayı ve Tilki"* adlı masalda çok yakın arkadaş olan iki hayvanın beraber yemek aramaya çıkması (Korucu, 2019:122), eş metinleriyle karşılaştığımız *"Yılan ile Tilki"* masasında ise tilkinin arkadaşı yılanı dereden geçirmek için boynuna dolması (Korkmaz, 2010:69), Bolu'dan derlenen *"Tilki Şakası"* (Karasu,

2002:186) adlı masalda ise tilkinin arkadaşı ayıya ayının kendisini şaka yapmaması konusunda uyarmasına rağmen şaka yaptığı görülür.

2.5. Dürüst Davranan

Anadolu masallarda tilkinin çoğunlukla amacına ulaşmak için kurnazlığa başvurduğunu ve bunu yalan söyleyerek ya da hile yaparak desteklediğini görüyoruz fakat Muğla'dan derlenen "*Tilki, Kaplumbağa, Engeç*" (Akyol, 2010:295) masalında her ne kadar tilki aslında ekinlerin tamamına sahip olmak istese de kene yarışın başladığını kendisine haber etmesini isteyince tilki keneye yarışın başladığını haber verir ve burada (haber vererek dürüst ve adil davranır.

2.6. Fedakârlık

İncelenen Anadolu masallarının çoğunda tilkinin bencilce davrandığı durumlarla karşılaşırız fakat konu kendi yavrularına gelince anneliğin getirmiş olduğu duygularla birlikte Bursa'dan derlenen "*Tilki Kardeş*" adlı masalda tilkinin kendisinden önce evlatlarını düşündüğü görülmektedir. Bu masalda bulunduğu yerde artık avlanamayan, yiyecek bulamayan tilki çocukları aç kalmassın diye bilmediği yerlere gider ve yemek arar (Sevinç, 2022:188).

2.7. Güvenilirlik

Anadolu masallarında genellikle yapmış olduğu kurnazlıkları yalan söyleyerek ya da hile yaparak gerçekleştiren tilki Çankırı'dan derlenen "*Tilki ile Tozlu Bey*" (Arslan, 2017:326) adlı masalarda adama seni evlendireceğim diye söz verir. Masalın ilerleyen bölümlerinde sözünü tutarak Tozlu beyi evlendirir ve güvenilir olduğunu kanıtlar.

2.8. Misafirperverlik

Türk İslam inancında da misafire oldukça önem verilir ve misafir en güzel şekilde ağırlandırmaya çalışılır. Misafirin bereketiyle geleceği düşüncesi de hem İslam da hem de halk kültüründe benimsenen bir düşüncedir. İncelenen Anadolu masallarında da tilkinin hiçbir beklentiye girmeden arkadaşlarını evine çağırıp ağırlamak istemesi ve gelen misafirlerinin önüne ikram koyması onun Türk kültürünün masallara dahil olduğunu ve kültürün gelecek kuşaklara aktarılacak istendiğini göstermektedir.

Bingöl'den derlenen "*Tilki ile Kartal*" (Alay, 2005:158), Kahramanmaraş'tan derlenen "*Tilkinin Kürkü*" (Erşahin, 2011:341), Yozgat'tan derlenen "*Tilki, Leylek, Kurt ve Çiftçi*" (Aslan, 1994:127) adlı masalarda tilkinin arkadaşlarını evinde misafir edip yemek yedirdiği görülür. Bu masallar da her ne kadar tilki yemekleri gelen misafirlerin yiyebileceği gibi servis etmese de evine davet edip önlerine yemek koyması bir misafirperverlik göstergesidir.

2.9. Minnettar Olması

Türkçe sözlükte "Birinden gördüğü iyiliğe karşı kendini borçlu sayan, gönül borcu olan kimse gönül borçlusu" (Türkçe Sözlük, 2011:1687) olarak tanımlanan bu kavram tilkide tespit edilen bir nitelik/özelli olarak Yalvaç'tan derlenen "*Tilki ile Değirmenci*" (Göde, 2010:196) adlı masalda karşımıza çıkmaktadır. Tilki, üzümünü yediği için kendisini öldürmeyen ve canını bağışlayan değirmenciye minnet borçlu olduğunu düşünür ve bu borcu onu padişah kızıyla evlendirerek ödemek ister.

2.10. Sabırlı Olması

Olacak veya gelecek bir şeyi telaş göstermeden bekleme (Türkçe Sözlük, 2011: 1996) olarak tanımlanan bu kavram tilkinin sahip olabileceği özelliklerden biri değilmiş gibi görünse de Yalvaç'tan derlenen "*Tilki ile Eşek*" masalında tilki, sabırlı davranarak eşeğin karnının doymasını istediği için her gittiği yerde anırlarak dikkat çeken eşeği tekrar bir yere götürür.

Tilki, bu sefer eşeği üzüm bağına götürmüştü. Eşek yine üzümleri yemiştir ve karnı doyunca anırmaya başlamıştır. Bahçe sahibi gelince, eşek yine bir güzel dayak yemiştir. Tilki de uzaktan eşeğin vaziyetini gülerek seyrediyormuş. Kendi kendine: "Huylu huylundan vazgeçer mi hiç" diyerek oradan ayrılmış gitmiştir (Göde, 2010:195).

2.11. Tilkinin Yardımseverliği

Masallarda tilkinin özellikleri arasında bulunan tilkinin yardımseverliği Stith Thompson'un kataloğunda "B435.1 Helpful Fox" (1955:378) şeklinde yer alır. İslamiyet'te genellikle kötü özellikleri ile anılan tilki masallarda bunun haricinde iyiliği de simgeler. O aklını kullanarak kahramanlara yardım eder, onları zor durumdan kolaylıkla kurtarır. Tilki, düzenbaz ve hilekâr olmasına rağmen aklını iyi kullanır ve bu masalarda zekayı temsil eden tilki kılavuzluk eden bir hayvan olarak karşımıza çıkar. Aşağıda yardımcı tilki motifinin yer aldığı masallardan örnekler verilmiştir.

Domaniç yöresinde derlenen Hasan ile Hüseyin adlı masalda tilki kardeşlerin canını bağışlamaları karşılığında onlara hizmet edip yoldaki tehlikelerden koruyabileceğini söyler (Ölmez, 2014:129).

Adana bölgesinden derlenen "Kurt ile Tilki" adlı masalda tilkinin yanına gelen yaşlı bir kurdun kendisine "Ben, ne kadar gezip dolaşsam da yiyecek bir şey bulamıyorum, aç kalıyorum. Ne olur, bazı günler beni de düşün" dediği için onun karnının doyabilmesi için bir çiftçinin öküzlerini yemeyi teklif eder (Alptekin, 1991:54).

Adıyaman yöresinden derlenen ve birçok ilde de benzer şekilde anlatılan İhtiyar Adam ile Yılan (Doğan, 2006:226) masalında masal kahramanı yaşlı adam derenin içinde bulunduğu kutudan çıkan yılan tarafından ısırılacaktır. Yaşlı adam bu durumdan kurtulmak için sırasıyla ata, öküze onu ısırıp ısırılmakta haklı olup olmadığını sorar fakat her ikisinden de olumsuz cevap alınca şansını son kez tilkide denemek ister ve tilki yaşlı adama yardım ederek yılanı çıkıttığı kutuya geri sokar ve yaşlı adamı ısırılmaktan kurtarır.

Amasya bölgesinde derlenen ve birçok ilde de benzer anlatımlarına rastlanılan "Salkımsayan Efendi ile Tilki" adlı masalda tilki başına dadandığı ve üzümünü yediği adama yakalanınca adamın elinden kurtulmak ve canından olmamak için onu zengin bir adamın kızı ile evlendirip fakirlikten kurtulmasına yardım edeceğini söyler. Bu durum karşısında adam tilkinin canını bağışlar (Göde, 2011:193).

Tarsus yöresinden derlenen "Keloğlan ile Devler" adlı masalda onu yakalayıp yiyecekleri sırada hile ile hem devlerin elinden kurtulan hem de büyük bir hazinenin yerini öğrenen Keloğlanın devler peşine düşer. Arkadaş olduğu tilki ise kızıl tavuğu kendisine getirmesi karşılığında Keloğlanı devlerden kurtarır (Tarsus, 2007:163).

2.12. Hırsız Tilki

Hırsızlık konusu sosyal hayatta sıklıkla karşılaşılan bir durumdur ve bu olay halk edebiyatında birçok ürüne de konu olmuştur. Anadolu masallarında da tilkinin karnını doyurmak için hırsızlık yaptığını görmekteyiz fakat bu hırsızlıklar cezasız kalmaz. Tilkinin hırsızlık yaptığı fark edildiği anda bunu fark eden kimse tilkiyi cezalandırır fakat bazı masalda tilki cezadan kurtulmak için hırsızlık yaptığı kişilere canını bağışlamaları için vaatlerde bulunur.

Artvin'den derlenen "Adam ile Tilki" adlı masalda bir adamın kümes dolusu tavuğuna bir tilki musallat olur ve bu tilki sürekli gelip tavukları yer. Bu durumu fark eden adam tilkiden kurtulmak için bir plan yapar ve tilki geldiğinde onu kümese kilitleyerek eline aldığı bir kürekle tilkiyi öldürür (Alptekin, 1991: 91-92).

Aydın'dan derlenen "Tilki ve Değirmenci" adlı masalda tilki değirmencilik yapan bekar bir adamın kümesinden tavuk çalar. Değirmenci onu yakaladığında cezalandırmak ister fakat tilki eğer çiftçi canını bağışlarsa ona padişahın kızını isteyeceğini söyler (Çiftçi, 2015:193). Hırsızlık yapan tilki değirmenciye yapacağı iyilik sonucunda öldürülmekten kurtulur.

Bolu'dan derlenen "Tavşan ile Tilki" adlı masalda aç olan tilki ve tavşan birlikte yemek arar. Bir kadının fındık topladığını gören tavşanın aklına bir fikir gelir ve tilki tavşana uyararak fındıkları çalar (Karasu, 2002:182).

Bursa'dan derlenen "Tilki Kardeş" adlı masalda yavrularının karnını doyurmak isteyen tilki her gün bir çiftliğin tavuklarını çalar (Sevinç, 2022:188)

2.13. Hain Tilki

Kötülük yapmaktan hoşlanan kimse şeklinde açıklanabilen edilen hain kavramı incelenen Anadolu masallarında da tilkinin sahip olduğu özelliklerden birisidir. Tilki bu masalarda karşısındaki kişilere kötülük yapmaktan, zarar vermekten çekinmez.

Kahramanmaraş'tan derlenen "*Tilki'nin Kürkü*" adlı masalda tilki arkadaşı kargayı yemeğe davet eder fakat yemeyi karganın yiyebileceği bir kaba koymak yerine bir taşın üzerine döker. Karga da o yemeyi yiyemez ve aç kalır. Yine aynı masalda tilki kürk vaat edip karşılığında bir hayli koyun aldığı ayıya ihanet eder (Erşahin, 2011:341).

Sütçüler'den derlenen "*Tilki ile Kirpi*" adlı masalda tilki ile kirpi bir bağa üzüm yemeye giderler fakat aradan biraz zaman geçince kirpi tuzağa yakalanır ve tilkiden kendisini kurtarmasını ister. Tilkinin verdiği akılla kurtulur fakat daha sonra aynı olay yine başlarına gelir. Bu sefer tilki kirpiye ihanet edip onu ölümlü baş başa bırakır (Demirbaş, 2006:169).

2.14. Açgözlü- Bencil Olması

Anadolu masallarında tilkinin sadece kendi çıkarlarını düşünerek hareket ettiğini ve hem açgözlü hem bencilce davranışın genellikle bir arada olduğunu görmekteyiz.

İğdir'dan derlenen "*Tilki ile Kurt*" adlı masalda tilki ile kurt bir çiftçinin yağını çalarlar daha sonra yarısını yiyip yarısını da kimse habersiz yemesin diye sözleşirler fakat tilki kurdun uyuduğu bir vakit kalan yağın hepsini yer. Kurda bir şey bırakmaz (Aydın, 2012:331).

Gazipaşa'dan derlenen "*Ayı ile Tilki*" adlı masalda üzüm yemek isterler. Ayı, ağaca iyi çıktığı için ağaca o çıkar tilki de asma ağacının dibinde bekler. Ayı atar tilki yer; ayı, atar; o, yer. Ayının ağacın başında toplama işi bitince, aşağıya iner fakat yiyecek üzüm bulamaz çünkü tilki, aşağıda ayıya üzüm bırakmamış ve hepsini yemiştir (Korkmaz, 2010:61). Yine aynı masalda adlı masalda topladıkları kovan kovan balları bencillik yaparak gizlice yer ve ayıya bırakmaz (Korkmaz, 2010:61).

2.15. Akılsız Davranması

İncelenen Anadolu masallarının neredeyse hepsinde tilkinin kurnazlığı sayesinde içinde bulunduğu zor durumdan kolaylıkla kurtulduğu görülür fakat zaman zaman olaylar karşısında ne yapacağını kestiremez ve akılsızca davrandığı olur. Bu duruma Beyşehir'den derlenen "*Ayı ile Tilki*" adlı masalı örnek gösterebiliriz.

Tilki ile ayı çok iyi arkadaştır fakat tilkinin arkadaşları tilkinin ayı ile dolaşmasını kıskanınca tilki arkadaşlarına uyar ve onlarla gezer. Bu olaya sinirlenen ayı tilkiyi karnının acıktığı yalanını söyleyerek kandırır ve onu buz tutmuş göle götürür. Tilkiye "*kuyruğunu yem olarak suya sok balıklar gelince hemen yakalayalım*" der. Tilki kuyruğunu göle sokunca kuyruğu donar ve kuyruğunu çıkarmaya çalışınca da kuyruğu kopar (Korucu, 2019:122).

Uşak'tan derlenen "*Kurtla Tilki*" adlı masalda tilki kurdun sözülle hareket eder ve atladığı kuyuda akılsızlığı yüzünden ölür.

Tilkiyle sadıç olan kurt koyunu yedikten sonra susadıkları için göle gitmek ister. İlk önce kurt göle gidip su içer ve tilkiye "*Bi de sen atla!*" der. Tilki göle atlayınca kuyruğu buz tutar ve göle yapışıp kalır. Bir oyana bir buyana hareket etmeye çalışsa da hareket edemez ve ölür (Bahadur, 2017:352).

2.16. Sadakatsiz

Doğasında hainlik, kurnazlık gibi özelliklerin yanında sadakatsizlik de bulunan çevresindeki varlıklara zarar vermektense çekinmeyen tilkinin kendini düşünmesi ve kendi ihtiyaçlarını karşılama isteği kaçınılmazdır.

Isparta'nın Sütçüler ilçesinden derlenen "*Tavuk Çobanı Tilki*" adlı masal metninde de tilki çobanlık yaptığı tavukları ilk gün noksansız bir şekilde geri getirir fakat daha sonra dayanamayıp birer ikişer yer (Demirbaş, 2006:173).

2.17. Tilkinin Don Değiştirmesi

Anadolu masallarında başta olmak üzere birçok türde sıklıkla karşımıza çıkan Don Değiştirme; kahramanların suret değiştirmeleri, hayvan ağaç gibi şekillere girebilmeleri, canlarını bir hayvan şekliyle

saklamaları bütün kavimlerin anlatmalarında rastlanan ve dünyaya yayılmış bir motiftir (Ögel, 2010:133)

Masallarda karşılaşılan don değiştirme motifi iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Birincisi sadece kıyafet değişikliği ile olurken diğeri özün değişmesidir buna “don giyme” denir. Anadolu masallarında karşımıza çıkan şekli suretin değişmesidir. Masallarda karşılaşılan don değiştirme kimi zaman zor bir durumdan kurtulmak için Hızır’ın yardımıyla, kimi zaman bir cadının ya da dev anasının bedduasıyla, bir garibanın Allah’a yalvarmasıyla, gerçekleşmektedir (Kaplan, 2010:7). Masallarda don değiştirme sonucu insanlar genel olarak kuş, güvercin, yılan, at, vs. gibi hayvanlara dönüşmektedir (Kaplan,2010:32). Fakat bu hayvanlar dışında keçiye (Atlı, 2019:202) ve tilkiye dönüştüğü de görülmektedir.

Van’dan derlenen “*Bilmez Hoca*” adlı masalda masal kahramanı sevdiği kız ile evlenmek için Ali Cengiz adlı oyunu öğrenir ve içinde bulunduğu durum neyi gösterirse onun şekline bürünür (Kasımoğlu, 2010:426).

2.18. Tilkinin İnsan Şekline Girmesi

Pertev Naili Boratav şekil değiştirmeyi “İnsanların, hayvanların, bitkilerin, cansız varlıkların öz niteliklerini yitirip birinden ötekine geçmesi; cansız varlığın canlanması, canlı varlığın cansız madde haline gelmesi; dönüşüm (biçim değiştirme).” şeklinde tanımlamaktadır (Boratav, 1973: 62).

Şanlı Urfa’da anlatılan “*Tesbih*” adlı masalda şekil geceleri insan gündüzleri ise tilki olan bir hayvandan bahsedilir.

İki arkadaştan bir tanesi çalışmak için uzun yola çıkar fakat çalışmaya gitmeden önce tesbihini arkadaşına verir. Tesbihi verirken eğer bu tesbihe bir şey olursa başına bir şey geldiğini ve kendisine yardıma gelmesini söyler. Yola çıkan adam kırk gün boyunca yolda olur. Yoldayken karşısına bir adam çıkar ve adamdan iş ister. Adam eğer dağa çıkarsa ona bir altın vereceğini söyler. Adam işi kabul eder ve dağa çıkar fakat dağdan inemez çünkü ona iş veren adam kendisini dağdan indirmek için üç altın ister. Geceyi tilkilerle birlikte dağda geçiren adam sabah olunca oradan hemen uzaklaşır çünkü bu tilkiler gece insan olarak dolaşırken gündüzleri tilki olmaktadır (Ayan, 2019:341).

3. SONUÇ

Geçmişten günümüze toplumun yaşamını, gelenek ve göreneklerini anlatan hem şimdinin hem de geçmişin izlerini taşıyan, içerisinde Türklerin ilk inancı olan Şamanizm’den İslamiyet’e birçok inancı da barındıran masalarda belirli kalıplaşmış semboller üzerinden olaylar anlatılsa da zaman zaman bu kalıpların dışına çıkıldığı da görülür. Kahramanlarının tamamının ya da bir kısmının hayvanlardan oluştuğu masaların birçoğunda tilki önemli bir yere sahiptir. Birçok kültürde de olumsuz özellikleri ile tanınan tilki İslamiyet’in kabulüyle birlikte masalarda daha çok kurnaz, hırsız, hilekâr vb. gibi kötü özellikleriyle tanınmaktadır.

Hayvanları kendi çıkarları doğrultusunda kullanan ve akli hileye çalışan tilki Anadolu’da derlenen masal metinleri incelendiğinde bu özelliğini kahramanlara yardım etmek, içinde bulunduğu güç durumdan kurtulmak, malını korumak ya da sadece kötülük yapmak istediği için kurnazlık yapan bir tilki ile karşılaşmıştır.

Bu makalede yer verilen masalarda tilkinin yarış sırasına göre kimin ne kadar ürün alacağını belirlemek istemesi onun adaletli bir paylaşım yapmak istediğini, yine makalede yer verilen masalarda her ne kadar tilkiye zarar vermiş olsalar da tilkinin kendisinden af dileyen diğer kahramanları affetmesi onun affedici özelliğini, genelde keskin zekasını kurnazlık için kullanan tilkinin incelenen bazı masalarda zora düşen kahramanları zor durumdan kurtarmak için kullandığını, Anadolu masallarının hemen hemen hepsinde tilkinin diğer kahramanlarla arkadaşlık kurduğu gözlemlense de bu makalemizde yer alan metinlerde tilkinin başka hayvanlarla arkadaşlık yaptığını, tilkinin yıllar önce kaybettiği çanına tekrar kavuşmak için canla başla çalıştığını yani istediğini elde etmek için çabaladığını, her ne kadar bir çok masal metninde herhangi bir sebepten dolayı yalan söylemesiyle ön plana çıksa da Muğla’dan derlenen masalda tilkinin keneye yarışın başladığını haber vererek dürüstçe davrandığını, fakir adama verdiği evlendirme sözünü yerine getirmesi onun güvenilir olduğunu, arkadaş olduğu kahramanları evine davet edip yemek yedirmesi evinde ağırlamaya çalışması onun misafirperverliğini, kendisini

öldürmekten vazgeçen değirmenciye yaptığı karşılığı olarak evlendirme sözü vermesi onun minnettarlığını ve olayların hemen neticelenmesini isteyen tilkinin Yalvaç'tan derlenen "Tilki ile Eşek" masalında eşeğe birçok kez şans vermesi ise onun sabırlı olduğunu göstermektedir.

Tilkinin kolay yoldan karnını doyurmak için bir çuval tavuk karşılığında köylüleri canavardan kurtarması, yapmış olduğu hırsızlık sonucunda canından olmamak için fakir bir adamı zengin bir ağanın kızı ile evlendirmeye söz vermesi, Hasan ile Hüseyin masalında yine canından olmamak için onları tuzaklardan kötülüklerden koruyan bir yol gösterici hayvan olması ya da bir kızıl tavuk karşılığında keloğlana yardım edeceğini söylemesi her ne kadar kendi çıkarları doğrultusunda aklını kullanarak iyilik yapıp yardım ettiğini gösterse de aç olan yaşlı kurt için yemek araması, kartalın yavrularını yıldıran kurtarmak için çabalaması, karnını doyuran bir kadının evlenmesine vesile olması, yaşlı bir adamı yıldıran kurtarması içinden gelerek yardım ettiğinin de göstergesidir.

Masallarda kahramanın don değiştirmesinin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. İncelediğimiz masal metninde ise tilki donuna girmenin sebebi kahramanın içinde bulunduğu güç durumdan kurtulmak ve amacına kolaylıkla ulaşmak istemesidir. Yine karşılaşılan bir masal metninde gece ve gündüz şekil değiştiren bir tilkiye rastlanılmaktadır fakat bu değişimin sebebi masalda açıklanmamıştır.

İncelenen Anadolu masallarında tilkinin kendisine verilen görevi ilk gün güzel bir şekilde yerine getirip daha sonra içindeki avlanma dürtüsüyle kendisine emanet edilen tavukları yemesi onun sadakatsiz davranmasının bir sonucu olmuştur.

Masallarda keskin zekâsı sayesinde güç durumlardan uzaklaşabilen gerektiği zaman yardıma ihtiyacı olanlara gerek fiziksel gerek akıl vererek yardıma bulunan tilki ayı ve kurdun kendisini oyuna getirdiğini fark edemez ve olayların sonucunda ya kuyruğundan olur ya da ölür. Akılsızca davranışının cezasını canıyla öder.

Masallarda tilkinin hırsızlık yaptığı görülmektedir. İncelenen masallarda tilkinin karnını doyurmak amacıyla hırsızlık yaptığı gözlemlenir.

Masallarda açgözlü ve bencil bir hayvan olarak karşımıza çıkan tilki arkadaşlarıyla beraber karınlarını doyurmak için çaldıkları yiyeceklerin tümünü gizli gizli yer.

Masallarda tilkinin karşısındakine kötülük yapmaktan çekinmediği zamanlar olmuştur. Zor durumda olan kirpiyi öylece bıraktığı, vaatte bulunduğu ayıya vaat ettiği şeyi yapmayarak hainlik yaptığı görülür.

Yukarıda bahsedilen masal metinlerinde tilkinin davranışlarından yola çıkarak uzun yıllar insanlığın ortak bilincinde çoğunlukla kurnazlık ve hainlikle bilinen tilkinin bilinen olumsuz özelliklerini masalda bulunan diğer kahramanlara yardım etmek onları zor durumdan kurtarmak içinde kullandığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akyol, E. (2010). Muğla Masalları Metin-İnceleme. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alay, O. (2005). Bingöl Masalları (İnceleme-Metin). *Yüksek Lisans Tezi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alptekin, A. B. (1991). *Hayvan Masalları*. Ankara: Akçağ.
- Arslan, A. S. (2017). Çankırı Masalları. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aslan, N. (1994). Yozgat Masallarında Motif ve Tip Araştırması (İncelene-Metinler). *Doktora Tezi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atlı, S. (2011). Katastamonu Masalları (Araştırma-İnceleme-Metin). *Yüksek Lisans Tezi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atlı, S. (2019). Anadolu Sahası Masallarında Keçi, Yetiştiricilikten Kültüre Türklerde Keçi, Lefkoşa: Yakınoğlu Üniversitesi Yayınları.
- Ayan, M. (2019). Şanlıurfa Masalları. *Yüksek Lisans Tezi*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Aydın, H. (2012). Iğdır Masalları (İnceleme-Metinler). *Yüksek Lisans Tezi*. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Bakırcı, N. (2000). Niğde Masalları. *Yüksek Lisans Tezi*. Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Berki, M. (2003). Hakkâri Masalları Üzerine Bir Araştırma. *Yüksek Lisans Tezi*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- BORATAV, P.N. (1973). 100 Soruda Türk Folkloru. İstanbul.
- Çatalbaş, R. (2011). Türklerde Hayvan Sembolizmi ve Din İlişkisi. *Turan-Sam*, 49-60.
- Çay, A. M. (1990). *Türk Millî Kültüründe Hayvan Motifleri 1 (Koyun ve Keçi Etrafında Oluşan Gelenekler)*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Çiftçi, K. (2015). Aydın Halk Masalları. *Yüksek Lisans Tezi*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoruhlu, Y. (2017). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Ötügen Neşriyat A.Ş.
- Dalğar, E. (2010). Bucak Masalları Üzerine Bir İnceleme. *Yüksek Lisans Tezi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, M. (2017). Dindarlık- Yardımseverlik İlişkisi Malatya Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, A. (2006). Adıyaman Masalları Üzerine Bir İnceleme. *Yüksek Lisans Tezi*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erşahin, İ. (2011). Kahramanmaraş Masalları Üzerine Tip ve Motif Araştırması. *Doktora Tezi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Göde, B. (2011). Amasya Masalları (Araştırma-İnceleme-Metin). *Yüksek Lisans Tezi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Harner, M. (1999). *Şamanın Yolu*. İstanbul: Dharma Yayınları.
- İnan, A. (2020). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Altınordu Yayınları.
- Kaplan, E. (2010) Anadolu Türk Halk Masallarında Kılık Değişirme, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Kara, R. (1996). Erzincan Masalları (Metinler ve İncelemeler I). *Doktora Tezi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karasu, C. (2002). Bolu Masalları Üzerine Bir Araştırma. *Yüksek Lisans Tezi*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Korkmaz, İ. E. (2010). Gazipaşa Masalları ve Bunların Eğitimdeki Yeri. *Yüksek Lisans Tezi*. Antalya: Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Korucu, S. (2019). Beyşehir Masalları Üzerine Bir İnceleme. *Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kasımoğlu, H. (2010). Van Yöresine Ait Türk Masalları. *Doktora Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kumartaşlıoğlu, S. (2006). Balıkesir Masallarında Motif ve Tip Araştırması. *Yüksek Lisans Tezi*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ögel, B. (2001). *Türk Mitolojisi II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ölmez, E. (2014). Domaniç Masallarının Proop Metoduna Göre İncelemesi. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Önay, Y. (1995). Van Masalları Üzerine Bir Araştırma. *Yüksek Lisans Tezi*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özçelik, M. (2004). *Afyonkarahisar Masalları Araştırma-İnceleme-Metin*. Isparta: Fakülte Kitapevi.
- Özkan, P. (2014). Hatay (Antakya) Masallarının Çocuk Eğitimi Açısından İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Sevinç, A. (2022). Kuzey-Batı Bursa Masalları. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sinmez, Ç. Ç., & Aslım, G. (2017). İç Anadolu Bölgesindeki Hayvanlarla İlgili İnanış ve Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme. *Bilig* (81), 205-232.
- Tanyu, H. (1984). *Totem, Totemizm ve Tabu Üzerinde Yeni Araştırmalar*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.

Yılmaz, A. (2023). Anadolu Masallarında Kurnaz Tipi. *Yüksek Lisans Tezi*. Denizli. Pamukkale Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Geliş Tarihi / Received : 26.06.2023 / 06.26.2023

Kabul Tarihi / Accepted : 14.08.2023 / 08.14.2023

Araştırma Makalesi - Research Article

DOI: <https://doi.org/10.55580/oguzhan.1320298>

ÇAĞRI MERKEZİ ÇALIŞANLARINDA TEKNOSTRESİN ETKİLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA

A QUALITATIVE STUDY ON THE EFFECTS OF TEKNOSTRESS ON CALL CENTER EMPLOYEES

Meryem Begüm KARHAN^a, Meral BEKTAŞ^b, Hüseyin ÇİÇEK^c

ÖZ: Bu çalışmada hizmet sektörünün aracılık görevini üstlenen çağrı merkezi çalışanlarındaki teknolojik stresin onları nasıl etkilediğinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada katılımcıların yaşadıkları durumun sayısal verilerden ziyade duygu durumu şeklinde incelenebilmesi için nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Fenomenolojik desende yürütülen çalışma verileri yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmış, betimsel analiz tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Görüşmeler özel sektörde hizmet veren çağrı merkezilerinden 7 takım lideri ve 8 müşteri temsilcisi ile yüz yüze yapılmıştır. Çalışma grubundan alınan yanıtlar değerlendirildiğinde teknolojinin mesai saatleri dışına iş için taşınması durumunda çalışanlarda mutsuzluk ve yorgunluk yarattığı ifade edilmiştir. Pandemiyle birlikte özellikle hizmet sektöründe evden çalışma modeline geçilmesi mesai kavramını çalışanlar için ortadan kaldırarak çalışanların sürekli iş dışında da iş için aktif olmalarına neden olmuştur. Bu çalışmada çağrı merkezinde farklı pozisyonlarda görev alan çalışanlarda teknolojik stresin ne gibi etkileri olduğu araştırılarak sonuçlarının ileride yapılması planlanan çalışmalar için veri kaynağı oluşturacağı ve yararlı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler : Teknostres, Tekno İş Yükü, Tekno İstila, Tekno Karmaşıklık, Tekno Güvensizlik, Tekno Belirsizlik.

ABSTRACT: In this study, it is aimed to evaluate how the technological stress affects the call center employees who undertake the intermediary role of the service sector. In the study, qualitative research method was preferred in order to examine the situation experienced by the participants in the form of mood rather than numerical data. The data of the study carried out in the phenomenological design were collected using a semi-structured interview form and analyzed using the descriptive analysis technique. Interviews were conducted face-to-face with 7 team leaders and 8 customer representatives from call centers serving in the private sector. When the answers received from the working group were evaluated, it was stated that if technology was moved out of working hours, it created unhappiness and fatigue in the employees. With the pandemic, the transition to the working from home model, especially in the service sector, has eliminated the concept of overtime for employees, causing employees to be active for work outside of work. In this study, it is thought that the effects of technological stress on employees working in different positions in the call center will be investigated and the results will be a data source for future studies and will be useful.

Keywords: Teknostress, Techno Workload, Techno Invasion, Techno Complexity, Techno Insecurity, Techno Uncertainty .

^a Yüksek Lisans Öğrenci, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme, karhan_begum@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0419-5880>

^b Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, İşletme, mbektas@mehmekakif.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1616-8065>

^c Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme, hcicek@mehmetakif.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8284-7955>

1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze insanlar için ihtiyaçlarını karşılamak en önemli odak noktası olmuştur. İletişim kurmak da bu ihtiyaçlardan biri olup yüz yüze, faks, mail, telefon gibi araçlar bu ihtiyaçları gidermede aracı rolü üstlenmektedir. Gelişen dünya düzenine bakıldığında özellikle iş hayatında küreselleşme ve rekabetin hızlanması, daha çok kişiye kısa sürede ulaşma isteği ve 7/24 erişime açık olması çağrı merkezi sektörünü önemli bir yere getirdiği görülmektedir. Hayatımıza 0800'lü hatlarla girmeye başlayan çağrı merkezleri günümüzde pek çok sektöre de yayılmıştır (Gümüş, 2002).

Teknoloji bağımlılığı karşısında hem iş görenlerin hem de iş verenlerin daha fazla dayanamayarak iş hayatına da dahil ettikleri bu kavram bir yandan zorluklarla başa çıkma yöntemi olurken diğer yandan olumsuzlukların kaynağı olmuştur. Özellikle süreçlerin daha karmaşık ve zor hale gelmesi ve giderek insanları bunaltır hâl alması modern bir hastalık olmasına da neden olmuştur (Srivastava vd., 2015).

Sellberg ve Susi (2013)'e göre özellikle insanın biyolojik yapısına pek de uygun olmayan teknoloji, iş verenlerin üretkenliğe dair olan beklentilerini arttırmakta ve iş görenin sürekli ulaşılabilir olmasını istemelerine yol açabilmektedir. Kimi çalışana göre bu durum strese sebep olmazken kimi çalışana göre farklı seviyelerde strese sebebiyet vermektedir. İç ve dış etkenler de göz önüne alındığında stresin yanı sıra fiziksel etkileri de gözlemlenebilmekte ve en belirgin belirtileri ise sinirlilik, mutsuzluk, yorgunluk, yetersizlik hissi olmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Stres sözcüğü araştırıldığında günümüzden çok daha eski zamanlara dayandığı görülmektedir.17. Yüzyılda felaket, keder; 18. ve 19. yüzyıllarda ruhsal hali zora sokan durum olarak yer almaktadır.1936 yılında stres konulu araştırmalara başlayan Selye (1956); stresi vücudun baskı altındaki tepkisi olarak tanımlamıştır. Cüceloğlu (1994) ise uyum koşullarının oluşmaması nedeniyle fiziksel ve psikolojik olarak gösterilen ekstra çaba olarak kaleme almıştır. Stres kavramı birçok alanda yer aldığı gibi; günlük yaşantımızda da strese girmek, stres atmak, stres içinde olmak gibi deyimlerle ifade edilerek insanların performansını etkileyerek iş anlamında da tartışılması ve araştırılması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır (Bağ, 2012:5).

Stres kavramını incelerken fizyolojik etkilerinden çok psikolojik etkilerinden bahsedebiliriz. Bu bağlamda psikoloji; insan-çevre etkileşiminden doğan kişisel etki, çeşitli tehlikelere verilen tepki ve hislerin parçası olup; kişinin etrafa adaptasyonu ile ilgili veriler içerir. Stresin psikolojik etkisi ile ilgili en eski örneklerden biri Dünya Savaşı'nda (1939-1945) seçilen erkeklere stresle mücadele eğitimleri verilmiş olması ve savaş sonrası dönemde en çok araştırılan ve incelenen konu *olmasıdır*. Araştırmada deneme ve gözlem yönetimi kullanılmış; stres koşullarının herkeste farklı olduğu, kimilerinin performansını arttırırken kimi askerlerde de aksi yönde etki ettiği görülmüştür (Lazarus, 1993).

Zaman içerisinde askeri ve günlük alanlardan iş yaşamına kayan stres kavramı burada da kendisini göstermiştir. İş hayatında stres, kurumları hem parasal hem de psikolojik olarak etkileyen bir etken durumunda karşımıza çıkmaktadır. Günümüz kurumlarında da olumsuz sonuçlara karşı önlem almak için bu konuda daha fazla araştırma yapılması çok fazla önem kazanmıştır (Ioannou, 2018). Teknoloji geliştikçe stres kavramı ile birlikte teknostres kavramı özellikle çalışma hayatında da karşımıza çıkmaya başlamıştır (Chiappetta, 2017). Bu kavramı araştırmak anlam alanını genişletmekle kalmayıp, örgütlerin olumsuz yönde etkilenmelerini en aza indirmeye yardımcı olmuştur (Boyer ve Davis, 2018). Stresle başa çıkmak için tehdit unsuru olan şeyi tehditmiş gibi düşünmekten vazgeçmek ya da yerine başka bir terim kullanmak, olumlu düşünmek gibi yöntemler istikrarlı bir başa çıkma yöntemi olarak görülmüştür (Lazarus, 1993).

Yu vd. (2009) teknostres, teknolojiyi kullanma ihtiyacı ile kontrol etme arasındaki farkın düzeyidir şeklinde tanımlamaktadır. Burada ihtiyaç ve kontrol seviyesi birbirine eşit ya da yakınsa problem oluşmaz ancak ihtiyaç fazla, kontrol az ise problem ortaya çıkmaktadır. Ahmad vd. (2014) tarafından teknostres; bireyin yeni bilgisayar teknolojisi ile sağlıklı bir şekilde baş edememesi sonucu ortaya çıkan modern bir uyum hastalığı olarak tanımlanmaktadır.

Hızla yenilenen ve gelişen teknolojinin fazla kullanımı sonucu olarak teknostres kavramı sıkça kullanılır hale gelmiştir. Bu seri değişim son dönemlerin de en büyük psikolojik sorunlarından birine neden olmaktadır (Çoklar ve Şahin, 2011). Özellikle teknoloji ile yeni yeni tanışan, kullanmaya adapte olamamış, karmaşıklıkların üstesinden seri bir şekilde gelemeyen bir kesimin varlığı göz ardı edilemeyecek derecede olup teknolojinin getirdiği strese maruz kalmaktadır. Bu durumu düşündüğümüzde aslında eskiden bu yana insanoglunun değişime adaptasyonunun sancılı bir süreç olduğu düşünülebilir.

Teknolojik değişimler ilk çağlardan bu yana yaşamdan ayrı düşünülmemeyen bir kavram olmuş ve insanlık tarihini asırlar boyunca etkilemiştir. İlk zaman insanların kullandığı taş ve kemiklerden tutun da günümüz aletlerine kadar hepsi de yaşamımızı kolaylaştırmaya yönelik olmuştur (Talib, 2005). Teknolojik gelişmelerle ilgili asıl hedef hayatı kolaylaştırmak, hızlandırmak, modern hale getirmek için ise bu teknolojiyi kullananlar neden strese girer? İşkolik olmak, teknolojiyi yoğun kullanmak, iş taleplerinin yoğunluğu bunlardan birkaçı olabilir (Salanova vd., 2013).

Teknostresin olumlu ya da olumsuz birçok etkisi vardır (Boyer ve Davis, 2018), ancak psikolojik baskı ana unsurdur (Çoklar ve Şahin, 2011). Teknolojinin stres yaratmasının nedeni karışık, değişken, görev karmaşasına neden olması, sürekli öğrenme ve daha fazla çalışma gerektiren bir durum olmasıdır (Taraftar vd., 2008). Kişiler sıkça kullandıkları teknolojide ilerleyebilmek için uzun zaman geçirecek emek vermeleri gerekmektedir. Bu durum çalışmada baskı oluşturarak stres seviyesini yükseltebilmektedir. Hızlı teknolojiye ayak uydurabilmek için de çalışanlar arasında rekabet ortamı oluşmaktadır (Talib, 2005).

Taraftar vd. (2007) tarafından teknostres etkenleri 5 farklı boyut altında toplanmıştır:

Tekno-aşırı iş yükü: Teknolojinin daha az kullanıldığı dönemde olduğu gibi aynı süreyi kullanarak çalışanların daha fazla iş yapmalarının beklendiği durumdur. İş yaşamında birçok sosyal platform kullanılması nedeniyle çalışanlar sürekli aktif olmak ve verilen iş yükünü hızlıca tamamlamak zorundadır. Bu zorunluluk durumu çalışanları kapasitelerinden daha fazla işi yaparak hem baskı unsurundan kaynaklı hem de iş akışlarının fazlalığı kaynaklı strese sokmaktadır.

Tekno-karmaşıklık: Teknolojik karmaşıklık; değişimlerin beraberinde getirdiği bir durum olabilmektedir. İşletmelerde kullanılan cihazların, sistemlerin vb. teknoloji gerektiren aletlerin karışık ve zor olması çalışanlar açısından büyük problem yaratmaktadır. Sistem ya da cihazın içeriğini çözüme kadar da stres durumu devam edebilmektedir.

Tekno-belirsizlik: Teknolojik gelişmeler tüm hızıyla yaşanırken öğrenilen her bilgi kısa zamanda eskimekte ve yerine yenisinin öğrenilmesi gerekmektedir. Sürekli yaşanan değişimler çalışanların bir süre sonra kendilerini yetersiz hissetmelerine ve huzursuz olmalarına neden olabilmektedir.

Tekno-güvensizlik: İş hayatında rekabet ortamının olması, teknolojik gelişmelere hızlı adapte olamayanlar açısından tehlike oluşturabilmektedir. Özellikle özel sektörde çalışanlar için yerini kaybetmemek adına sürekli hızlı uyum sağlama, güncel ve dinamik kalma zorunluluğu oluşmaktadır. Bu şekilde çalışılan bir ortamda yerini kaybetme endişesi çalışma performansı da dahil pek çok şeyi olumsuz etkilemektedir.

Tekno-istila: Çalışanlara mesai dışı saatlerde, izin günleri gibi çalışmadığı zaman diliminde de ulaşabilmeyi ifade eden durumdur. Cep telefonu, tablet ve bilgisayar gibi cihazların günlük yaşantımızın bir parçası olması, sürekli ulaşılabilir olmamıza neden olmaktadır. Bu durum iş yaşantımızın özel yaşantımıza kaymasına, dolayısıyla dinlenmeden tekrar iş başı yapılmasına neden olmaktadır.

Bu boyutlardan yola çıkılarak Taraftar (2007) tarafından kazandırılmış ve Alam (2015) tarafından adapte edilerek uygulanmış olan tekno-stress ölçeğinden faydalanılarak görüşme soruları hazırlanmıştır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, çağrı merkezi çalışanlarında teknostresin etkilerini ortaya koymaktır. Çağrı merkezlerinde çalışan müşteri temsilcilerinin teknolojik gelişmeler karşısındaki durumlarını ve buna bağlı olarak deneyimledikleri zorlukları detaylı inceleyerek tespit etmektir.

3.2. Araştırmanın Önemi

Teknolojinin özellikle iş hayatında yer alması ve çalışanların iş koşullarına, yaşam doyumuna ve psikolojik davranışlarına kadar birçok alana etki ettiği gözlemlenebilmektedir. Çalışanların mutsuzluğu, tükenmişliği iş yerine olan bağlılığının azalmasına sebep olmakta ve bunun sonucunda da dolaylı olarak çalışanların performansını etkileyebilmektedir. Bu çalışma çağrı merkezlerinde çalışan kişilerin yaş gruplarını ve çalıştıkları pozisyonları göz önünde bulundurularak yeni teknolojilerle karşı karşıya kaldıklarındaki duygu durumlarını anlayabilmek ve çözüm sunabilmek açısından önem arz etmektedir.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada katılımcıların iş hayatında deneyimledikleri teknolojik zorlukları ve katılımcılardaki yansımaları aktarabilmek için nitel araştırma desenlerinden "betimleyici fenomenolojik desen" tercih edilmiştir (Creswell vd., 1998:213). Bir diğer neden ise fenomenolojik desen katılımcıların kendi deneyimlerini gerçekçi, nesnel ve bütünsel olarak yansıtmalarına uygun olması, araştırmanın amacı ve tasarımına uygun bulunmasıdır (Moustakas vd., 1994:1). Araştırma verileri betimsel analiz tekniği ile yorumlanarak kategoriler oluşturulmuştur. Çalışmanın konusu olan 'teknostres' kavramını daha detaylı aktarabilmek amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Teknostres ile ilgili yapılan nicel araştırmalarda kullanılan ölçeğe (Taraftar (2007) tarafından kazandırılmış ve Alam (2015) tarafından adapte edilerek uygulanmış olan tekno-stress ölçeği) ait alt boyutlar doğrultusunda hazırlanan araştırma soruları ile çalışmanın kapsamının daha da detaylandırılması amaçlanmıştır. Çalışma grubu amaçlı olarak belirlenen çağrı merkezinde çalışan 7 müşteri temsilcisi ve 8 takım liderinden oluşmaktadır. Katılımcılar ile süre sınırlaması olmadan gönüllülük esasına göre görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın uygulandığı çağrı merkezi şirketinin yönetiminden sözlü olarak gerekli izin alınmıştır. Çalışanlara; toplanan verilerin bu çalışma dışında başka bir alanda kullanılmayacağı iletilmiş, soruları rahat yanıtlayabilmeleri için gerekli güven ortamı sağlanmıştır. Böylece çalışanların çalışma yaşamları içerisinde yaşadıkları zorlukları ve iş alanlarından beklentilerini nesnel bir biçimde ifade etmeleri sağlanmıştır.

3.4. Araştırmanın Çalışma Grubu

Çalışma grubuna dâhil edilen katılımcıların çağrı merkezini deneyimlemiş ve teknolojik değişimlerin olumlu-olumsuz anlamda etkilerini yaşadıklarını ifade eden çağrı merkezi çalışanlarından seçilmesi amaçlanmıştır. Toplamda 15 çağrı merkezi çalışanı ile görüşme yapılmıştır. Çalışma grubundan, bütüncül ve detaylı bir inceleme yapabilmek için rahat, samimi ve deneyimlerine, isteklerine bağlı kalarak soruları yanıtlamaları istenmiştir.

Tablo1. Katılımcıların Özellikleri

Cinsiyet	Kod	Yaş	Unvan
Erkek	Ahmet	34	Yönetici
Erkek	Ali	35	Yönetici
Erkek	Hasan	34	Yönetici
Erkek	İsmail	36	Yönetici
Kadın	Sultan	35	Yönetici
Kadın	Fatoş	32	Yönetici
Erkek	Okan	40	Yönetici
Kadın	Deniz	35	Asistan
Kadın	Leman	30	Asistan
Kadın	Öykü	33	Asistan

Kadın	Sedef	33	Asistan
Kadın	Gülcan	30	Asistan
Kadın	İlayda	30	Asistan
Erkek	Demir	29	Asistan
Erkek	Efe	25	Asistan

Tablo 1’deki veriler incelendiğinde katılımcıların 8’i kadın ve 7’si erkek çalışandan oluşmaktadır. Katılımcıların yaşlarına ait verdikleri cevaplar incelendiğinde çalışmaya katılan 2 kişi 25-29 yaş aralığındaki bireylerden, 8 kişi 30-34 yaş aralığındaki bireylerden ve 5 kişi 35-40 yaş grubundan oluştuğu görülmektedir. Bu çerçevede özellikle 30-34 yaş aralığındaki bireylerin katılımının çoğunlukta olduğu söylenebilmektedir. Çalışılan pozisyon verilerinde 8 kişi asistan, 7 kişi yönetici olarak görev almakta olup buradan hareketle asistan pozisyonunda çalışanların yönetici pozisyonunda çalışanlara oranla daha fazla olduğu gözlemlenmiştir.

3.5. Veri Toplama

Çağrı merkezi çalışanları ile görüşebilmek için Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulundan (04.01.2022 Tarihli, 15 Sayılı) gerekli izinler alınıp, çağrı merkezi yönetiminden de sözlü olarak izin alınarak çalışmaya başlanmıştır. Araştırma verileri yarı yapılandırılmış görüşme formu ile profesyonel çağrı merkezi çalışanlarına uygulanmıştır.

3.6. Veri Analizi

Görüşmelerden elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarıldıktan sonra betimsel analiz tekniği ile analiz edilip çözümlenmiştir. Betimsel analiz tekniği ile çağrı merkezi çalışanlarının yeni ya da mevcut teknoloji kullanımları hakkındaki düşünceleri dinlenerek yazılı hale dönüştürülmüş ve katılımcılara kod isim verilerek görüşmelerden birebir alıntı yapılmış olup analiz kısmında herhangi bir dijital araç kullanılmamıştır.

3.7. Araştırmacı Rolü

Çalışmada araştırmacının rolü verilerin analizini yaparak çıkan sonuçlarla objektif yorumlarda bulunmaktır. Araştırmanın önemi de bu aşamada kendini göstermektedir. Araştırmacının yorumlamasından beklenen verilerin detaylı olarak yorumlanması ve anlamlandırılmasıdır. Çalışma bu yorumlama anlayışı ile yorumlanmış ve objektif değerlendirmeler yapılmış olup kişisel yorumlamalardan kaçınılmıştır.

3.8. Geçerlilik ve Güvenirlik

Çalışmanın güvenilirliği açısından katılımcıların birbirlerinden etkilenmemeleri adına görüşmeler birebir olarak yapılmıştır. Açık uçlu sorular ile bilgi toplanıp veriler yorum yapılmadan numaralandırılmıştır. Veri toplama sürecinde araştırmacı tarafından geçerlilik anlamında herhangi bir yönlendirme yapılmamış olup, cevaplar herhangi bir düzeltme veya değiştirme yapılmadan doğrudan katılımcı ifadelerine yer verilerek yazıya aktarılmıştır. Veri analizinin güvenilirliği için alınan cevaplar yorum katılmadan araştırmacı tarafından birden çok kez gözden geçirilip literatürdeki diğer benzer çalışmalar da incelenerek gelen sonuçların tutarlılığı karşılaştırılmıştır.

4. BULGULAR VE YORUM

Görüşmeler sonunda ortaya çıkan bulgular ışığında alınan cevaplar 5 kategoride toplanmıştır. Bunlar; aşırı iş yükü, zamansız zamanlılık, kaos, iş güvencesizliği ve uyum zorluğu başlıklarıdır.

Tablo 2. Çağrı Merkezi Çalışanlarında Teknostres

Tema	Alt Boyut	Kategori	Kod	n
ÇAĞRI MERKEZLERİNDE TEKNOSTRES	Tekno İş yükü	1.Aşırı İş Yükü	1.Endişelenme 2.Adaptasyonsorunu 3.Keyifsizlenme 4.Yetersizlik hissi	3 2 2 2
	Tekno istila	2.Zamansız Zamanlılık	1.Anlık talep karşılama stresi 2.Asabiyet 3.Rahatlama	5 2 1
	Tekno Karmaşıklık	3.Kaos	1.Yorgunluk 2.Tedirginlik	6 3
	Tekno Güvensizlik	4.İş Güvencesizliği	1.Mutsuzluk 2.Verimsizlik	7 5
	Tekno Belirsizlik	5.Uyum Zorluğu	1. Kaygı 2. Uykusuzluk 3. Fiziksel ağrılar	7 4 2

Tablo 2'yi incelediğimizde çağrı merkezi çalışanlarının bir kısmı çağrı merkezlerinde kullanılan teknolojilerden ve bu teknolojinin yarattığı stresten olumsuz olarak etkilendiklerinden söz etmektedirler. Çalışanlar 2 farklı pozisyonda (yönetici-asistan) ve birbirinden farklı iş yılı deneyimine sahip olmalarına rağmen birçok ortak düşünceye sahiptirler. Çalışanlar özellikle mesai dışında sürekli iş takibi yapmak zorunda kalmaktan ve teknolojinin günlük hayatlarını istila etmesinden şikayetçi olduklarını dile getirmişlerdir.

4.1. Çağrı Merkezi Çalışanlarının Aşırı İş Yükü

Çağrı merkezi çalışanlarının gelişen ve değişen teknolojik sistemlerle çalışması, aynı sürede daha fazla iş yapmalarına olanak sağlayabilmektedir. İş yükünün artması çalışanların stres yaşamalarına, hızlı adapte olamamalarına ve keyifsizlenmelerine neden olabilmektedir.

Tablo 3. Çağrı Merkezi Çalışanlarının Aşırı İş Yükü

		N
1	1. Endişelenme (Ali, Efe, Öykü)	3
2	2. Adaptasyon Sorunu (İlayda, Demir)	2
3	3. Keyifsizlenme (Leman, Ahmet)	2
4	4. Yetersizlik Hissi (Gülcan, Sedef)	2

Tablo 3'deki veriler incelendiğinde aşırı iş yükü ile çalışanlar özellikle psikolojik sıkıntılardan olan endişe, adapte olamama, keyifsizlik ve yetersizlik gibi olumsuz duyguları yaşadıkları görülmektedir. Bu konu ile ilgili katılımcılara ait genel yanıtlar şu şekildedir:

"Uyum sürecim uzun sürmediği sürece büyük bir sıkıntı yaşamıyorum ancak çalışma alışkanlıklarımı kökten değiştirdiği durumda karmaşıklık endişelenmeme neden oluyor"(Ali).

"Teknoloji kesinlikle işimi kolaylaştıran zamandan tasarruf sağlamamıza olanak tanıyan bir sistem ama teknolojinin hızı adaptasyon sorununa neden olmuyor diyemeyeceğim. Tam yeniliklere alıştım dediğim an daha ileri bir teknoloji çıkageliyor hayatımıza"(İlayda).

"Teknoloji güzel şey aslında ama iş hayatında kullanım her zaman işimizi kolaylaştıramayabiliyor. Güne güzel başlayıp işinizin başına gelmişsiniz tam her şey ne güzel diyeceksiniz bir de bakıyorsunuz yöneticiniz ekstra iş paslamış, yapsanız size yük yapmasanız hoş"

olmuyor insan böyle bir durumda kendini kötü hissediyor tabi, keyifli başlayan günüm bir bakmışsınız keyifsiz hale geliyor” (Leman).

“Özellikle bilmediğim ya da daha önce kullanmadığım bir teknoloji ise öncelikle o şeyi çözmeye çalıştığım için endişeleniyorum. Çözme-anlama sürem uzadıkça da beni strese sokuyor. Benden daha hızlı öğrenen olursa bazen kendimi yetersiz hissetmeme de neden olur”(Gülcan).

4.2. Çağrı Merkezi Çalışanlarında Zamansız Zamanlılık

Çağrı merkezleri hiç şüphesiz ki en yoğun çalışılan iş kollarından biri olduğu söylenebilir. İş dışında da değişimleri takip etmek, kişisel zamanlarımızda bile yönetimce istenilen işleri yerine getirmeye çalışmak stres, zihinsel ve bedensel yorgunluk, motivasyonda düşüklük gibi durumlara neden olabilmektedir.

Tablo 4. Çağrı Merkezi Çalışanlarında Zamansız Zamanlılık

		N
1.	Anlık Talep Karşılama Stresi (Ahmet, Sultan, Hasan, Okan, Deniz)	5
2.	Asabiyet (İsmail, Ali)	2
3.	Rahatlama (Efe)	1

Tablo 4 incelendiğinde özellikle bireysel zamanlarımızın sürekli iş talepleri ile kısıtlanması çalışanlarda strese, asabiyete ve bazen de bunların aksine rahatlama davranışı olarak ortaya çıkmaktadır.

“Evde çalışma sistemine geçildikten sonra laptop bilgisayarlarla çalışılmaya başlandı bu da zaman ve mekân kısıtlaması olmadan üst yönetimden gelen tüm taleplerin anlık karşılanması ve bahane sunamamak anlamına gelmeye başladı. Mesai dışı çalışmak zorunda kalmak stresli hissettiriyor tabi ki. Bilgisayarınızın yanınızda olması sürekli müsait olduğunuz anlamına gelmiyor, sonuçta bizimde bir hayatımız var ve bu yaşlarımızı yeniden yaşama şansımız maalesef yok. İş işte güzel, özel hayat alanımızda iş olmamalı”(Ahmet).

“İş dışında çalışmak fazla mesai ücreti olacaksa sıkıntı yaratmaz ancak ücret almadan sürekli iş ile ilgilenmek mutsuz ve asabi olmama neden olur. İş dediğimiz şey sonuçta para kazanmak içindir ve yaptığımız ekstra iş karşılığında para alamamak kötü bir durum”(İsmail).

“İşimle ilgili sıklıkla kullandığım excell, power point vb. uygulamalar işimin bir parça, iş dışında yine bu uygulamaların işimi kolaylaştıracağı video ve eğitim almak oldukça beni rahatlatıyor”(Efe).

4.3. Çağrı Merkezi Çalışanları İçin Kaos Durumu

Yenilik, değişim gibi kavramlar içerisinde belirsizlik, endişe ve korkuyu getirebilmektedir. Özellikle çağrı merkezlerinde değişimler anlık ve hızlı olduğu için adaptasyon süresi uzamakta ve tedirginliği beraberinde getirmektedir.

Tablo 5. Çağrı Merkezi Çalışanlarında Kaos

		N
1.	Yorgunluk (Sedef, Fatoş, Leman, Hasan, Demir, Ali)	6
2.	Tedirginlik (Öykü, İlayda, Gülcan)	3

Tablo 5’de özellikle çağrı merkezlerinde değişim yaşanması durumunda hızlı adapte olamayan çalışanlarda tedirginlik ve genelde uykusuzluğa bağlı yorgunluğa sebep olabilmektedir.

“Kolay çözebildiğim bir teknoloji ise zorluk yaşamam ancak çözememsem ya da kullanırken zorlanırsam çağrıda tedirgin olmama neden olur. Tedirgin olarak çağrı almak gerçekten zor, aklınız sürekli çözemediğiniz şeyde kalıyor”(Sedef).

“İzin günümün tadını çıkaramıyorum, yorgun ve mutsuz oluyorum. Bir sonraki gün hiç dinlemeden işe başlamış oluyorum bu da çalışma isteğimi kaçırıyor. Ertesi gün iş gözümde büyüyor ve

mutsuz çalışıldığında bu her şeye yansıyor. Hatta ses tonunuz bile mutsuz olduğunda iş arkadaşlarınızla ya da müşterilerle kavgaya dolu bir gün oluyor”(Öykü).

4.4. Çağrı Merkezi Çalışanlarında İş Güvencesizliği

Çok çalışanlı şirketlerde özellikle yükselme olanakları fazla olup çalışanlar tarafından pozisyon değişikliği önemli bir unsurdur. Çağrı merkezinde birçok durum işten çıkarılma sebebi olduğu için çalışanlar mevcut durumlarını sürekli korumaya çalışmaktadırlar. Bunun için de sürekli güncel kalmaları ve bilgi sahibi olmaları gerekmektedir.

Tablo 6. Çağrı Merkezi Çalışanlarında İş Güvencesizliği

		N
1.	Mutsuzluk (Gülcan, Deniz, Ahmet, Hasan, Demir, İsmail, Öykü)	7
2.	Verimsizlik (Sultan, İlayda, Sedef, Ahmet, Ali)	5

Tablo 6’da çağrı merkezi çalışanlarının teknolojik gelişmelerde geri kalması durumunda mevcut pozisyonunu koruyamama riski mutsuzluğa ve verimsizliğe neden olmaktadır.

“Sürekli baskı altında çalışmak zorunda kaldığım için mutsuz ve verimsiz oluyorum. Bizde performans çok önemli olduğu için mesai boyunca aktif olmanız gerekiyor. Az sürede çok iş yapın ki işleriniz yetişsin.”(Hasan).

“Kendi açımdan bir tehlike oluşturmaz ancak yeni gelenlerde ben sizden daha iyi biliyorum gibi ukalalık seviyelerine ulaşabiliyor. Bunu yaşamamak için oturup ders çalışır gibi çalıştığım zamanlar oluyor bu da mutsuz ediyor”(Sultan).

4.5. Çağrı Merkezi Çalışanlarında Uyum Zorluğu

Çağrı merkezlerinde ilk işe alımlarda oryantasyon eğitimleri verilmektedir, ancak zaman içerisinde değişen süreçlerde oluşabilecek uyum güçlükleri için herhangi bir eğitim yapılmamaktadır. Özellikle sistem değişikliklerinde teknoloji ile arası iyi olmayan çalışan ve yöneticilere destek olunarak bu süreç aşılabilmektedir.

Tablo 7. Çağrı Merkezi Çalışanlarında Uyum Zorluğu

		N
1.	Kaygı (Demir, Hasan, Sultan, Ali, Sedef, Efe, İlayda)	7
2.	Uykusuzluk (Okan, Deniz, Öykü, Leman)	4
3.	Fiziksel Ağrılar (Deniz, Gülcan)	2

Tablo 7 incelendiğinde işe ve işin gerekliliği olan teknolojiye uyum sağlayamamak kaygıya, uykusuzluğa ve fiziksel ağrılar sebep olabilmektedir.

“Eğer ki gereksiz yapılan bir değişiklik ya da güncelleme ise beni yavaşlattığı için sinirleniyorum. Ancak yapamadığım bir şeyi yapar hale gelebiliyorsam mutlu oluyorum. İlk başta gelen yeniliğin gerekli mi gereksiz mi olduğunu ayırt edene kadar kaygı dolu anlar yaşıyorum”(Demir).

“İşimi yapmama engel oluşturan bir durumsa sürekli nasıl çözüm bulacağımı düşünürüm bu da mental olarak yorgun düşmeme neden olur. Beyin yorgunluğu da uykusuzluk yaşamama neden oluyor”(Okan).

“Teknolojik gelişmeleri genelde takip ederim. Başlarda keyfi olarak yaptığım bu aktivite zaman geçtikçe saplantı haline geldi. Kaçırdığım bir şey olduğunda genelde vücut ve baş ağrısı gibi fiziki sorunlar yaşamama neden oluyor”(Deniz).

Genel duruma bakıldığında çağrı merkezi çalışanlarının aşırı iş yükünden, zamansız durumlarda zaman yaratmak zorunda kalmaktan, kaostan, iş güvencesizliğinden ve uyum zorluğundan muzdarip oldukları görülmüştür.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Stresin en fazla hissedildiği sektörler arasında çağrı merkezleri ilk sıralarda yer almaktadır. Özellikle pandemi döneminde evden çalışma modeline geçilmesiyle birlikte sürekli iş alanının el altında olması çalışanları mesaisiz mesaili çalışan olmaya zorlamaktadır. Gelişen teknoloji çağrı merkezi sistemlerinin de gündemden güne değişmesine neden olmaktadır. Sürekli yaşanan değişimler çalışanlara stres, mutsuzluk, endişe, yorgunluk gibi hisler yaşatabilmektedir. Çalışan üzerinde oluşan bu yoğun hisler çalışanların iş ile olan ilişkilerini zayıflatabilmektedir. Araştırma bulguları; aşırı iş yükü, zamansız zamanlılık, kaos, iş güvencesizliği ve uyum zorluğu olarak 5 başlıktan oluşmaktadır. Araştırma bulgularına göre çağrı merkezlerinde teknolojik stresin en önemli nedenleri çalışanın sürekli süreçleri takip etme zorunluluğu nedeniyle mesai dışında da aktif olmasından dolayı dinlenememesi, duygusal veya psikolojik baskı hissetmesi bazen de yeniliklere kısa süre içinde adapte olamamasıdır.

Görüşmeler sonucunda çalışanların en çok ihtiyaç duydukları şeyin izin günlerinde iş ile ilgili bir şeyle uğraşmamak ya da uğraşıldığında ücretinin ödenmesi, teknolojik yenilenmede değişen sistemler için yeterli eğitimin ve adaptasyon için yeterli sürenin verilmesi olduğu belirtilmiş ve teknolojik strese en çok bu faktörlerin neden olduğu belirlenmiştir. Teknolojik stresin bu ihtiyaçlar karşılanmadığı sürece yoğun bir şekilde hissedileceği belirtilmiş olup sadece stres olarak değil fiziksel ve davranışsal olarak da çalışana negatif yönde etkilediği yapılan gözlemler arasındadır. Literatürde yapılan araştırmalara bakıldığında araştırma sonuçları ile bağlantılı sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür.

Gökaslan (2022)'in akademisyenler ile yapmış olduğu araştırma sonuçlarına göre teknostresin negatif ve gergin duygulara sebep olduğu, alt boyutları ile de pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Kıncı ve Özgür (2022)'ün karma çalışmada genel anlamda teknostres seviyelerinin orta düzeyde olduğu, ancak mesleğe yönelik ve kişisel alanda bu seviyenin daha düşük olduğu görülmüştür. Çalışkan ve Çoklar (2022) tarafından yapılan araştırma sonucunda öğretmen adaylarının teknostres seviyelerinin orta düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır. Kopuz ve Aydın (2020)'in sağlık çalışanları ile yaptıkları araştırmada; erkek çalışanların kadın çalışanlara göre daha fazla teknostrese maruz kaldıkları ve genç yaşta çalışanların ise yaşlı çalışanlara kıyasla daha fazla teknostres yaşadıkları tespit edilmiştir. Kestane ve Özbek (2021)'in muhasebe meslek mensupları ile yaptıkları araştırmada çalışanların karşı karşıya kalmış oldukları teknostresin, bireysel iş performanslarını ve verimliliklerini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Stresin daha az hissedildiği veya hiç hissedilmediği bir çağrı merkezi ortamında çalışan mutluluğu ve örgütsel başarı kaçınılmazdır. Bu çalışmada çağrı merkezi çalışanlarının iş yaşamlarında kullandıkları teknolojinin çalışanları ne yönde etkilediği detaylı olarak ele alınmış olup özellikle çağrı merkezi sektöründe gerekli iyileştirmelerin yapılacağı ümidiyle literatüre katkı sağlaması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, U. N. U., Amin, S. M. & Ismail, W. K. W. (2014). Moderating effect of technostress inhibitors on the relationship between technostress creators and organisational commitment. *Sains Humanika*, 67(1).
- Bağ, V. (2012). Gazetecilerde İş Stresi: Balıkesir İli Yerel Basınında Çalışan Gazetecilerin İş Stresi Kaynaklarına İlişkin Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Boyer-Davis, S. (2018). The relationship between technology stress and leadership style: An empirical investigation. *Journal of Business and Educational Leadership*, 8(1), 48-65.
- Chiappetta, M. (2017). The technostress: Definition, symptoms and risk prevention. *Senses and Sciences*, 4(1), 358-361.
- Creswell, J. W. (1998). *Qualitative and quantitative approach. Research design* (3.baskı). Sage Publications.
- Cüceloğlu, D. (1994). *İnsan ve davranışı psikolojinin temel kavramları*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 566s.

- Çalışkan, M. & Çoklar, A. N. (2022). Öğretmen adaylarının teknostres düzeylerinin belirlenmesi. *Anadolu University Journal of Education Faculty*, 6(3), 341-354. [HTTPS://DOI.ORG/10.34056/aujef.1106453](https://doi.org/10.34056/aujef.1106453)
- Çoklar, A. N., & Şahin, Y. L. (2011). Technostress Levels of Social Network Users Based on ICTs in Turkey. *European Journal of Social Sciences*, 23(2), 171-182.
- Gökaslan, M. O. (2022). Akademisyenlerin teknostres kaynaklarının ve teknostres seviyelerinin belirlenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 6(2), 354-383. <https://doi.org/10.31200/makuubd.1149198>
- Gümüş, M. (2002). Günümüzün gelişen sektörü çağrı merkezleri, *Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6 (2), 134-141. <https://doi.org/10.16984/saufbed.56609>
- Ioannou, A. (2018). Examining the Role of Mindfulness in Mitigating Technostress and It Negative Consequences. Doctoral dissertation, Brunel University London.
- Kestane, A. & Özbek, A. (2021). Teknostresin Muhasebe meslek mensuplarının bireysel iş performanslarına etkisi: Kütahya ilinde araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ağustos 2021 (Özel Sayı), 333-350. <https://doi.org/10.25095/mufad.933974>
- Kıncı, C. & Özgür, H. (2022). Öğretmenlerin Teknostres düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre değerlendirilmesi: Edirne ili örneği. *Trakya Eğitim Dergisi*, 12(2), 1106-1132. [HTTPS://DOI.ORG/10.24315/tred.1033278](https://doi.org/10.24315/tred.1033278)
- Kopuz, K. & Aydın, G. (2020). Sağlık çalışanlarında teknostres: Bir özel hastane örneği. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 249-264. <https://doi.org/10.38009/ekimad.780928>
- Lazarus, R. S. (1993). *Why we should think of stress as a subset of emotion*. In Leo Goldberger ve Shlomo Breznitz (Eds.) *Handbook of Stress: Theoretical and Clinical Aspects*. New York: Free Press.
- Moustakas, C. (1994), *Phenomenological Research Methods*, Sage Publications.
- Salanova, M., Liorens, S. & Cifre, E. (2013). The Dark Side of Technologies: Technostress Among Users of Information and Communication Technologies. *International Journal of Psychology*, 48(3), 422-436. <https://doi.org/10.1080/00207594.2012.680460>
- Sellberg, C. & Susi, T. (2013). Technostress in the Office: A distributed cognition perspective on Human–technology interaction. *Technology & Work*, 16(2), 187-201.
- Selye, H. (1956). *The stress of life*. New York, NY: McGraw-Hill.
- Srivastava, S. C., Chandra, S. & Shirish, A. (2015). Technostress Creators and Job Outcomes: Theorising the Moderating Influence of Personality Traits. *Information Systems Journal*, 25(4), 355–401. <https://doi.org/10.1111/isj.12067>
- Talib, Z. (2005). Teknostres. Dalam Kalangan Pegawai Akademik Di Sebuah Institusi Pengajian Tinggi Awam. Unpublished Master Thesis, Universiti Putra Malaysia.
- Yu, J. C., Kuo, L. H., Chen, L. M., Yang, H. J., Yang, H. H. & Hu, W. C. (2009). Assessing and managing mobile technostress. *Wseas Transactions on Communications*, 8(4), 416-425.

Geliş Tarihi / Received : 22.07.2023 / 07.22.2023

Kabul Tarihi / Accepted : 14.08.2023 / 08.14.2023

Araştırma Makalesi - Research Article

DOI: <https://doi.org/10.55580/oguzhan.1331323>

“VASİYYETÜ’L-ÂRİFİN” ADLI ESERDE DUDAK UYUMU SÜREÇLERİ LABIAL HARMONY PROCESSES IN THE WORK NAMED “VASİYYETÜ’L-ÂRİFİN”

Lana ALANEZİ^a, Ali Osman YALKIN^b

ÖZ: 18. yüzyılda Abdu'r-Rahmân-ı Darîr tarafından kaleme alınan Vasiyyetü'l-Ârifîn, İslam dininin öğretilmesi amacıyla yazılmış, Klasik Osmanlı Türkçesi Dönemi'ne ait bir eserdir. Bu eser, Türkiye Türkçesine geçiş dönemindeki 18. yüzyıl Osmanlı Türkçesinde dudak uyumu süreçlerinin gelişimini göstermesi açısından büyük öneme sahiptir. Eserde bulunan sözcük yapıları incelenerek dar-düz ve dar-yuvarlak ünlülerin sözcük kök ve tabanlarındaki, alıntı dil birimlerindeki ve eklerdeki durumları değerlendirilmiştir. Bu, Türk dilinin o dönemdeki ses yapısına ve dudak uyumu fenomenine dair önemli bilgiler sunmakta ve dilin evrim sürecindeki ses değişmelerinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Vasiyyetü'l-Ârifîn adlı eserde, dudak uyumuyla ilgili ilerlemelerin yanı sıra dudak uyumu sürecine aykırı örnekler de gözlemlenmiştir. Metindeki dudak uyumsuzlukları, yeni bir uyumsuzluk biçimi de oluşturmuştur. Buna göre, bazı durumlarda eklerde ve alıntı dil birimlerinde meydana gelen düzleşme veya yuvarlaklaşma nedeniyle “tersine uyumsuzluk” şeklinde nitelendirilebilecek yeni uyumsuzluklar belirlenmiştir. Eserdeki dudak uyumu süreçleri üzerine yapılan inceleme sonucunda Türkçe kökenli sözcüklerin bir kısmında dudak uyumunun yeniden sağlandığı, yabancı kökenli sözcüklerin genellikle uyumsuz olan orijinal biçimleriyle kullanıldığı, alıntı dil birimlerinde uyum sürecinin belli bir aşamaya ulaştığı görülmüştür. Eklerde ise uyum sürecinin önemli ölçüde geliştiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler : *Vasiyyetü'l-Ârifîn, Dudak Uyumu, Ekler, Alıntı Ögeler, Osmanlı Türkçesi.*

ABSTRACT: Vasiyyetü'l-Ârifîn, written by Abdu'r-Rahmân-ı Darîr in the 18th century, is a significant work belonging to the Classical Ottoman Turkish Period, written to teach Islamic religion. This work holds great importance in showcasing the development of labial harmony processes in 18th-century Ottoman Turkish during the transition period to Turkey Turkish. The word structures found in the work were examined to evaluate the status of close rounded and close unrounded vowels in word roots, bases, loanwords, and suffixes. This work provides valuable insights into the sound structure and labial harmony phenomenon of the Turkish language during that period, aiding in understanding the sound changes in the language's evolutionary process. In the work named Vasiyyetü'l-Ârifîn, along with advancements regarding labial harmony, contradictory examples for the labial harmony process are presented, as well as contrary examples to this process. The lack of labial harmony in the text has created a new form of inharmonic. Whereas in some cases, new inharmonic that can be described as "reverse inharmonicness" have been identified due to plainness or rounding in suffixes and loanwords. Through the examination of labial harmony processes in the work, it was determined that labial harmony was reestablished in some Turkish-origin words, while foreign-origin words were generally used in their original inharmonic forms. In loanwords units, the harmony process reached a certain stage. In terms of suffixes, it can be said that the harmony process has significantly developed.

Keywords: *Vasiyyetü'l-Ârifîn, Labial Harmony, Suffixes, Loanwords, Ottoman Turkish.*

^a Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, lana.ahed@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0003-3734-3317>

^b Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, aliyalkin@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0326-1578>

1. GİRİŞ

Klasik Osmanlı Türkçesi Dönemi'ne ait olan *Vasiyyetü'l-Ârifin*, Abdu'r-Rahmân-ı Darîr (d. ? / ö. 1748) tarafından kaleme alınan bir eserdir. Tek nüsha olup Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 6393/2 arşiv numarası ve 388 DVD numarası ile kayıtlıdır¹. Tespit edilebildiği kadarıyla müellifin *Necâtü'l-Musallî*, *Tezkiretü's-Salât* (Kalkan, 2012), *Taḫṣîl-i Tarîk-i Mukarrebîn ve Sebîli'l-Müttebi'în* (Yastı, 2016; Yalkın, 2017) adlı üç eseri daha bulunmaktadır (Yalkın, 2017, s. 2).

Çalışma konusunu oluşturan eser, Abdu'r-Rahmân-ı Darîr'e ait olan *Vasiyyetü'l-Ârifin*'dir. 06 Mil Yz A 6393/1-5 numaraları arasında müstakil eserler olarak kaydedilmiş bulunan bazı eserler vardır. Buna göre “Hediyetu's-Şürekâ”, “Salât-i Müncîye Tercemesi”, “Manzûme-i Fıkh-ı Keydânî” ve “Kasîde-i Medh-i 'Ukbâ” başlıklarının ayrı eserler olmayıp *Vasiyyetü'l-Ârifin*'e dâhil olduğu anlaşılmaktadır.

Vasiyyetü'l-Ârifin, basit bir dil kullanılarak İslam dininin öğretilmesi amacıyla yazılmıştır. Eserin hareketli olması, Klasik Osmanlı Türkçesi Dönemi'nin belirgin bir dil özelliği olan dudak uyumu sürecinin takip edilebilmesini sağlamaktadır. Eserde, söyleyiş özellikleri yazıya önemli ölçüde yansımıştır ve birçok sözcük ve ek, uyum sürecine dâhil olmuştur. Bu süreç, bazı alıntı sözcükleri ve dil birimlerini de etkilemiştir.

Dudak uyumu (düzlük-yuvarlaklık uyumu, küçük ünlü uyumu), “Türkçe kelimelerin ilk hecelerindeki ünlülerin düz veya yuvarlak oluşlarına göre onu takip eden hecelerdeki ünlülerin, kelimenin ilk hecesi düz ünlülü ise düz, yuvarlak ünlülü ise dar yuvarlak veya geniş düz olarak gelmesi kuralı” (Korkmaz, 1992, s. 104) şeklinde tanımlanmaktadır.

Dudak uyumu, Türk dilinin tarihî gelişim sürecinde, her dönemde farklı aşamalardan geçmiştir. Orhon Türkçesinde dudak uyumu, henüz ilk aşamalarını yaşamaktadır. Yalnızca bağlama ünlüleri ve “CVC” türündeki ekler, dudak uyumu kurallarına uymaktadır (Tekin, 2003, s. 54). Eski Türkçede, bazı belirsizliklerle birlikte genellikle var olan bir fonetik özellik olarak "dudak uyumu" bulunmaktadır (Gabain, 2007, s. 36).

Eski Osmanlı metinlerinde XIII.-XV. yüzyıllar arasında, dudak uyumu bulunmaz. Bu dönemde sözcükler sadece dil uyumu kuralına göre seslendirilir. Birinci hecede düz bir ünlü olduğunda ikinci hecede yuvarlak bir ünlü bulunabilir. Aynı şekilde, birinci hecede yuvarlak bir ünlü varsa ikinci hecede, dar olsa bile düz bir ünlü bulunabilir. Ancak geniş, yuvarlak /o/ ve /ö/ ünlüleri, ikinci ve sonraki hecelerde bulunmaz. Orta Osmanlıca Dönemi'nde dudak uyumu yavaşça yerleşmiştir (Banguoğlu, 1974, s. 88-89).

Eski Türkçedeki uyumsuzlukların muhafaza edilmesi, /-ğ/ ve /-g/ seslerinin süreklileşip erimesine bağlı olan yuvarlaklaşmalar², dudak ünsüzlerinin yuvarlaklaştırıcı etkisi, ünlü düzleşmesi, örneksime gibi faktörler, Eski Anadolu Türkçesinde sözcüklerin ve eklerin uyumsuz olmasına yol açar (Yıldız, 2010, s. 107-109).

Timurtaş'ın Eski Türkiye Türkçesi adlı kitabında, Eski Anadolu Türkçesinin dudak uyumuyla ilgili önemli bir fonetik özelliği olarak yuvarlaklaşma olayı olarak gösterilmektedir. Yuvarlaklaşma fenomeni, çeşitli nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bazı durumlarda, dudak ünsüzleri etkili olmuştur. Eski Türkçe Dönemi'nde var olan /-ğ/ ve /-g/ gibi seslerin Batı Türkçesinde kaybolması veya ünlülerle birleşmesi sonucunda ünlüler yuvarlaklaşmıştır. Bununla birlikte bazı sözcüklerde ise yuvarlaklık belirli bir sebebe dayanmamaktadır (Timurtaş, 2012, s. 27-28). Eski Anadolu Türkçesinde, dudak uyumuna girmeyen birçok ek bulunmaktadır. Bu eklerin bir kısmı, ilk hâllerini korumaları sebebiyle yuvarlaklık özelliği taşımaktadır. Diğer bir kısmında ise dudak ünsüzleriyle birlikte gelen ek ünlülerinin yuvarlaklaşması sonucunda uyumsuzluklar ortaya çıkarmaktadır (Özkan, 1995, s. 94). Dolayısıyla Eski Anadolu Türkçesi, uyumsuzlukların yoğun olarak yaşandığı bir dönemi temsil etmektedir.

Osmanlı Türkçesi metinlerindeki uyum sürecini izlemek kolay değildir. 15. ve 16. yüzyıllardan itibaren hareke kullanımının azalması, 16. ve 17. asırlarda yazımın kalıplaşmaya başlaması, dudak uyumunun incelenmesini zorlaştıran faktörlerdir (Kartallıoğlu, 2011, s. 100). Fakat halk için yazılmış ve hareketlerin kullanıldığı metinler, dudak uyumunun gelişimini takip etmeyi kolaylaştırmaktadır. Çünkü bu tür eserler, genellikle o dönemdeki konuşma dilini ve doğru söyleyişi yansıtmaya eğilimindedir (Özkan, 2014, s. 5). Bu tip metinlerde hareke iki şekilde kullanılır: İlk olarak med harfleri ve güzel he'nin üzerine konularak ünlüleri ifade eder. Bu durumda med harfleri, güzel he ve hareketler, birlikte ünlüyü belirler.

İkinci olarak ünlü ifade etme özelliği olmayan harflerin üzerine hareke konularak ünlüleri ifade eder. Bu durumda harekeler, ünsüzleri okutarak tek başına ünlüyü belirler (Kartallıoğlu, 2010, s. 139-140).

Eski Anadolu Türkçesinde büyük oranda bozulan dudak uyumu, Klasik Osmanlı Türkçesi Dönemi'nde bazı eklerde 16. yüzyılda, bazı eklerde 17. asırda tekrar gelişmeye başlamış, 18. yüzyılda imlası kalıplaşmış bazı ekler haricinde tamamlanmıştır. {+Cl}, {-mİş}, {-sUn}, {+(y)l}, {-(y)Up} gibi ekler Arap harfli metinlerde kalıplaşmış imla nedeniyle uyumsuz olsa da 1790 ve 1794'te yazılan iki transkripsiyon metninde (Viguier ve Carbognano'nun gramerleri) bu eklerin uyumlu olması, 18. yüzyılın sonunda dudak uyumunun tamamlandığını göstermektedir (Kartallıoğlu, 2008, s. 467-468).

Bu çalışmada, dudak uyumunun büyük oranda tamamlandığı 18. yüzyıla ait olan *Vasiyyetü'l-Ârifîn* adlı eserde dudak uyumu süreçleri, "Sözcük Kök ve Tabanlarında Dudak Uyumu", "Alıntı Dil Birimlerinde Dudak Uyumu" ve "Eklerde Dudak Uyumu" başlıkları altında incelenmektedir. Eserin yazıldığı dönemin Türkçesinde uyum sürecini değerlendirmek ve bu alandaki araştırmalara katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Çalışma, eserin dil malzemesiyle sınırlıdır.

2. "VASİYYETÜ'L-ÂRİFİN" ADLI ESERDE DUDAK UYUMU SÜREÇLERİNİN İNCELENMESİ

2.1. Sözcük Kök ve Tabanlarında Dudak Uyumu

2.1.1. Türkçe Kökenli Sözcüklerde Dudak Uyumu

2.1.1.1. Uyuma Girmeyen Sözcükler

Bazı sözcüklerde Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'ndeki uyumsuzluklar devam etmektedir: *altun* 64b/1075, *eyü* 67a/1121, *getür-* 86b/1471, *girü* 37b/586, *hatun* 79a/1335, *içün* 24b/357, *incü* 32b/498, *karşu* 102b/1752, *kemük* 33b/513.

2.1.1.2. Uyuma Giren Sözcükler

Eski Türkçede uyumda olup Eski Anadolu Türkçesinde dudak ünsüzlerinin etkisiyle uyum dışında kalan kalan birkaç sözcük, *Vasiyyetü'l-Ârifîn*'de uyuma bağlıdır: *demir* 50b/826 (< demür << temir), *kerpiç* 80a/1351 (<< gerpüç << kerpiç), *semiz* 33a/507 (< semüz < semiz).

2.1.1.3. Çok Biçimli Sözcükler

Vasiyyetü'l-Ârifîn'de, bazı sözcüklerin hem uyumlu hem de uyumsuz biçimlerinin bir arada yer alması, bu sözcüklerde uyum sürecinin henüz tamamlanmadığına işaret etmektedir. Aşağıda listelenen örneklerin bir kısmında sürecin yeni oluşmaya başladığı, bir kısmında ise belli bir aşamaya geldiği görülmektedir:

kendü 80a/1358 (9 yerde) ~ *kendi* 10a/120 (11 yerde)

oķı- 97b/1662 (2 yerde) ~ *oķu-* 52b/861 (9 yerde)

yürü- 35a/540 (1 yerde) ~ *yürü-* 46b/749 (7 yerde)

deyü 12a/151 (7 yerde) ~ *diyü* 17a/219 (20 yerde) ~ *diye* 83a/1408 (1 yerde)

degül 26b/388 (1 yerde) ~ *degil* 103a/1756 (42 yerde)

2.1.2. Alıntı Sözcüklerde Dudak Uyumu

2.1.2.1. Uyuma Girmeyen Sözcükler

Alıntı sözcükler, genellikle uyumsuz olan orijinal biçimleriyle kullanılmaktadır: *başırın* 7b/84, *bi-küllî* 102a/1740, *el-Muhyî* 13a/164, *küfriyât* 87b/1491, *mubşirât* 5b/59, *mücid* 5b/58, *mu'cizât* 50b/823, *Muhsin* 41a/656, *müfsid* 87a/1478, *mü'minîn* 84a/1430, *mümkün* 19b/267, *Müslimân* 89b/1524, *müşkil* 63b/1053, *müşrik* 66b/1108, *rüzigâr* 57b/947 vb.

2.1.2.2. Uyuma Giren Sözcük

Vasiyyetü'l-Ârifîn'de geçen bir sözcüğün dudak uyumuna bağlandığı görülmektedir: *oķķa* 54b/895 (<Ar. ükıyye).

2.2. Alıntı Dil Birimlerinde Dudak Uyumu

2.2.1. Arapça Tamlamalarda Dudak Uyumu

Arapçadaki tamlamalarda sözcük sıralaması Türkçedekinden farklıdır. Önce tamlanan, ardından tamlayan gelir. Tamlayanın başında genellikle "el-" (ال) takısı bulunur. Tamlananın son harfi, bazı istisnalar dışında genellikle ötreli olarak okunur (Develi, 2010, s. 148). "Harf-i cerr" adı verilen Arapça ön edatlar, bir tamlamanın başına gelirse tamlanan sözcüğün sonu esreli okunur. Tamlanan; *ba'd, kabl, fevk, taht, beyn, hasb* sözcüklerinden biri olursa; *min* edatı, tamlayanın harf-i tarifli olduğu bir tamlamada bulunursa; *yâ* ünleme edatı, bir tamlamanın başına gelirse bu tamlamalar üstünlü okunur (Develi, 2010, s. 152-154). *Vasiyyetü'l-Ârifîn*'de Arapça tamlama kuruluşunda yer alan ünlü, yukarıda belirtilen istisnaların bulunmadığı bazı tamlamalarda düz ünlüden sonra düzleşerek uyuma dâhil olmaktadır.

Tablo 1. Arapça Tamlama Ünlüsünün Dudak Uyumu Süreci

	Düz Taban (%27)
{U'I}	14 örnek: <i>Şāfi'iyü'l-mezheb</i> 12a/149, <i>Miḥā'iletü'l-Beyzā</i> 28a/414, <i>ḥātemü'l-enbiyā</i> 36b/571, <i>Sidretü'l-Müntehā</i> 37a/578, <i>Mevāhibü'l-Ledānī</i> 38b/605 vb.
{I'I}	5 örnek: <i>Beyti'l-Ma'mūr</i> 37a/578, <i>Esmā'i'l-Hüsnā</i> 11b/144, <i>ḥāriki'l-āde</i> 50a/817, <i>temmeti'l-evrāk</i> 13b/169, <i>Vaṣiyyeti'l-Ârifîn</i> 15a/187 vb.

2.2.2. Farsça Tamlamalarda Dudak Uyumu

Farsça tamlamalarda sözcükler arasındaki bağlantı *kesre (-i)* ile kurulmaktadır (Timurtaş, 1997, s. 259, 266). *Vasiyyetü'l-Ârifîn*'de, bazı örneklerde yuvarlak ünlülerin ardından yuvarlak şekilde kullanılan tamlama ünlüsü, dudak uyumuna girmektedir. Farsça tamlamaların bazılarında ikili biçimler görülürken bazılarında "ters uyumsuzluk" bulunmaktadır.

Tablo 2. Farsça Tamlama Ünlüsünün Dudak Uyumu Süreci

	Yuvarlak Taban (%40)
{-I}	15 örnek: <i>cūd-ı enver</i> 30b/461, <i>ḳabül-i müşāhede</i> 90a/1531, <i>maḥlūk-ı Hudā</i> 90a/1534, <i>mektüb-ı şerīf</i> 51b/839, <i>mülk-i fānī</i> 101b/1728, <i>Resül-i Ekrem</i> 29b/445, <i>Rükn-i İmān</i> 94a/1592, <i>sū'-i amel</i> 101a/1717, <i>sū'-i ḥāteme</i> 48a/778 (2 yerde), <i>ṭül-i emel</i> 101a/1719, <i>uṣūl-i dīn</i> 86b/1475, <i>Fürüd-ı ālem</i> 102a/1735
{-U}	10 örnek: <i>fürū'-u dīn</i> 87a/1478, <i>ḥük-m-ü risālet</i> 43a/688, <i>ḥüsn-ü ḥulḳ</i> 70b/1180, <i>Ḳuds-ü mübāreke</i> 37a/576 vb.
İkili Biçimler	<i>ḳazā'-i ni'metdür</i> 82b/1399 ~ <i>ḳazā'-ü ni'met</i> 83a/1408, <i>ḳazā'-ü ilāhī</i> 81a/1376 ~ <i>ḳazā'-i ilāhī</i> 82b/1398, <i>nūr-ı Muḥammediyye</i> 27b/413 ~ <i>nūr-u Muḥammediyye</i> 30b/465, <i>rūḥ-u şerīf</i> 30b/459 ~ <i>rūḥ-ı şerīf</i> 43a/684
Ters Uyumsuzluklar	<i>ākīl-u kāmil</i> 36a/562, <i>bāb-u şāmin</i> 100b/1714, <i>İmām-u Fuṣṫālānī</i> 38b/604, <i>ḳaşr-u selām</i> 99a/1681, <i>naḳz-u şevb</i> 100b/1708, <i>nefs-ü şeyṫānī</i> 94a/1597, <i>ref'-u işba'</i> 98b/1680

2.2.3. Farsça u/ü Bağlacında Dudak Uyumu

Farsça *u/ü* bağlacı, metinde bazı yerlerde düz ünlülerden sonra düzleşerek dudak uyumuna girebilmektedir.

Tablo 3. Farsça *u/ü* Bağlacının Dudak Uyumu Süreci

	Düz Taban (%64)
{U}	10 örnek: <i>emr ü nehyi</i> 40a/638 (2 yerde), <i>ḥamd ü şenā</i> 83a/1407, <i>ḥaşr ü neşre</i> 93b/1585 vb.
{I}	18 örnek: <i>Münker i Nekir</i> 93b/1582, <i>dīn i millet</i> 15a/182 (5 yerde), <i>şoḥbet i mu'āşeret</i> 31a/470 vb.

2.3. Eklerde Dudak Uyumu

*Vasiyyetü'l-Ârifin'*de kullanılan eklerdeki dudak uyumu, Kartallıoğlu'nun *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16, 17 ve 18. Yüzyıllar)* adlı çalışmasında kullanılan yöntemlere göre ele alınmıştır. Bu bölümde ekler, "I" sınıfı, "U" sınıfı ve "X" sınıfı şeklinde ayrılmıştır. Geleneksel dil bilgisi yöntemine göre adlandırılan ekler, uyum evrelerine göre ayrı tablolarda sınıflandırılmıştır. Uyum evrelerinin adlandırılması ve bu evrelerdeki uyum oranı aralıklarının belirlenmesi, Kartallıoğlu (2011: 102)'nin ölçütlerine dayanmaktadır: *uyumsuzluk evresi (%0), düzensizlik evresi (%30'a kadar), geçiş evresi (%30-%80), uyum evresi (%80 ve üzeri)*. İki ünlülü eklerin uyum evreleri ise "ekin destek ünlüsü" ve "ekin ünlüsü" şeklinde ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Eklerin Eski Anadolu Türkçesi (= EAT) Dönemi'ndeki biçimleri Gülsevin (2007), Timurtaş (2012) ve Yıldız & Yalkın (2021)'in çalışmalarından yararlanılarak verilmiştir.

2.3.1. Uyum Süreci Belirsiz Olan Ekler

*Vasiyyetü'l-Ârifin'*de, "I" ve "X" sınıfı bazı ekler yuvarlak ünlülü tabanlardan sonra, "U" sınıfı bir ek ise düz ünlülü tabanlardan sonra kullanılmadığı için bu eklerin uyum sürecini belirlemek mümkün değildir.

Tablo 4. Uyum Süreci Belirsiz Olan Ekler

"I" SINIFI EKLER	
1. {-l} Fiilden Fiil Yapma Eki (krş. EAT {-l})	
Düz Taban %100	Yuvarlak Taban-
5 örnek: <i>şıkışup</i> 62b/1036, <i>yapış</i> 52a/854 (2 yerde), <i>yetişmez</i> 46b/755, <i>irişür</i> 25b/374	-
2. {m} Soru Eki (krş. EAT {m})	
Düz Taban %100	Yuvarlak Taban-
5 örnek: <i>'aynı mıdır</i> 11b/142, <i>ğayrı mıdır</i> 11b/142, <i>südi mi</i> 74b/1252, <i>varmıdır yoğsa</i> 74b/1251, <i>değil miyem</i> 26b/388	-
"U" SINIFI EK	
1. [+ün] Teklik İkinci Kişi İyelik Eki (krş. EAT {+(U)η})	
Düz Taban -	Yuvarlak Taban %100
-	1 örnek: <i>yüzün</i> 101a/1723
"X" SINIFI EKLER	
1. {-Im} Fiilden İsim Yapma Eki (krş. EAT {-X)m})	
Düz Taban %100	Yuvarlak Taban-
4 örnek: <i>adım</i> 62a/1031 (2 yerde), <i>ırımı</i> 58b/971, <i>yıldırım</i> 77b/1310	-
2. {+sIn} Teklik İkinci Kişi Eki (krş. EAT {+sIn})	
Düz Taban %100	Yuvarlak Taban -
6 örnek: <i>pāk ide-sin</i> 92a/1554, <i>qaldırasın</i> 92a/1557, <i>ulaşdıra-sın</i> 92a/1559, <i>vire-sin</i> 91b/1553, <i>idersin</i> 99b/1697, <i>zabı idersin</i> 96a/1631	-

2.3.2. Uyumsuzluğun Sürdüğü Ekler

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nde daima yuvarlak veya düz ünlülü olan eklerin *Vasiyyetü'l-Ârifin'*de de aynı biçimde kullanılmasına bağlı olarak bazı eklerdeki uyumsuzluk devam etmektedir.

Tablo 5. Uyumsuzluğun Sürdüğü Ekler

"I" SINIFI EKLER	
1. [+cı], [+çi] İsimden İsim Yapma Eki (krş. EAT {+CI})	
Düz Taban %100	Yuvarlak Taban %0

1 örnek: <i>yalancıdan</i> 39b/628	3 örnek: <i>kapuçılığına</i> 22a/314 (2 yerde), <i>koğuculuk</i> 73a/1232
2. {-dl(lAr)} Görülen Geçmiş Zaman Eki Üçüncü Kişi Eki (krş. EAT {-dl})	
Düz Taban %100	Yuvarlak Taban %0
105 örnek: <i>başdı</i> 28b/430, <i>vardı</i> 37a/580, <i>kalıldı</i> 42b/680 vb.	42 örnek: <i>urdu</i> 102a/1743, <i>getürdi</i> 86b/1471, <i>oldı</i> 5a/54 vb.
3. [-ğil] İkinci Kişi Emir Eki (krş. EAT {-GII})	
Düz Taban %100	Yuvarlak Taban %0
1 örnek: <i>kılğıl</i> 102a/1741	2 örnek: <i>uyğıl</i> 102a/1741, <i>koyğıl</i> 102a/1742
4. {+(y)l} Belirtme Durumu Eki (krş. EAT {+(y)l})	
Düz Taban %100	Yuvarlak Taban %0
184 örnek: <i>anamuzı</i> 27a/403, <i>aşlını</i> 104a/1774, <i>ayağlarını</i> 34b/535 vb.	18 örnek: <i>evlâduñı</i> 65b/1094, <i>eyüsünü</i> 85b/1452, <i>yüzünü</i> 28a/418 vb.
5. {-(y)lcAK} Zarf Fiil Eki (krş. EAT {-(y)lcAK})	
Düz Taban %100	Yuvarlak Taban %0
8 örnek: <i>kılıcağ</i> 75b/1270, <i>giricek</i> 29a/438 (5 yerde), <i>gidicek</i> 35a/548, <i>idicek</i> 90a/1535	5 örnek: <i>olıcağ</i> 28b/426, <i>konıcağ</i> 58b/966 (2 yerde), <i>göricek</i> 62a/1027 (2 yerde)
6. {-(y)lcl} Fiilden İsim Yapma Eki (krş. EAT {-(y)lcl})	
Düz Taban %100	Yuvarlak Taban %0
11 örnek: <i>yaratıcı</i> 16b/210, <i>ulaşdırıcı</i> 40b/641, <i>bilicidür</i> 6b/75 vb.	2 örnek: <i>olıcıdur</i> 6b/73, <i>göricidür</i> 7b/86
"U" SINIFI EKLER	
1. [-gü], [-ku] Fiilden İsim Yapma Eki (krş. EAT {-GU})	
Düz Taban %0	Yuvarlak Taban %100
1 örnek: <i>güveygü</i> 59a/973	2 örnek: <i>uyku</i> 59a/973 (2 yerde)
2. {-(y)Up} Ulaş Eki (krş. EAT {-(y)Up})	
Düz Taban %0	Yuvarlak Taban %100
149 örnek: <i>açup</i> 51b/840, <i>açılıp</i> 59a/972 (2 yerde), <i>alup</i> 35b/550 (3 yerde)	85 örnek: <i>dozurup</i> 70a/1177, <i>kaldurup</i> 34b/535 (2 yerde), <i>kındurup</i> 71a/1188
3. {-Ur-} Fiilden Fiil Yapma Eki (krş. EAT {-Ur-})	
Düz Taban %0	Yuvarlak Taban %100
10 örnek: <i>bitür</i> 70b/1183 (2 yerde), <i>dozurup</i> 70a/1177, <i>getür</i> 86b/1471 (6 yerde), <i>şanurdu</i> 32a/491	4 örnek: <i>toğurması</i> 54b/897 (4 yerde)
4. [-elüm] İstek Çokluk Birinci Kişi Eki (krş. EAT {-(y)AlUm})	
Düz Taban %0	Yuvarlak Taban -
1 örnek: <i>beyân ide-lüm</i> 55b/917	-
5. [+iñüz] Çokluk İkinci Kişi İyelik Eki (Ekin Ünlüsü) (krş. EAT {+(U)ñUz})	
Düz Taban %0	Yuvarlak Taban -
1 örnek: <i>Rabbiñüz</i> 26b/388	-
6. [-diñüz] Görülen Geçmiş Zaman Çokluk İkinci Kişi Eki (krş. EAT {-dUñUz})	
Düz Taban %0	Yuvarlak Taban -
1 örnek: <i>kabül itdiñüz</i> 26a/380	-
7. {+(l)mUz}, {+(U)mUz} Çokluk Birinci Kişi İyelik Eki (Ekin Ünlüsü) (krş. EAT {+(U)mUz})	
Düz Taban %0	Yuvarlak Taban %75
{+mUz}	8 örnek: <i>anamuz</i> 27b/406 (5 yerde), <i>babamuz</i> 88a/1495 (2 yerde), <i>ulemāmuz</i> 35b/556
	1 örnek: <i>ulumuz</i> 91b/1547

{+(l)mUz}	11 örnek: <i>çıkdığımız</i> 88a/1496, <i>ihtiyacımız</i> 84b/1438, <i>nefsimizdir</i> 85a/1446 vb.	1 örnek: <i>itduğumuz</i> 88a/1497
{+(U)mUz}	-	2 örnek: <i>korduğumuz</i> 91b/1550, <i>istedüğümüz</i> 91b/1553

2.3.3. Düzensizlik Evresinde Bulunan Ekler

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nde uyumsuz olan bazı ekler, *Vasiyyetü'l-Ârifin*'de dudak uyumuna girmeye başlamıştır.

Tablo 6. Düzensizlik Evresinde Bulunan Ekler

“I” SINIFI EKLER		
1. {(s)l(n+)}, {(s)U(n+)} Teklik Üçüncü Kişi İyelik Eki (krş. EAT {(s)l(n+)})		
	Düz Taban %100	Yuvarlak Taban %26.5
{(s)l(n+)}	711 örnek: <i>cümlesi</i> 21a/290, <i>halası</i> 39b/624, <i>kelimesidir</i> 88b/1511 vb.	116 örnek: <i>burnı</i> 32a/488, <i>gürühi</i> 25b/373 vb.
{(s)U(n+)}	-	42 örnek: <i>eyüsünü</i> 85b/1452, <i>karşusuna</i> 102b/1752 vb.
İkili Biçimler	<i>hükmi</i> 23b/341 ~ <i>hükmü</i> 47b/770, <i>idüğünü</i> 71b/1197 ~ <i>idüğünü</i> 45b/732 vb.	
2. {(X)ncl}, [+uncu] İsimden İsim Yapma Eki (Ekin Ünlüsü) (krş. EAT {(X)ncl}/+(l)ncl})		
	Düz Taban %100	Yuvarlak Taban %6.6
{+(l)ncl}	29 örnek: <i>altıncı</i> 15b/197 (4 yerde), <i>beşinci</i> 15b/197 (7 yerde) vb.	-
{+(U)ncl}	-	14 örnek: <i>dördüncü</i> 15b/197 (5 yerde), <i>onuncu</i> 86b/1468 (2 yerde) vb.
[+uncu]	-	1 örnek: <i>çokuzuncusu</i> 98b/1675
“U” SINIFI EKLER		
1. {+dlr}, {+dUr} Geniş zaman, Bildirme Teklik Üçüncü Kişi Eki (krş. EAT {+dUr})		
	Düz Taban %17.5	Yuvarlak Taban %100
{+dlr}	46 örnek: <i>adavetdir</i> 101b/1729, <i>adedir</i> 101b/1726, <i>âmdir</i> 99a/1685, <i>andadır</i> 102b/1749 vb.	-
{+dUr}	217 örnek: <i>ve's-selâmdur</i> 40b/647 (2 yerde), <i>altıdur</i> 24a/345, <i>anırdur</i> 18b/243 vb.	61 örnek: <i>çokdur</i> 36b/571 (9 yerde), <i>dörttür</i> 94a/1599, <i>elli çokuzdur</i> 99a/1686 vb.
İkili Biçimler	<i>gerekdür</i> 84a/1427 ~ <i>gerekdir</i> 10a/119 (2 yerde), <i>sekizdir</i> 6b/72 ~ <i>sekizdür</i> 18b/248 (3 yerde) vb.	
2. [-ü], [-yü], [-i] Ulaç Eki (krş. EAT {-(y)l}/-(y)U})		
	Düz Taban %23	Yuvarlak Taban -
[-ü], [-yü]	20 örnek: <i>deyü</i> 12a/151 (7 yerde), <i>diyü</i> 17a/219 (20 yerde), <i>emekleyü</i> 77b/1313, <i>girü</i> 37b/586	-
[-i]	6 örnek: <i>alivirse</i> 63a/1048 (2 yerde), <i>yara-divirüp</i> 86a/1457 vb.	-
3. {-(U)r}, [-ir] Geniş Zaman Eki (krş. EAT {-(A/U)r})		

Lana ALANEZİ, Ali Osman YALKIN

	Düz Taban %8	Yuvarlak Taban %100
[-ir]	2 örnek: <i>gösterir</i> 101a/1722, <i>segirdir</i> 77b/1312	-
{-(U)r}	23 örnek: <i>ayrılır</i> 4b/43, <i>bilür</i> 19a/256 (4 yerde), <i>dinilür</i> 103a/1757 vb.	53 örnek: <i>çürür</i> 48b/783, <i>görür</i> 20a/277 (4 yerde), <i>oğur</i> 43a/686 vb.
4. {+(n)lŋ}, {+(n)Uŋ} Tamlayan Eki (krş. EAT {+(n)Uŋ})		
	Düz Taban %20.3	Yuvarlak Taban %100
{+(n)lŋ}	200 örnek: <i>aĥvāliŋ</i> 102b/1747, <i>'ālem-i rü'yāniŋ</i> 85b/1451, <i>cümleniŋ</i> 96b/1636 vb.	-
{+(n)Uŋ}	51 örnek: <i>'ābidüŋ</i> 18b/244, <i>'ālametleriŋ</i> 52b/863 (2 yerde) vb.	14 örnek: <i>bunuŋ</i> 101a/1725 (2 yerde), <i>dördüŋ</i> 49a/798, <i>ĥükmüŋ</i> 94a/1595 vb.
İkili Biçimler	<i>anlarıŋ</i> 21b/304 (1 yerde) ~ <i>anlarıŋ</i> 21a/289 (17 yerde), <i>nāsıŋ</i> 84b/1434 ~ <i>nāsıŋ</i> 54b/892 vb.	
"X" SINIFI EK		
1. [+iz], {+Uz} Çokluk Birinci Kişi Eki (krş. EAT {+vUz}, {+Uz})		
	Düz Taban %25	Yuvarlak Taban %100
[+iz]	1 örnek: <i>biziz</i> 84b/1437	-
{+Uz}	3 örnek: <i>inanuruz</i> 25b/376, <i>i'ānet ide-rüz</i> 26a/378, <i>severüz</i> 50a/811	1 örnek: <i>umaruz</i> 50a/812

2.3.4. Geçiş Evresinde Bulunan Ekler

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nde uyuma girmeyen bazı ekler, *Vasiyyetü'l-Ârifin*'de %30-%80 arasında uyum oranına sahiptir.

Tablo 7. Geçiş Evresinde Bulunan Ekler

"I" SINIFI EKLER		
1. {-II-}, {-UI-} Fiilden Fiil Yapma Eki (krş. EAT {-II-})		
	Düz Taban %100	Yuvarlak Taban %66
{-II-}	40 örnek: <i>açılıp</i> 60a/997 (2 yerde), <i>anılan</i> 44a/702, <i>atılıp</i> 68a/1135, <i>ayrılır</i> 4b/43 vb.	4 örnek: <i>üfürilüp</i> 60a/998 vb.
{-UI-}	-	8 örnek: <i>konulsa</i> 61a/1008, <i>tuĥulan</i> 42b/679, <i>yorulmadan</i> 18a/236, vb.
İkili Biçimler	<i>kurıl-</i> 58a/958 (2 yerde) ~ <i>kurul-</i> 77b/1309 (1 yerde)	
2. {+IİK}, {+IUK} İsimden İsim Yapma Eki (krş. EAT {+IİK})		
	Düz Taban %100	Yuvarlak Taban %50
{+IİK}	31 örnek: <i>açlık</i> 64a/1070 (2 yerde), <i>birliğine</i> 16b/214, <i>adımlık</i> 34b/539 vb.	4 örnek: <i>büyüklik</i> 74b/1254 (2 yerde), <i>çoklık</i> 74b/1254, <i>kararlılığında</i> 70a/1175
{+IUK}	-	3 örnek: <i>dostluk</i> 65a/1083, <i>şusuzluk</i> 64a/1070, <i>uygunlukda</i> 33a/506
"U" SINIFI EKLER		
1. [+erü], [+arı] Yön Gösterme Eki (krş. EAT {+ArU})		
	Düz Taban %50	Yuvarlak Taban -
[+erü]	2 örnek: <i>içerüde</i> 86b/1471 (2 yerde)	-

[+arı]	2 örnek: <i>yuğarı</i> 77b/1306 (2 yerde)	-
2. {-dIK}, {-dUK} Ortaç Eki (krş. EAT {-dUK})		
	Düz Taban %36	Yuvarlak Taban %100
{-dIK}	19 örnek: <i>aldığı</i> 41b/658, <i>bildigine</i> 102a/1740, <i>çıkdıktan</i> 30b/460 vb.	-
{-dUK}	34 örnek: <i>bildügi</i> 87a/1484, <i>bildüğini</i> 102a/1742, <i>çıkdüğümüz</i> 88a/1496 vb.	39 örnek: <i>döküldükde</i> 34b/533, <i>gördügi</i> 37b/588, <i>korğduğumuz</i> 91b/1550 vb.
3. {-dIKdA}, {-dUKdA} Ulaç Eki (krş. EAT {-dUKdA})		
	Düz Taban %66.6	Yuvarlak Taban %100
{-dIKdA}	8 örnek: <i>kalđıkda</i> 79b/1348, <i>kalğıkda</i> 98a/1663, <i>geldikde</i> 39a/620 (2 yerde) vb.	-
{-dUKdA}	4 örnek: <i>murād itdükde</i> 86a/1458, <i>kaşd itdükde</i> 85b/1457, <i>virildükde</i> 76b/1288, <i>vefāt eyledükde</i> 89b/1523	7 örnek: <i>uyudukda</i> 30a/451, <i>okudukda</i> 52b/861, <i>su'āl olundukda</i> 63a/1045 vb.
4. {-dIr-}, {-dUr-} Fiilden Fiil Yapma Eki (krş. EAT {-dUr-})		
	Düz Taban %30.7	Yuvarlak Taban %100
{-dIr-}	4 örnek: <i>hağlaşdırsa gerekdür</i> 67b/1129, <i>işitdirmesi</i> 51b/838, <i>ulaşdıra-sın</i> 92a/1559, <i>ulaşdırcı</i> 40b/641 vb.	-
{-dUr-}	9 örnek: <i>geydürüp</i> 70a/1178, <i>yağdur</i> 61a/1013 (2 yerde), <i>yedüren</i> 71a/1196 vb.	5 örnek: <i>ğoldur-</i> 56a/924 (3 yerde), <i>yutdur-</i> 82b/1403, <i>öldürmesi</i> 56b/930
İkili Biçimler	<i>çekdir-</i> 102a/1743 ~ <i>çekdür-</i> 82b/1403, <i>kalđır-</i> 62a/1028 (4 yerde) ~ <i>kaldur-</i> 63b/1058 (2 yerde)	
5. {+II}, {+IU} İsimden İsim Yapma Eki (krş. EAT {+IU})		
	Düz Taban %63.3	Yuvarlak Taban %100
{+II}	14 örnek: <i>belli</i> 30a/454, <i>ğuvvetlice</i> 34b/535, <i>merhametli</i> 70b/1186 vb.	-
{+IU}	8 örnek: <i>adlu</i> 41a/649 (6 yerde), <i>gizlü</i> 20a/276 (2 yerde)	13 örnek: <i>borçlu</i> 69b/1169, <i>boyly</i> 30b/463, <i>boynuzly</i> 63a/1050 vb.
İkili Biçimler	<i>gizli</i> 7b/83 ~ <i>gizlü</i> 20a/276 (2 yerde)	
6. {-U}, [-I] Fiilden İsim Yapma Eki (krş. EAT {-U/-I}³)		
	Düz Taban %55.5	Yuvarlak Taban %83.3
[-I]	5 örnek: <i>şayı</i> 79a/1333, <i>şayı</i> 77a/1299, <i>yazılı</i> 24b/354, <i>katı</i> 36b/573 (2 yerde)	1 örnek: <i>ğogrı</i> 67a/1122
{-U}	4 örnek: <i>ğapusu</i> 89a/1519 (2 yerde), <i>ğapuçılık</i> 22a/313 (2 yerde)	5 örnek: <i>ğoğhu</i> 83a/1404 (3 yerde), <i>ğorkuşıçun</i> 69a/1160, <i>ölüler</i> 51a/828
7. {-dUğ}, [-diğ] Görülen Geçmiş Zaman Teklik İkinci Kişi Eki (krş. EAT {-dUğ})		
	Düz Taban %28.5	Yuvarlak Taban %100
[-diğ]	2 örnek: <i>ğirdiğ</i> 101a/1723, <i>işiddiğ</i> 102b/1747	-

{-dUn}	5 örnek: <i>şaraf itdün</i> 76a/1279, <i>iftā itdün</i> 76a/1280 vb.	3 örnek: <i>yutdurduñ</i> 82b/1403, <i>gördün</i> 101a/1723 (2 yerde)
İkili Biçimler	<i>bildiñ</i> 101b/1728 (3 yerde) ~ <i>bildün</i> 76a/1278	

2.3.5. Uyum Evresinde Bulunan Ekler

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nde uyumsuz olan bazı ekler, *Vasıyyetü'l-Ârifin*'de dudak uyumuna büyük oranda bağlıdır.

Tablo 8. Uyum Evresinde Bulunan Ekler

"I" SINIFI EKLER		
1. {-In-}, {-Un-} Fiilden Fiil Yapma Eki (krş. EAT {-(I)n-})		
	Düz Taban %100	Yuvarlak Taban %94
{-In-}	7 örnek: <i>geçinmek</i> 39a/616, <i>gerinmek</i> 99b/1694, <i>kılınup</i> 89b/1524 (2 yerde) vb.	3 örnek: <i>görin</i> 47a/760 (2 yerde), <i>sürinerek</i> 62a/1029
{-Un-}	-	50 örnek: <i>bulun-</i> 94b/1607 (5 yerde), <i>düşünmekle</i> 19a/260 vb.
"U" SINIFI EKLER		
1. {-dIKÇA} Ulaş Eki (krş. EAT {-dUKCA})		
	Düz Taban %100	Yuvarlak Taban -
{-dIKÇA}	2 örnek: <i>tamām olmadıkça</i> 53a/865, <i>şarf itmedikçe</i> 82a/1388	-
2. {-IK}, {-UK} Fiilden İsim Yapma Eki (krş. EAT {- (U)K})		
	Düz Taban %100	Yuvarlak Taban %99
{-IK}	5 örnek: <i>açıkda</i> 33b/515, <i>artık</i> 75a/1262 (2 yerde), <i>çatık</i> 31b/483, <i>sidikden</i> 59a/980	1 örnek (ters uyumsuzluk ⁴): <i>bölik</i> 26a/386
{-UK}	-	22 örnek: <i>bölük</i> 26a/385 (22 yerde)
İkili Biçimler	<i>bölik</i> 26a/386 (1 yerde) ~ <i>bölük</i> 26a/385 (22 yerde)	
3. [+ (a)çık] Addan Ad Türetme Eki (krş. EAT {+cUK})		
	Düz Taban %100	Yuvarlak Taban-
[+çık], [+acık]	5 örnek: <i>azacıık</i> 31a/474 (2 yerde), <i>hayvāncıklar</i> 37b/592, <i>şara-cık</i> 59b/986, <i>kıvrıcığa</i> 31a/475	-
4. [-dik] Görülen Geçmiş Zaman Çokluk Birinci Kişi Eki (krş. EAT {-dUK})		
	Düz Taban %100	Yuvarlak Taban-
[-dik]	1 örnek: <i>kabül itdik</i> 26a/381	-
5. [-kin] Fiilden İsim Yapma Eki (krş. EAT {-GUn})		
	Düz Taban %100	Yuvarlak Taban-
[-kin]	1 örnek: <i>keskin</i> 77b/1308	-
6. [+ndi] İsimden İsim Yapma Eki (krş. EAT [+ndü])		
	Düz Taban	Yuvarlak Taban-
[+ndi]	1 örnek: <i>ikindi</i> 80b/1361	-
7. [+iñüz] Çokluk İkinci Kişi İyelik Eki (Ekin Destek Ünlüsü) (krş. EAT {+(U)ñUz})		
	Düz Taban %100	Yuvarlak Taban -
[+iñüz]	1 örnek: <i>Rabbñüz</i> 26b/388	-
8. {+(I)mUz}, {+(U)mUz} Çokluk Birinci Kişi İyelik Eki (Ekin Destek Ünlüsü) (krş. EAT {+(U)mUz})		
	Düz Taban %100	Yuvarlak Taban %50
{+(I)mUz}	10 örnek: <i>ihtiyācımız</i> 84b/1438, <i>nefsimizdür</i> 85a/1446, <i>peygamberimiz</i> 50b/820 (6 yerde), <i>Rabbimizsin</i> 26b/390, <i>yerimizden</i> 62a/1027	2 örnek (ters uyumsuzluk): <i>itdügümüz</i> 88a/1497, <i>çıkdüğümüz</i> 88a/1496

{+(U)mUz}	-	2 örnek: <i>korğduğumuz</i> 91b/1550, <i>istedüğümüz</i> 91b/1553
9. {+slz}, {+sUz} İsimden İsim Yapma Eki (krş. EAT {+sUz})		
	Düz Taban %99	Yuvarlak Taban %100
{+slz}	13 örnek: <i>cihetsiz</i> 80b/1359, <i>edillesiz</i> 88a/1500, <i>fā'idesiz</i> 82b/1397 vb.	-
{+sUz}	1 örnek: <i>anşuz</i> 102b/1746	5 örnek: <i>belürsüz</i> 39b/629, <i>gözsüz</i> 60a/994, <i>boynuzsuz</i> vb.
"X" SINIFI EKLER		
1. [+il] İsimden İsim Yapma Eki (krş. EAT [+il])		
	Düz Taban %100	Yuvarlak Taban -
[+il]	1 örnek: <i>yeşil</i> 79a/1337	-
2. [+i-] İsimden Fiil Yapma Eki (krş. EAT {+i-})		
	Düz Taban %100	Yuvarlak Taban-
[+i-]	7 örnek: <i>geniş</i> 31b/481 (5 yerde), <i>taşayan</i> 60b/1004 (2 yerde)	-
3. [+ık-] İsimden Fiil Yapma Eki (krş. EAT {+İK-})		
	Düz Taban %100	Yuvarlak Taban -
[+ık-]	1 örnek: <i>acıkmak</i> 79b/1342	-

2.3.6. Uyum Sürecinin Tamamlandığı Ekler

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nde uyumsuz olan eklerin bir kısmı, *Vasiyyetü'l-Ârifin*'de hem düz hem yuvarlak tabanlardan sonra uyuma bütünüyle bağlanmıştır.

Tablo 9. Uyum Sürecinin Tamamlandığı Ekler

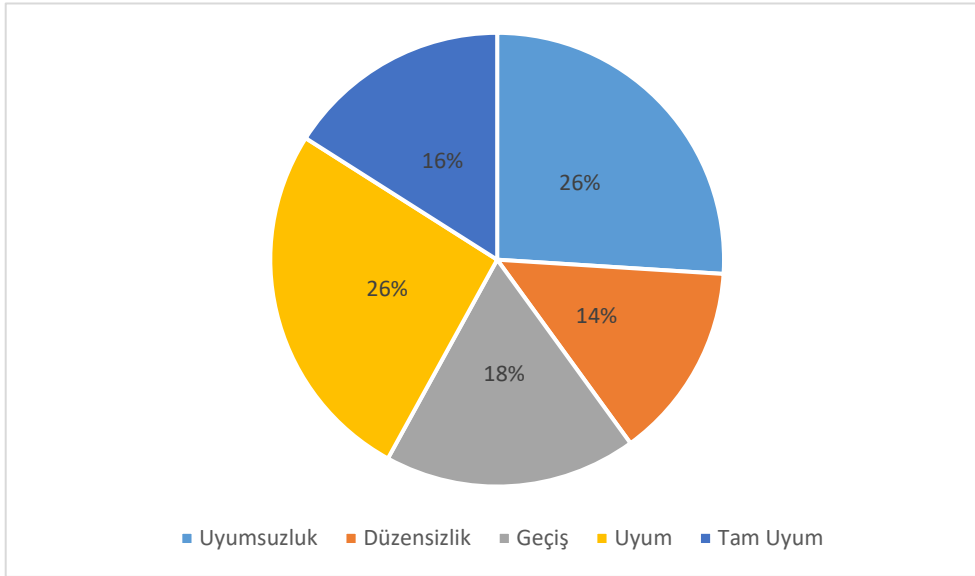
"I" SINIFI EKLER		
1. {-mXş(IAr)} Öğrenilen Geçmiş Zaman Üçüncü Kişi Eki (krş. EAT {-mİş})		
	Düz Taban %100	Yuvarlak Taban %100
{-mİş(IAr)}	25 örnek: <i>itmişlerdir</i> 8b/101, <i>söylemişlerdir</i> 10b/131, <i>virmişdir</i> 12a/152 vb.	-
{-mUş(IAr)}	-	5 örnek: <i>olmuşdur</i> 23a/332 (3 yerde), <i>dökülmüş</i> 65a/1087, <i>düşmüş</i> 100b/1712
2. {-(X)ş} Fiilden İsim Yapma Eki (krş. EAT {-(y)İş}, {-(I)ş})		
	Düz Taban %100	Yuvarlak Taban %100
[-İş]	1 örnek: <i>yanlış</i> 53b/879	-
[-uş]	-	1 örnek: <i>toğuruşunda</i> 27b/408
3. {+(X)ncl}, [+uncu] İsimden İsim Yapma Eki (Ekin Destek Ünlüsü) (krş. EAT {+(X)ncl/+(I)ncl})		
	Düz Taban %100	Yuvarlak Taban %100
{+(I)ncl}	17 örnek: <i>beşinci</i> 15b/197 (7 yerde), <i>ikinci</i> 15b/192 (7 yerde), <i>sekizinci</i> 7b/86 (3 yerde)	-
{+(U)ncl}, [+uncu]	-	15 örnek: <i>dördüncü</i> 15b/197 (5 yerde), <i>onuncu</i> 86b/1468 (2 yerde), <i>toğuzuncu</i> 80b/1366 (2 yerde), <i>üçüncü</i> 3a/20 (5 yerde), <i>toğuzuncusu</i> 98b/1675

4. {-y}XncA} Ulaş Eki (krş. EAT {-y}Inca/{-y}InçA})		
	Düz Taban %100	Yuvarlak Taban %100
{-y}Inca}	9 örnek: <i>varınca</i> 29a/432 (4 yerde), <i>ardınca</i> 35b/550, <i>kalıncaya dek</i> 60b/999, <i>tükeninceye dek</i> 50a/814 vb.	-
{-y}UncA}	-	4 örnek: <i>kopuncaya dek</i> 25a/368, <i>oluncaya dek</i> 26b/395 (2 yerde), <i>yumunca</i> 51b/841
"U" SINIFI EKLER		
1. {-sXn} İstek Teklik Üçüncü Kişi Eki (krş. EAT {-sUn})		
	Düz Taban %100	Yuvarlak Taban %100
{-sIn}	1 örnek: <i>şağalsın</i> 52b/861	-
{-sUn}	-	2 örnek: <i>olsun</i> 83a/1407 (2 yerde)
2. {-dXm} Görülen Geçmiş Zaman Teklik Birinci Kişi Eki (krş. EAT {-dUm})		
	Düz Taban %100	Yuvarlak Taban %100
[-dim]	2 örnek: <i>bülüğe irdim</i> 6a/62, <i>şürü' eyledim</i> 15a/186	-
{-dUm}	-	11 örnek: <i>büyüdüm</i> 6a/62, <i>ma'lümâtdan oldum</i> 5a/52 vb.
3. {+(X)m} Teklik Birinci Kişi İyelik Eki (krş. EAT {+(U)m})		
	Düz Taban %100	Yuvarlak Taban %100
{+(I)m}	17 örnek: <i>begim</i> 95b/1619, <i>cismimi</i> 5a/50, <i>dînim</i> 93a/1576 vb.	-
{+(U)m}	-	4 örnek: <i>kubhumı</i> 5a/50, <i>hüsnümi</i> 5a/50, <i>resûlümün</i> 25b/373, <i>yüzüm</i> 101b/1734
"X" SINIFI EK		
1. {-X)n} Fiilden İsim Yapma Eki (krş. EAT {-Xn})		
	Düz Taban %100	Yuvarlak Taban %100
[-in]	1 örnek: <i>gelin</i> 59a/973	-
[-ün]	-	2 örnek: <i>bütün</i> 56a/926 (2 yerde)

3. BULGULAR VE YORUM

Vasiyyetü'l-Ârifin'de, bazı Türkçe kökenli sözcükler Eski Anadolu Türkçesindeki uyumsuz şekliyle kullanılmıştır. Bunun yanında o dönemdeki uyumsuz şekillerin, eserde dudak uyumuna bağlandığı örnekler de bulunmaktadır. Alıntı sözcükler genellikle uyumsuz olan asıl biçimleriyle kullanılmıştır. Alıntı dil birimlerinde uyumsuz örneklere daha çok rastlanmakla birlikte -uyum oranı değişiklik göstermek suretiyle- uyuma giren yeni biçimler de görülmektedir. Uyum oranı, Arapça tamlamalarda %27 iken Farsça tamlamalarda %40'tır. Düz ünlülerden sonra düzleşerek uyuma girdiği örnek sayısı, uyumsuz örneklere daha fazla olan Farsça *u/ü* bağlacının uyum oranı ise %64'tür.

Çizge 1. Eklerin Uyum Evreleri

Vasiyyetü'l-Ârifin'de, uyum evresini belirleyen tabanlardan sonra örnek bulunmaması nedeniyle hangi evreye ait olduğu belirlenemeyen 5 ek bulunmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'ndeki uyumsuzluk hâlini sürdüren 13 ek vardır. Eserde, uyum sürecinin başladığı veya belli bir düzeye geldiği çok sayıda ek yer almaktadır: Düzensizlik evresinde 7, geçiş evresinde 9, uyum evresinde 13 ek vardır. Hem düz tabanlı hem de yuvarlak tabanlı sözcüklerden sonra dudak uyumuna tam olarak giren 8 ek bulunmaktadır.

Dudak uyumunun 18. yüzyılın sonunda büyük ölçüde tamamlandığı kabul edilmektedir. Çizge 1'e göre *Vasiyyetü'l-Ârifin'de* kullanılan ekler için ileri düzeyde bir uyumdan söz edilebilir. Eklerin %16'sında uyum süreci tamamlanmıştır. %26'sında sürecin önemli bir aşama kaydettiği görülmektedir. Uyum süreci henüz başlamış ve belli bir aşamaya gelen eklerin oranı ise %32'dir.

Bununla birlikte uyumsuzluk evresinde bulunan eklerin, uyum evresinde bulunan eklerle birlikte en yüksek orana (%26) sahip olması dikkat çekicidir. Bu durumda uyumsuzluk evresindeki eklerin büyük ölçüde kalıplaşmış imlanın etkisi altında bulunduğu söylenebilir.

Açıklamalar

¹ <http://yazmalar.gov.tr/eser/vasiyyetul-%C3%82rif%C3%AEn/131005>.

² /-ğ/ ve /-g/ seslerinin süreklileşip erimesinin sebep değil sonuç olduğunu belirten Yıldız (2021, s. 178-179)'a göre Eski Türkçede çok heceli sözcüklerin sonunda bulunan /-IG/ ses öbeği, Eski Anadolu Türkçesinde /-U/ < /ÜØ/ < */Uw/ < */-lw/ < */-İğ/ < /-IG/ aşamalarından geçerek /-U/ya dönüşmüş olmalıdır.

³ Eski Türkçedeki /-ğ/ ve /-g/ seslerinin süreklileşip erimesi sonucunda, bünyesinde bu ünsüzleri barındıran farklı ekler, Eski Anadolu Türkçesinde "tek ünlü" ile karşılanmıştır. Ünlü ulacı ile kalıplaşmış olan isim ve zarflar, Gülsevin (2007, s. 136-137)'de olduğu gibi birleştirilerek verilmiştir.

⁴ *Ters uyumsuzluk*, Eski Anadolu Türkçesinde sadece düz veya yuvarlak şekli bulunan bir ekin Osmanlı Türkçesi Dönemi'nde yeni ortaya çıkan uyumlu şeklinin -uyumlu şekil varken- uyumsuz olarak kullanılmasıdır. *Ters uyumsuzluk*, yeni ortaya çıkan düz veya yuvarlak şeklin dilde yaygın olarak kullanılmaya başladığını gösterir (Kartallıoğlu, 2011, s. 101).

KAYNAKÇA

- Banguoğlu, T. (1974). *Türkçenin Grameri*. İstanbul: Baha Matbaası.
 Develi, H. (2010). *Osmanlı Türkçesi Grameri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
 Gabain, A. von. (2007). *Eski Türkçenin Grameri*. (M. Akalın, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu.

- Gülsevin, G. (2007). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
<http://yazmalar.gov.tr/eser/vasiyyetul-%C3%82rif%C3%AEn/131005> (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2023).
- Kalkan, S. (2012). ‘Abdu’r-Rahmānī’đ-Đarīr, Tezkiretü’ş-Şalāt (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük). Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Kartallıoğlu, Y. (2008). Osmanlı Türkçesindeki Ekler Dudak Uyumuna Göre Nasıl Okunmalıdır? *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3(6), Fall, 449-470.
- Kartallıoğlu, Y. (2010). Osmanlı Türkçesi Metinlerinde Harf ve Söyleyiş İlişkisi. *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 11(19), 137-143.
- Kartallıoğlu, Y. (2011). *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16, 17 ve 18. Yüzyıllar)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Özkan, A. (2014). Netâyicü’l-A’mâl ve Menâhicü’l-Ebrâr İsimli Eserde Dudak Uyumu. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (36), 1-33.
- Özkan, M. (1995). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Tarama Sözlüğü I-VIII* (2009). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9.
- Timurtaş, F. K. (1997). *Osmanlı Türkçesi Grameri-III*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Timurtaş, F. K. (2012). *Eski Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Kapı.
- Yalkın, A. O. (2017). ‘Abdu’r-Rahmān-i Đarīr, Tafşīl-i Ŧarīk-i Muđarrebīn ve Sebīli’l-Müttebi’īn (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler). Yayımlanmamış doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Yastı, M. (2016). *Kitāb-ı Tafşīl-i Ŧarīk-i’l-Muđarrebīn ve Sebīli’l-Müttebi’īn (Rodos Nüshası)*. Konya: Palet.
- Yıldız, O. (2021). Eski Türkçede Çok Heceli Kelimelerin Sonundaki /-IG/ Ses Öbeği Eski Anadolu Türkçesinde Nasıl /-I/ ve /-U/ Ünlülerine Dönüştü? K. Azılı, İ. Kekevi ve H. Gökçe, (Ed.), *Oguz Bitig, Modern ve Tarihsel Oğuzca Üzerine Araştırmalar* içinde (168-183). İstanbul: Bilge Kültür-Sanat.
- Yıldız, O. ve Yalkın, A. O. (2021). *Tarihî Türk Lehçeleriyle Karşılaştırmalı Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Akçağ.

Geliş Tarihi / Received : 25.07.2023 / 07.25.2023

Kabul Tarihi / Accepted : 28.10.2023 / 10.28.2023

Araştırma Makalesi - Research Article

DOI: <https://doi.org/10.55580/oguzhan.1332346>

GIDA ENFLASYONU YAKINSAMASI: TÜRKİYE DÜZEY 2 BÖLGELERİ ÖRNEĞİ

FOOD INFLATION CONVERSION ANALYSIS: EXAMPLE OF TURKIYE LEVEL 2 REGIONS

Fatma ERTEN YAĞAN^a, Kübra ÖNDER^b

ÖZ: Bu çalışmanın amacı, gıda enflasyonu hipotezini Türkiye'nin 26 alt bölgesi özelinde analiz etmektir. Çalışmanın analizine, Türkiye ISIC rev 2 düzeyindeki 26 alt bölgesi dahil edilmiştir. Çalışmada, 2005-2021 dönemine ait Tüketici Fiyat Endeksi veri seti kullanılmıştır. Yakınsama hipotezinin analizinde, Sistem GMM Modelinden yararlanılarak dinamik panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, Türkiye'nin 26 alt bölgesinde gıda enflasyonunda bir yakınsamanın olduğu ve bölgeler arası yakınsama hızının her dönemde yaklaşık 0.74'lük bir hız ile gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : *Gıda Enflasyonu, Yakınsama Hipotezi, Sistem GMM.*

ABSTRACT: The aim of this study is to analyze the food inflation hypothesis for 26 sub-regions of Turkey. The analysis of the study included 26 subregions of Turkey at ISIC rev 2 level. In the study, the Consumer Price Index data set for the period 2005-2021 was used. In the analysis of the convergence hypothesis, dynamic panel data analysis method was used by making use of the System GMM Model. As a result of the analysis, it has been determined that there is a convergence in food inflation in 26 sub-regions of Turkey and the rate of convergence between regions is approximately 0.74 in each period.

Keywords: *Food Inflation, Convergence Hypothesis, Sistem GMM.*

^a Yüksek Lisans Öğrenci, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, fatmaertenn@icloud.com, <https://orcid.org/0000-0001-7974-0615>

^b Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, konder@mehmetakif.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3537-3635>

1. GİRİŞ

Yakınsama hipotezi, ülkeler arası gelir farklılıklarının zaman içinde giderek azalacağını ve ülkelerin belirli bir zaman diliminde birbirlerine yakınsayacağını savunmaktadır. Bu hipoteze göre düşük büyümenin gerçekleştiği gelişmiş ülkelerin bir süre sonra durağan duruma geçeceği ve daha yüksek büyüme oranlarının gerçekleştiği düşük gelirli ülkelerin gelişmiş ülkeleri yakalayacağı ifade edilmektedir. Dolayısıyla yaşanan bu süreç, zengin ve fakir ülkeler arasında gelir farklılıklarının zamanla azalmasına ve birbirlerini yakınsamasına neden olmaktadır. Bu durum, sadece ülkeler arasında değil aynı zamanda bir ülkenin kendi bölgeleri arasında da gerçekleşebilmektedir (Ceylan, 2010, s.55).

Yakınsama ülkelerin sadece gelir açısından birbirlerini yakınsaması ile ilgili olmayıp farklı birçok ekonomik faktörlerle de ilişkilidir. Nitekim ulusal ve uluslararası alan yazın yakınsama hipotezi açısından değerlendirildiğinde yaygın olarak gelir yakınsama konusunun işlendiği ancak turizm, büyüme ve enflasyon başta olmak üzere farklı iktisadi değişkenlerin de yakınsama hipotezine konu olduğu görülmektedir. Farklı başlıklar altında irdelenen yakınsama hipotezi genellikle ülke, bölge ve il düzeyinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın farklı düzeylerde gerçekleştirilmesinde, analize konu olan birimler arasındaki farklılığı azaltmak ve eşit düzeye getirmek yer almaktadır. Bu nedenle, ülke ekonomileri için bölgeler arası yakınsama önemli bir konu olmuştur (Ersungur ve Polat, 2006, s.1).

Bölgeler arası gelir dağılımını bozan ve gelir farklılıklarının artmasına sebep olan enflasyon son dönemlerde Türkiye'nin en büyük ekonomik sorunlarından biri haline gelmiştir. Bununla birlikte özellikle son yıllarda etkisini gösteren iklim krizi, Covid-19 salgını, mülteci sorunu ve tarım alanlarını daralması gibi problemlerin ortaya çıkması gıda enflasyonunu gündeme yerleştirmiştir. Bu sorun, sadece Türkiye'yi değil aynı zamanda tüm dünyayı da etkisi altına almıştır (Yavuz, 2021, s.9).

Bölgesel farklılıkların yüksek olduğu ve enflasyon yakınsamasının olmadığı ülkelerde uygulanacak ekonomik ve mali istikrar politikaları zamanla enflasyonun düşmesi ile yakınsamayı beraberinde getirmiştir (Yeşilyurt, 2014, s.312). Ancak enflasyonun artması tek bir bölge ile sınırlı kalmamakta diğer bölgelere de yayılmaktadır (Gürüş vd., 2020, s.86). Dolayısıyla enflasyonun ve enflasyon yakınsamasının yüksek olduğu dönemlerde, enflasyon tasarruf ve yatırımları düşürecek, gelir dağılımını bozacak ve kaynakların etkin kullanılmasını önleyecektir (Belke ve Al, 2019, s.303).

Bu çalışmanın amacı, tüm dünyayı etkileyen gıda enflasyonunu Türkiye özelinde ve bölge düzeyinde araştırmak ve bölgeler arasında gıda enflasyonunda bir yakınsamanın var olup olmadığını incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, çalışma dört ana bölümden oluşturulmuştur. İlk bölümde ulusal ve uluslararası alan yazında yer alan ve yakınsama hipotezi perspektifinde enflasyon konusunu ele alan çalışmalara değinilmiştir. Takip eden bölümlerde, çalışmada kullanılan veri seti ile analizde kullanılan yöntemlere akabinde elde edilen ampirik sonuçlara yer verilmiştir. Son bölümde ise elde edilen analiz bulgularından yola çıkarak önerilerde bulunulmuştur.

2. LİTERATÜR

Literatürde yakınsama hipotezi konusunda yaygın olarak çalışmalar yapılmış olmasına rağmen enflasyon yakınsamasına yönelik yürütülen çalışma sayısı sınırlıdır. Literatürde yer alan çalışmalar genellikle küresel bütünleşme sürecinde olan ülkeler ve Türkiye'nin kendi bölgeleri arasındaki enflasyon yakınsamasını incelemiştir. Bu çalışmalarda yaygın olarak genel toptan eşya fiyat indeksi (TEFE) ile tüketici fiyat endeksi (TÜFE) oranları kullanılmıştır. Ayrıca bölgelerarası ve ülkelerarası enflasyon yakınsama ilişkisini inceleyen çalışmaların analizinde; panel veri yöntemi, ADF, PP ve Kruse gibi birim kök testleri ile regresyon ve eşbütünleşme yöntemlerinden yararlanılmıştır. Bu çalışmaların bazıları aşağıda kronolojik olarak özetlenmiştir.

Akdi ve Şahin (2007) TÜFE'ye ait 7 alt kategori ile TEFE oranları arası yakınsama ilişkisini 1988:01-2007:10 dönemi verilerini kullanarak incelemiştir. Yaptıkları analizde, ADF ve PP birim kök testlerinden yararlanılmış ve analiz sonucunda, yedi alt kategoride yakınsamanın var olduğu bulgusuna erişilmiştir.

Tunay ve Silpağar (2007) yaptıkları çalışmada, Türkiye'nin bölgelerarası enflasyon yakınsamasını analiz edilmişlerdir. Çalışmalarında panel birim kök testleri ve dinamik mekan-zaman

panel veri modellerinden yararlanmışlardır. Yapılan analiz sonucunda, bölgelerin hızlı ve ciddi bir enflasyon yakınsaması içinde olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Yeşilyurt (2014) çalışmasında, 2004:1 2011:12 dönemine ait aylık veri seti kullanarak bölgesel düzeydeki enflasyon yakınsamasını incelemişlerdir. Bölgesel yakınsamanın varlığını analiz eden bu çalışmada, pair-wise yaklaşımı kullanılmış ve çalışmada, Türkiye'deki bölgeler arasında güçlü bir yakınsamanın olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Baktemur ve Özmen (2016) çalışmasında, AB ülkelerinin 1992-2013 dönemleri için enflasyonun yakınsamasının varlığını mekânsal ekonometrik modeller aracılığıyla tahmin edilmişlerdir. TÜFE veri setinin kullanıldığı çalışmada, analize konu olan dönemde mekânsal etkileşimin var olduğu tespit edilmiştir.

Tıraşoğlu ve Yurttagüler (2018) BRICS ülkelerinde enflasyon yakınsamasının geçerliliğini 2009:01 2015:07 dönemi için analiz etmişlerdir. Analizde, klasik birim kök testleri, yapısal kırılmalı birim kök testleri ve doğrusal olmayan birim kök testlerini kullanılmıştır. Yaptıkları analizde, Hindistan ve Güney Afrika'da iki test hariç yakınsamanın geçerli olmadığı BRICS ülkeleri için yapılan testlerde ise tüm test sonuçlarına göre enflasyon yakınsamasının bulunmadığı tespit edilmiştir.

Belke ve Al (2019) 2004:M1-2019:M6 yılları arasında Türkiye'nin 26 alt bölgesi arasındaki enflasyon yakınsamasını TÜFE verilerinden yararlanarak incelemişlerdir. İkinci nesil panel birim kök, Panel KPSS ve Fourier Panel KPSS testlerinin kullanıldığı çalışmada, enflasyon yakınsama sürecinin bölgeye göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Konat ve Temiz'in (2019) 1999-2018 dönemi için yapmış olduğu çalışmada, 19 Euro bölgesi ülkesi için enflasyon yakınsamasının olup olmadığı tüketici fiyat endeksinin yıllık değişimi kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan analizde, panel birim kök testi kullanılmış olup, analizde ilk olarak serilerde yatay kesit bağımlılığının varlığı kontrol edilmiş ardından yakınsama hipotezi Hadri-Kurozumi (2012) panel birim kök testi kullanılarak incelenmiştir. Uygulanan test sonuçlarına göre, seçilen ülke grubunda analiz döneminde enflasyonun yakınsadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sertbaş (2019) Türkiye'de 12 mal ve hizmet ürün grubuna ait enflasyon oranlarının genel enflasyon oranlarına yakınsayıp yakınsamadığı 2003:02 2019:03 dönemine ait aylık enflasyon verileri kullanılarak analiz edilmiştir. Kruse birim kök testi ile Hepsağ tarafından geliştirilen yapısal kırılmaları ve doğrusal dışılığı birlikte ele alan birim kök testlerinin uygulandığı çalışmada, Kruse testi sonucuna göre, 12 mal ve hizmet grubu için yakınsama hipotezinin geçerli olmadığı; Hepsağ (2019) testi sonucuna göre ise mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri kalemleri hariç diğer kalemlerde enflasyonun genel enflasyon oranlarına yakınsandığı tespit edilmiştir.

Gürüş vd., (2020) Brezilya, Endonezya, Güney Afrika, Hindistan ve Türkiye için enflasyon yakınsaması inceledikleri çalışmalarında, Fourier KPSS ve Fourier Kruse testlerini kullanmışlardır. Çalışma sonucuna göre Endonezya dışındaki ülke serilerinin durağan olmadığı ve bu sebeple enflasyon yakınsamasının olmadığı belirlenmiştir.

Yukarıda ifade edilen çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda, enflasyon yakınsaması konusunun Türkiye özelinde farklı çalışmalarda incelendiği ancak bu çalışmaların Türkiye geneli üzerinde (birkaç çalışma hariç) odaklandığı ya da genel enflasyonun diğer enflasyon türlerini neden yakınsadığı üzerine temellendiği görülmektedir. Bu çalışma literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak gıda enflasyonu yakınsamasını tek başına ele almış ve 26 bölge düzeyinde gerçekleştirilen çalışmanın analizinde koşulsuz Sistem GMM Modeli kullanılmıştır.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Türkiye'nin 26 alt bölgesi arasında gıda enflasyon yakınsamasının incelendiği çalışmada, 2005-2021 dönemini kapsayan TÜFE değişim oranı (%) verileri kullanılmıştır. Çalışmanın veri setini oluşturan gıda enflasyonu için Düzey 2 (26 alt bölge) bölgeleri temel alınmıştır. Analizde kullanılan veri setine Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) web sayfasından erişilmiş ve analizde Genişletilmiş Momentler Metodunun Sistem versiyonu ile dinamik panel veri analizi kullanılmıştır. Analiz gerçekleştirilirken Stata 16 paket programından yararlanılmıştır.

Tablo 1. Açıklayıcı İstatistikler

Değişken	Gözlem	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
Gıda Enflasyonu	442	11.8650	5.1199	2.7	26.67

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1'de gıda enflasyonu değişkenine ait açıklayıcı istatistikler yer almaktadır. Tablo 1'e göre panel veri setimizde gıda enflasyonu değişkeninin gözlem sayısı 442, ortalaması 11.86502, standart sapması 5.119875, minimum değeri 2.7 ve maksimum değeri ise 26.67'dir.

26 alt bölgenin gıda enflasyon yakınsamasının analiz edildiği çalışmada, Sistem GMM dinamik panel veri analizi kullanılmıştır. Panel veri analizleri hem zaman serilerini hem de yatay kesit serilerini içermesi sebebiyle oldukça kapsamlı ve kullanışlıdır. Öte yandan dinamik panel veri analizlerinde, bağımlı değişkenin gecikmeli değeri de modelde bağımsız değişken olarak yer almaktadır (Akyol, 2020, s.17). Bu durum içsellik problemine yol açabilmektedir. Dolayısıyla model tahmininde her tahminci kullanılamamaktadır (Bond, 2002; Baum, 2006; Akalin ve Uzgören, 2019, s.210). Sistem GMM modeli içsellik problemini ortadan kaldırmakta ve analiz bulguları daha güvenilir sonuçlar sunmaktadır. Çalışmada, diğer sistemlere kıyasla daha fazla avantaj sunan Sistem GMM yöntemi kullanılmıştır.

Sistem GMM dinamik bir modeldir ve model, birinci fark tahmincisini kullanan Arellano ve Bond tarafından 1991 yılında ortaya atılmıştır. Model, Blundell ve Bond (1998) tarafından geliştirilmiş ve seviye ile birinci fark serileri Sistem GMM tahmincisini elde etmek için kullanılmıştır (Ganda, 2019, s.6763). Ayrıca, Sistem GMM yöntemi Fark GMM yöntemine kıyasla gecikmeli değişkenin içsellik problemini büyük ölçüde ortadan kaldırmış ve daha tutarlı ve etkin tahminçiler elde etmeyi sağlamıştır (Cao ve Law vd., 2021, s.5). Bu avantajların yanı sıra Sistem GMM modeli; eksik yılların elimine edilmesine, gözlemlenemeyen değerlerin ortadan kaldırılmasına, bağımlı değişken ile hata terimleri arasındaki otokorelasyonun ortadan kalmasına ve enstrüman/araç değişkenler eklenerek daha güvenilir tahminçiler elde etmeye de imkan sunmuştur. Bu avantajlarından dolayı yöntem analizlerde tercih edilmektedir.

Sistem GMM modelinde tahmin sonuçlarının yorumuna geçmeden önce testlerin güvenilirliği incelenmektedir. Testlerin güvenilirliği AR(1) ile AR(2) ve Hansen gibi testlerden yararlanılarak analiz edilebilmektedir. AR(1) ve AR(2) testleri hata terimleri arasında otokorelasyon olup olmadığını göstermektedir. AR(1) testi olasılık değerinin 0.01'den küçük AR(2) testi olasılık değerinin ise 0.01'den büyük olması gerekmektedir. AR(1) testinin 0.01'den küçük AR(2) testinin olasılık değerinin ise 0.01'den büyük olması hata terimleri arasında otokorelasyon probleminin bulunmadığına işaret etmektedir. Hansen testi ise testlerin geçerliliği hakkında bilgi sunmakta olup, Hansen testi olasılık değerinin 0.01'den büyük olması gerekmektedir. Bu durum, testlerin geçerli olduğunu ifade etmektedir.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Gıda enflasyonu yakınsama analizinde Sistem GMM yöntemi kullanılmıştır. Koşulsuz Sistem GMM modeli tahmin sonuçlarına geçmeden önce bölgelerarası yakınsamanın olup olmadığını görmek için gıda enflasyonu koşulsuz yakınsama grafiği oluşturulmuştur. Grafikte, başlangıç düzeyi gıda enflasyon düzeyi ile ortalama gıda enflasyonu büyüme oranından yararlanılmıştır (Şekil 1).

Tablo 2. Sistem GMM Tahmini Sonuçları

Değişken	Katsayı	Olasılık değeri (p)
Gıda Enflasyonu (ln)	0.105 (0.051)	0.051
Sabit Katsayı (c)	3.068 (0.117)	0.000
Grup sayısı	26	
Enstrüman sayısı	8	
Arrelano Bond Testi AR(1)		0.002
Arrelano Bond Testi AR(2)		0.730
Hansen Testi		0.277

Not: Standart hatalar parantez içinde gösterilmiştir.

Tablo 2’de sunulan değişkenlere ait katsayı yorumlarına geçmeden önce ilk olarak analizin geçerlilik testlerini sağlayıp sağlamadığı analiz edilmiştir.

Hata terimleri arasındaki otokorelasyon AR(1) ile AR(2) testleri ile testlerin güvenilirliği ise Hansen test ile incelenmiştir. Sistem GMM tahmin koşulları otokorelasyon açısından değerlendirildiğinde, AR(1) testi olasılık değerinin (0.002) %1’den küçük AR(2) testi olasılık değerinin (0.730) ise %10’dan büyük olduğu dolayısıyla hata terimleri arasında otokorelasyon probleminin bulunmadığı tespit edilmiştir. Testlerin geçerliliği ise Hansen testi (0.277) ile analiz edilmiş ve %10 anlamlılık düzeyinde testlerin geçerli olduğu belirlenmiştir. Kısaca, Sistem GMM modeli kullanılarak yapılan koşulsuz yakınsama analizindeki tahmin sonuçlarına bakıldığında teori ile uyumlu sonuçların elde edildiği ve bu sonuçların güvenilir olduğu görülmüştür.

Sistem GMM analizlerinde grup sayısının enstrüman sayısından büyük veya eşit olması gerekmektedir. Analiz bulguları bu bakış açısı ile değerlendirildiğinde, analize ait enstrüman sayısının 8, grup sayısının ise 26 olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla bölge sayısı kullanılan enstrüman sayısından büyüktür ve koşul sağlanmaktadır.

Sistem GMM yaklaşımı için gerekli olan tüm koşulların sağlandığı analiz bulguları yakınsama veya iraksama bağlamında incelenmiştir.

Gıda enflasyonu değişkenine ait gecikmeli katsayı değerlerine göre bölgeler arası yakınsama veya iraksamanın varlığı hakkında bilgi sunmakta olup, değişkene ait katsayı değeri 0.105’dir. Gecikmeli katsayı değerinin olasılık değerine göre %10 anlamlılık düzeyinde gıda enflasyonunda bir yakınsama söz konusudur.

Bölgeler arası gıda enflasyon yakınsamasının var olduğu bu çalışmada yakınsama hızını hesaplayabilmek için zımnî yakınsama oranı kullanılmıştır:

$$e^{-v(t_2-t_1)} = b_1 \quad (1)$$

Eşitlikte yer alan v yakınsama hızını, t zamanı ve b_1 ise gıda enflasyonu değişkeninin katsayı değerini ifade etmektedir. Eşitlikte yer alan $e^{-v(t_2-t_1)}$ değeri, b_1 olarak ifade edilen katsayı değerine eşittir. Yakınsama hızı, bölgelerin ne kadar hızla yakınsandığı/iraksandığı hakkında bilgi vermektedir. Zımnî yakınsama oranı eğer pozitif değerler alıyorsa yakınsamanın varlığına negatif değer alıyorsa iraksamanın varlığına işaret etmektedir. Formüle göre hesaplanan zımnî yakınsama oranı 0.74 bulunmuştur. Oranın pozitif olması yakınsama durumunun varlığını ve bölgelerin birbirlerine hızlı bir şekilde yakınsandığını ifade etmektedir. Yakınsama hızının yüksek olması uygulanacak politikaların daha etkili ve hızlı bir şekilde gerçekleşeceği anlamına da gelmektedir.

5. SONUÇ

Yaşanan Covid-19 salgını ve son yıllarda etkisini arttıran iklim değişiklikleri tüm dünyada gıda enflasyonunu gündeme taşımıştır. Gıda enflasyonu özellikle dar gelirli hane halklarını diğer gelir gruplarına kıyasla daha büyük etkilemiştir. Gıda enflasyonunu düşürmek için gerek Türkiye’de gerekse diğer ülkelerde farklı istikrar politikaları hayata geçirilmiş/geçirilmektedir. Bu çalışmada, Türkiye’nin 26 alt bölgesi arasında enflasyon yakınsamasının geçerli olup olmadığı incelenmiştir. Çalışmada, 2005-

2021 dönemine ait TÜFE gıda enflasyonu veri seti kullanılmıştır. Analiz, Sistem GMM yaklaşımı ile gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizin sonucunda, Türkiye'nin 26 alt bölgesi arasında gıda enflasyonunda yakınsamanın olduğu ve bölgeler arasındaki gıda enflasyonu yakınsamasının her dönemde yaklaşık %74'lük oran ile gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Elde edilen analiz bulguları ışığı altında; bölgelerin birbirlerine hızlı bir şekilde yakınsanması, uygulanacak olan enflasyon düşürücü politikaların daha hızlı bir şekilde etki etmesini sağlayacaktır. Enflasyonun yüksek olduğu bölgelerde enflasyonu düşürücü politikaların uygulanması ile enflasyonu düşürerek bölgesel yakınsama sağlanmalıdır. Gıda enflasyonunun yüksek olduğu bölgelerde enflasyonu ortadan kaldırmak için daraltıcı para politikası ve bununla uyumlu bir maliye politikası uygulanması gerekmektedir. Buna göre faiz artırımı üzerinden sıkı para politikası uygulanarak para arzı azaltılmalıdır. Bunun yanında talep azaltmak için daraltıcı maliye politikası da uygulanmalıdır. Ayrıca bunlara ek olarak gıda enflasyonunun yüksek olduğu bölgelerde gıda enflasyonunu düşürmek için tarımsal amaçlı destekler, hammadde üretiminin bu bölgelere kaydırılması, tarımsal verimliliği arttırmak için eğitimler verilmeli ve üreticiden alınan vergilerin düşürülmesi gibi teşvikler uygulanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akalın, G. ve Uzgören, E. (2019). Kurumsal kalitenin gelir dağılımı üzerindeki etkisi: Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için ampirik bir analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 201-224.
- Akdi, Y. ve Şahin, A. (2007). Enflasyon yakınsaması: Türkiye örneği. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 44(514), 69-74.
- Akyol, H. (2020). Teknolojik inovasyon sürdürülebilir kalkınma üzerinde teşvik edici bir faktör müdür. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 14-24.
- Arellano, M. ve Bond, S. (1991). Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations. *The Review of Economic Studies*, 58(2), 277-297.
- Baktemur, F. İ. ve Özmen, M. (2016). AB-27 Ülkeleri için gelir yakınsamasının mekânsal ekonometrik analiz ile tahmini. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 1-10.
- Baum, T. (2006). Reflections on the nature of skills in the experience economy: Challenging traditional skills models in hospitality. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 13(2), 124-135.
- Belke, M. ve Al, İ. (2019). Türkiye'de Bölgesel Enflasyon yakınsaması: Panel birim kök testlerinden kanıtlar. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 5(2), 303-323.
- Blundell, R. ve Bond, S. (1998). Initial Conditions and Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models. *Journal of Econometrics*, 87(1), 115-143.
- Bond, M. H. (2002). Reclaiming the individual from Hofstede's Ecological Analysis-a 20-year Odyssey: Comment on Oyserman et al. (2002).
- Cao, J., Law, S. H., Samad, A. R. B. A., Mohamad, W. N. B. W., Wang, J. ve Yang, X. (2021). Impact of financial development and technological innovation on the volatility of green growth-evidence from China. *Environmental Science and Pollution Research*, 28(35), 48053-48069.
- Ceylan, R. (2010). *Yakınsama Hipotezi: Teorik tartışmalar*. Sosyo Ekonomi, 100103, 48-60.
- Ersungur, Ş.M. ve Polat, Ö. (2006). Türkiye'de bölgeler arasında yakınsama analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 335-343.
- Ganda, F. (2019). The environmental impacts of financial development in OECD countries: a panel gmm approach. *Environmental Science and Pollution Research*, 26(7), 6758-6772.
- Güriş, S., Çağlayan, E. ve Bülbül, H. (2020). Enflasyon yakınsamasının Fourier Birim Kök Testleri İle incelenmesi: Kırılgan Beşli örneği. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9(3), 85-92.
- Hepsağ, F. (2019). Multiresidue Analysis of Over 233 Pesticides in Cucumber and Grapefruit Samples Using A Quechers and Gas Chromatography-Tandem Mass Spectrometry-Based Method. *Applied Ecology & Environmental Research*, 17(3).
- Konat, G. ve Temiz, M. (2019). Euro Bölgesi Ülkeleri için enflasyon yakınsamasının Panel Birim Kök Testi ile incelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(3), 2333-2337.

- Sertbaş, M. E. (2019). Türkiye Ekonomisinde Mal ve Hizmet Enflasyonunun Genel Enflasyona Yakınsamasının Analizi. *Ekoist: Journal of Econometrics and Statistics*, (30), 21-33.
- Tıraşoğlu, M. ve Yurttagüler, İ. M. (2018). Inflation convergence in BRICS countries: A comprehensive Unit Root Test analysis. *Alphanumeric Journal*, 6(2), 311-324.
- Tunay, K. B. ve Silpagar, A. M. (2007). Dinamik mekan-zaman panel veri modelleriyle Türkiye’de bölgesel enflasyon yakınsamasının analizi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 1-27.
- TÜİK, Bölgesel İstatistikler (2023). Gıda Enflasyonu (%). <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/sorguSayfa.do?target=degisken> adresinden alınmıştır.
- Yavuz, F. (2021). Türkiye’de Gıda Enflasyonu: Tarladan Çatala Sorunların Bir Göstergesi. Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 1-80.
- Yeşilyurt, F. (2014). Bölgesel enflasyon yakınsaması: Türkiye örneği, *Ege Akademik Bakış*, 14(2), 305-314.

EK-1. 26 Alt Bölgenin İsimleri ve Kodları

Kod	Bölge İsimleri	Kod	Bölge İsimleri
TR10	İstanbul	TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir,
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat
TR22	Balıkesir, Çanakkale	TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın
TR31	İzmir	TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin,
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
TR51	Ankara	TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli
TR52	Konya, Karaman	TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
TR62	Adana, Mersin	TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Geliş Tarihi / Received : 25.09.2023 / 09.25.2023

Kabul Tarihi / Accepted : 30.12.2023 / 12.30.2023

Araştırma Makalesi - Research Article

DOI: <https://doi.org/10.55580/oguzhan.1366125>

ÂŞIK MAHPERİ IRMAK'IN ŞİİRLERİNDE AŞK VE KEDER

LOVE AND GRIEF IN MINSTREL MAHPERİ IRMAK'S POEMS

Mehmet ÖZÇELİK^a, Nezih TATLİCAN^b, Meryem BEL^c

ÖZ: Ardahan'da yaşamakta olan aşıklık geleneği yörenin sosyal yaşantı ve özel günlerinde önemli bir yere ve öneme sahip olan köklü bir gelenektir. Âşıklık geleneği, Ardahan yöresinde devam etmekte ve önemli âşıklar yetişmektedir. Bu yörede yetişen ve âşıklık geleneğini temsil eden kadın âşıklarından biri de Mahperi Irmak'tır. İlk başlarda kadın âşıklar yadırganmış ve olumsuz tepkilere maruz kalmış olsa da zamanla toplum tarafından kabul görülmeye başlanmıştır. Âşık Mahperi Irmak da birçok farklı konu hakkında şiirler yazsa da genç yaşta hayatında çok sıkıntılar çekmiş ve çektiği bu sıkıntılardan dolayı çoğu şiirinde aşk ve keder üzerine yoğunlaşmıştır. Âşığın hayatıyla ilgili bilgileri ve şiirleri kendisiyle birebir görüşülerek elde edilmiştir. Bu çalışmayı yapmadaki amacımız, Âşık Mahperi'yi tanıtmak, şiirlerinde ele aldığı aşk ve keder konularını şiirlerinden örnek vererek tespit etmektir.

Anahtar Kelimeler : Âşık, Mahperi Irmak, Aşk, Keder.

ABSTRACT: The Minstrelsy Tradition that lives in Ardahan is a deep-rooted tradition that has an important place and importance in the social life and special days of the region. The Tradition Of Minstrelsy continues in the Ardahan region and important minstrels are trained. Mahperi Irmak is one of the female minstrels who grew up in this region and represents the tradition of minstrelsy. Although female minstrels were considered strange and were subjected to negative reactions at first, they began to be accepted by society over time. Although Mahperi Irmak also wrote poems about many different subjects, she suffered a lot in her life at a young age and because of these troubles, she focused on love and grief in most of her poems. Information about her life and her poems were obtained by interviewing her personally. Our aim in doing this study is to publicize her, to identify the topics of love and grief that she deals with in her poems by giving examples from her poems.

Keywords: Minstrel, Mahperi Irmak, Love, Grief.

* Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana bilim dalında, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Özçelik danışmanlığıyla hazırlanan "Mahperi Irmak (Hayatı, Sanatı, Şiirleri)" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

^a Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, mehmetozcelik@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4752-3960>

^b Arş. Gör. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, nezihatlican@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7175-1528>

^c Yüksek Lisans Öğrenci, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, mervebel39@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6511-0601>

1. GİRİŞ

Kam ve ozan geleneğinden bağımsız düşünülmesi mümkün olmayan âşık tarzı edebiyat geleneği 16. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Ortaya çıktığı yüzyılda ozanlık geleneği ile tekke geleneğinin yoğun bir biçimde etkisi altında olan bu gelenek, 17. yüzyılda kendine özgü bir yapıya bürünmüştür. Nitekim Özkul Çobanoğlu'ya göre bu yüzyılda âşık tarzı kültür geleneği kendi klasik formlarına ve tekke-tasavvuftan ayrımı belirginleşen icra ve tematik muhteva çizgisine kavuşmuştur (Çobanoğlu, 2007, s. 12).

16. Yüzyıldan günümüze dek geçen süreçte çeşitli siyasi, kültürel, ekonomik ve toplumsal nedenlerden ötürü kimi zaman durağan kimi zaman ise etkin bir yapıya bürünerek Türk toplumu içerisinde yaşayan âşık tarzı edebiyat geleneğinin yaşatıldığı önemli merkezlerden bir tanesi de Doğu Anadolu coğrafyası olmuştur. Bu coğrafyanın sözlü kültür ortamı âşıklık geleneği açısından oldukça güçlü olduğunu vurgulayan Özkul Çobanoğlu, bu durumu 1877-1878 Türk-Rus Harbi ile ilişkilendirmiştir. Çobanoğlu'ya göre Rusların; işgal ettikleri bölgelerde ilkokullar düzeyindeki okullar dışındaki okulları kapatması, ilkokullarda yazmayı değil okumayı teşvik etmesi, Türkiye'den Kur'an-ı Kerim ve Mevlid-i Şerif dışında hiçbir basılı materyalin girişine izin vermemeleri nedeniyle sözlü kültür ortamı âşıklık geleneğinin bahsi geçen coğrafyada güç kazandığı söylenebilir (Çobanoğlu, 2007, s. 45). Bu coğrafyanın belirli bir süre Rus hakimiyeti altında kalması, âşıkların icra ettiği şiirlerin konusu üzerinde önemli bir belirleyici olmuştur. Nitekim Ahmet Saçkesen'e göre 19. yüzyılda Kars, Ardahan, Arpaçay ve Çıldır yörelerinin Rus çarlık sınırları içerisinde kalması; âşık tarzı edebiyat geleneği temsilcilerinin, epik anlayışı öne çıkaran şiirler icra etmesini beraberinde getirmiştir (Saçkesen, 2003, s. XVII).

Günümüzde ise yörede özellikle iklim koşulları dikkate alındığında uzun kış gecelerinde, düğünlerde ve âşık kahvehanelerinde atışma, muamma, leb değmez gibi âşıklık geleneğinin birtakım icraya dair özelliklerinin yaşatıldığını söylemek mümkündür. Geçmişte ve günümüzde pek çok önemli âşık yetiştiren bu coğrafyanın sayıları az olmakla birlikte kadın âşık da yetiştirdiğini söylemek mümkündür. Kadın âşıklarımızdan olan Mahperi Irmak, özellikle soyunun Âşık Şenlik'e dayanmasına binaen âşıklık geleneği ile yoğrulan bir kültürel ortamda yetişmiştir. Bu ortam içerisinde henüz küçük yaşlarda iken âşıklık geleneği ile tanışan ve bu geleneği özümseyen âşık; yaşamış olduğu maddi sıkıntılar, ablasının hastalığı ve evlilik hayatında karşılaştığı birtakım problemler nedeniyle kendisini zorlu bir hayat içerisinde bulmuştur. Yaşamış olduğu problemlerin; âşığı, kederi esas alan birtakım şiirler icra etmeye ve yazmaya ittiğini söylemek yerinde olacaktır. Ayrıca Mahperi Irmak, şiirlerinde aşk konusunu da işleyen bir âşık olarak da değerlendirilebilir. Yaşamış olduğu zorlukların âşığının şiir dünyasına yer verdiğini ve kendisini keder ve aşk konulu şiirler oluşturmaya yönelttiğini ifade etmek kanaatimizce yerinde olacaktır.

Bu çalışmada çeşitli icra ortamlarına katılma ve âşık edebiyatı çalışmalarını da okuyarak kendi sanatsal dünyasını geliştirme amacı güden Mahperi Irmak'ın; icra ettiği ve kaleme aldığı şiirlerden hareketle ne gibi bir duygu dünyasına sahip olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca bir sanatçının, içerisinde bulunduğu zorlu yaşam koşullarından ne denli etkilenebileceği ve bu etkinin onun sanatını nasıl şekillendirebileceği Mahperi Irmak özelinde ele alınmıştır. Bu çerçevede âşığının şiirlerinde keder ve aşk konusunun öne çıktığını ve bu duyguların önemli ölçüde onun sanat anlayışına yön tayin ettiğini söylemek yerinde olacaktır.

2. ÂŞIK MAHPERİ IRMAK'IN KİMLİĞİ

Âşık Mahperi Irmak, 20 Aralık 1976 tarihinde Ardahan'ın Çıldır ilçesine bağlı Baltalı köyünde dünyaya gelmiştir. Babası, İskender Bey; annesi, Hezo Hanım'dır. Mahperi'nin anne tarafı Azerbaycan kökenlidir. Beş kardeş olan Âşık, ailenin ikinci çocuğudur (KK1).

İlkokul eğitimini Baltalı köyünde tamamlayan Mahperi, orta okulu annesinin köyü olan Âşık Şenlik Ortaokulu'nda okumuştur. Âşık, ortaokuldan sonra hemşireliği kazanmış fakat maddi ve manevi imkanların kısıtlılığından dolayı okuyamamıştır. Ortaokulu bitirdikten sonra İzmir'e yerleşmiş, liseyi İzmir'de bulunan Bornova Atatürk Lisesi'nde okumuştur. Okumaya hevesli olan Âşık, imkânların kısıtlı olmasına ve yörede kız çocuklarının okumasına soğuk bakılmasına rağmen üniversite sınavına girerek

Büro Yönetimi Yönetici Asistanlığı bölümünü kazanmıştır. Bu bölümü bitirdikten sonra Sağlık Kurumları İşletmeciliği bölümünü bitirmiştir. Âşık, şu anda Eskişehir Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesinde Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü okumaktadır (KK1).

Ablasının kolon kanserine yakalanmasından dolayı âşığın babası kızının tedavisi için bütün hayvanları satmak zorunda kalmıştır. Bu yüzden maddi sıkıntılar yaşadıkları için âşığımız on beş yaşında İzmir'e amcasının yanına gelip konfeksiyonda çalışmıştır. Bir dönem konfeksiyonda çalıştıktan sonra İzmir'de bulunan büyük bir et entegre tesisinde görev almıştır. Evlilik yaşına gelince evlendirilmek için memleketine götürülmüştür. Orada evlendikten sonra tekrar İzmir'e yerleşmiştir. 1998'den beri Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde destek personeli olarak çalışmaktadır (KK1).

Âşık Mahperi Irmak, 1996 yılında Zeynel Kaya ile nişanlanıp 1997 yılında kendisiyle evlenmiştir. "Doğukan" ve "Serpil" adında iki çocukları olmuştur. Bu evlilik 2014 yılında son bulmuştur (KK1).

Âşığın babası İskender Bey, âşıkları severek dinlemiştir. Bu yüzden Mahperi daha beş altı yaşlarındayken âşıkların kasetlerini sürekli dinlemeye başlamıştır. Murat Çobanoğlu'nun hikâyelerini Âşık Şenlik, Sabri Şimşekoğlu, Reyhani, Orhan Üstündağ, Vahit Köroğlu'nun türkülerini dinleyerek âşıklık geleneğini daha çok sevmiştir (KK1).

Mahperi Irmak, dayısının yanında Âşık Şenlik'in köyünde yaşarken orada Âşık Yılmaz Şenlikoğlu'nu tanımıştır. Âşık Yılmaz Şenlikoğlu, Âşık Şenlik'in öz torunudur. Kendisiyle İzmir'de sık sık görüşmeye devam etmiştir (KK1).

Âşık Yılmaz Şenlikoğlu, Mahperi ile olan atışmasında soyunu, âşıklık geleneğini yaşatıp yürütecek kişinin yine Âşık Mahperi olduğunu şu dörtlülle ifade etmektedir:

Gözümün ışığı Songül Mahperi'm
Şenlik ocağının közünü koru
Dedemin Torunu lali gevherim
Değerlim kıymetlim özünü koru (KK1).

Âşık Yılmaz Şenlikoğlu ilk başlarda kadının âşıklık ortamında bulunmasına, kadının saz çalmasına karşı gelirken daha sonra Mahperi'nin âşıklık geleneğini iyice öğrenmesini ve bu geleneği devam ettirmesini istediğini şu dörtlülle dile getirmiştir:

Yılmaz der ki sakın etme şikâyet
Sanatın uğrunda hep eyle gayret
Mahperim gocaldım durma devam et
Bir tarih bıraktım mazini koru (KK1).

Mahperi, Kültür Bakanlığı'nın düzenlediği şairlik kimlik sınavını ve mülakatını geçerek bakanlık sanatçı ve halk şairi tanıtım kartını almıştır.

Mahperi'nin âşıklık geleneğini sevmesinin nedenlerinden biri de soyunun anne tarafından Âşık Şenlik'e bağlı olmasıdır.

Daha küçük yaşlarında mâni söylemeye başlayan Mahperi, âşıklık geleneğinin önemli yerlerinden olan Çıldır'da âşıklardan ve âşıkların şairlerinden etkilenmiş, 1997-2004 tarihleri arasında dörtlülükler hâlinde şiirler yazmıştır. 2004 yılından sonra hece ölçülü, uyaklı şiirler yazmıştır (KK1).

Âşıkların âşıklık geleneğine ilgi duymasının başında başka âşıkları görüp etkilenmesi ya da bade içme gibi durumlar gelmektedir.

Rüya motifi, yaşayan âşiklarda onlara sanatçı kişiliği kazandırmada yardımcı olmaktadır (Günay, 1993, s.: 90).

Rüya motifi halk hikâyelerinde kahramanları âşık olmaya ulaştıran bir motiftir. Hikâye kahramanı rüyasında pir elinden bade içerek toplum içerisinde önemli bir yere sahip olacak bir saz şairi için gerekli bütün yetenekleri ve bilgileri kazanmaktadır (Günay, 1993, s. 90-91).

"Âşık Edebiyatı temsilcileri için rüya motifi bir hareket ve başlangıç noktasıdır. Âşıkların gerçek hayat hikâyelerini incelediğimizde rüya görene kadar belli bir süre ya usta bir âşığın yanında çıraklık yaptıklarını ya da âşık fasıllarının sık sık icra edildiği halk hikâyelerinin anlatıldığı yerlerde yetiştiklerini görmekteyiz" (Günay, 1993, s. 91-92).

"Âşıklık geleneğinde âşık olabilmenin yolları arasında bir ustanın yanında yetişmek ya da rüya görmek gelmektedir. Ardahan yöresi âşıkları içerisinde rüya görmesi sonucu âşık olanların bulunduğu bilinmektedir" (Dursun, 2018, s. 50).

Mahperi Irmak'ın âşıklığında rol oynayan en büyük olaydan bir tanesi de küçük yaşta bir gece rüyasında Şenlik dedesini görmesidir. Kıl çuhada oturan dedesi Mahperi'yi çağırıp yanına oturmasını söyler. Oturduğunda yanındaki heybesinden birbirine eklenmiş kırk parça deriyi çıkarır. Her parçanın üstünde bir şiir yazılıdır. Bu deriyi âşığa verir. Ona bu deriyi alıp şiir yazmasını ve âşıklık soyunu devam ettirmesini söyler. Mahperi uyandığında garip duygular içerisinde şiir yazmaya başlamıştır.

Saz çalıp irticalen şiir söyleyen şairlerin yanı sıra saz çalmadan irticalen şiir söyleyen âşıklardan olan Mahperi Irmak'ın âşıklık geleneği temsilcisi olmasında, rüyanın yanı sıra soyunun Âşık Şenlik'e dayanmasının da önemli bir unsur olduğu öne sürülebilir. Küçük yaşta itibaren Âşık tarzı edebiyat geleneğinin icra ortamlarında bulunarak bu geleneği içselleştiren Mahperi Irmak, göç ettiği İzmir'de de bu geleneğin önemli bir temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kimlikteki ismi Mahperi'yi şiirlerinde mahlas olarak kullanmıştır. Göbek adı olan "Songül" ismini de lebdeğmez geleneğine bağlı kalarak oluşturduğu şiirlerinde mahlas olarak kullanmıştır.

Âşık; sözlü kültür ortamında yüz yüze iletişim sağlamak suretiyle gerçekleşen bir eğitim süreci geçirmemiştir. Daha çok etkilendiği ve örnek aldığı âşıklar vardır. Bunların en başında Âşık Şenlik gelmektedir. Âşık Şenlik'in torunlarından olan Âşık Yılmaz Şenlikoğlu'nun yanına gidip gelmiş onun okuduğu şiirlerden, türkülerden etkilenmiştir. Küçük yaşta Âşık Nuri'nin türkülerini ezberleyip söylemeye başlamıştır. Mahperi'nin babası da âşıklık kültürünü çok sevmiştir. Babasının kitaplığında bulunan Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şirin gibi kitapları okuyup kelime dağarcığını genişletmiş ve âşıklık kültürünü daha çok sevmeye başlamıştır. Usta-çırak ilişkisi çerçevesinde bir eğitim almamasına rağmen Mahperi kendi kendini geliştirmiştir. Âşık Yılmaz Şenlikoğlu ile görüştüğünde âşıklık geleneği merkezli konuşmalar gerçekleştirmiştir. Şenlikoğlu, Âşık Şenlik'ten ve Âşık Nuri'den şiirler okumuş, Mahperi de bunları dinlemiştir (KK1).

Mahperi, âşıklık geleneği hakkında çok fazla kitap, bilimsel çalışma okumuş ve araştırma yaparak kendini geliştirdiğini söylemiştir (KK1).

3. MAHPERİ IRMAK'IN ŞİİRLERİNDE AŞK VE KEDER

Mahperi, şiirlerinde aşk, gam ve keder, ölüm ve ayrılık, vatan ve milliyet, memleket, sıra, tabiat, taşlama-hiciv-eleştiri, para ve borç, din ve tasavvuf, öğüt, kader, cehalet-bilim, kahramanlık gibi birçok konuda şiirler yazmıştır. Fakat çektiği zorluklardan dolayı en çok aşk ve keder konularını şiirlerinde işlemiştir. Bu yazımızda da âşığın bu konularda yazdığı şiirleri üzerinde durulmuştur.

3.1. Aşk

Âşığın en çok kullandığı temalardan birisi aşktır. Türk edebiyatının en çok kullanılan teması olan aşkı şairimiz de birçok şiirinde dile getirmiştir. Mahperi Irmak'ın toplam 211 şiiri vardır. Bu şiirlerden 43 tanesinde aşk konusu işlenmiştir. Mahperi, aşkın dillere destan olduğunu şu dörtlülle ifade etmektedir:

Gönül selâmımı uçurdum yar'a
Hem rüzgâr anlatır hem yel anlatır
Bu aşkımız destan olmuş diyara
Hem mızrap anlatır hem tel anlatır (KK1).

Âşık, sevgiliye hâlâ âşık olduğunu ve sevgilisinin yokluğu nedeniyle yavaş yavaş öldüğünü aşağıdaki dörtlülle anlatmaktadır:

De ki taptazedir gönlümde yeri
Yokluğunda sırdaş etmiş kederi
Mahım diye o sardığın Mahperi
Ölüyormuş diye bildir postacı (KK1).

Aşağıdaki dörtlülükte ise sevgilisinden uzak olmasına ve onun hayaliyle uyurken onu sevmenin ne kadar güzel olduğunu dile getirmektedir:

Sensizlik şu kalbime saplanan kanlı mızrap
Vuslata ermeden kurdular türlü tuzak
Hayalinle uyurum olsam da senden uzak
Hasretini çekerek seni sevmek ne güzel (KK1).

Âşık, çoğu şiirinden aşkından dolayı çektiği acıyı, sevgiliye olan özlemine dile getirip sevgiliye kavuşmak için Allah'a yalvarmaktadır.

Delice âşık olduğu ve aşkından yüreğinin yandığı sevdiğine kavuşmak için el açıp Allah'a yalvardığını, bu aşktan duyduğu acı ve üzüntüleri de şu dörtlülükle dile getirmiştir:

Ey sevdiğim gel gör yanar yüreğim
Sana vurulmuşum delicesine
Her gece dilimde vuslat dileğim
El açıp yalvardım Hâk yücesine (KK1).

“Sevdiğim 3” adlı şiirinde sevdaya düşünce derdinin olduğu ve acı çektiğini fakat bunların aşkın bir kuralı olduğunu ifade etmektedir:

Derdim oldu dizi dizi sıralı
Kurumaz göz yaşım bağrım yaralı
Meğerse bu imiş aşkın kuralı
Seni senden fazla sevdim sevdiğim (KK1).

“Sevdiğim 4” adlı şiirinde ise sevgisinin gitmesinden dolayı ömür boyu mutlu olamayacağını, bunu kaderi olarak kabul edip sabretmesi gerektiğini söylemektedir.

Kaderindir sabır eyle Mahperi
Mevla'ya aht ettim dönemem geri
Yad ele gittiğin o günden beri
Ömür boyu artık mutlu olamam (KK1).

3.2. Keder

Küçük yaşta memleketinden ve ailesinden ayrılıp daha sonra genç yaşta evlenen Mahperi, genç yaşında hüznün keder sahibi olmuştur. Genç yaşta evinin ve çocuklarının sorumluluğunu tek başına sırtlanması gibi zorluklar çekmesi nedeniyle şiirlerinde gam ve keder konuları üzerinde de yoğunlaşmıştır. Çektiği bu zorluklardan dolayı duyguları isyan eden bir tavra dönüşmüş ve şiirlerinde gam, keder, dert gibi unsurları konu edinmiştir. Yaşadığı bu zorluklardan dolayı çektiği kederi birçok şiirinde dile getirmiştir. Âşık, genelde kederi ya imtihan olarak ya da kendine arkadaş olarak görmüştür. 211 şiirinden 38 şiirinde kederi konu olarak ele almıştır.

Âşık, genel olarak gamı, kederi derdi imtihan olarak görmüş ve bunu kabullenmiştir.
Kederli dertli her anım
Sızılar durur sol yanım
Böyle imiş imtihanım
Hak beni sınar ağlarım (KK1).

Mahperi kendi isminin anlamına gelen “Ay Perisi” adlı şiirinde hayatın gam köprüsünde tek başına ve dimdik bir şekilde yürüdüğünden bahsetmektedir.

Hayatın gam köprüsünde
Yalnız yürür Ay Perisi
Bin çeşit dert ortasında
Dimdik durur Ay Perisi (KK1).

Âşık, yazdığı “Muvaşşah Divânı” adlı şiirde omuzunda gam yükü olmasına rağmen umutla yola çıktığı, hâlâ umudunun olduğunu dile getirmektedir. Eskiden lale ve sümbül gibi güzel olan yüreği şimdi ise çile örtüsüne dönüşmüştür. Aşağıdaki şiirin son dörtlülüğünde ise neşesinin ölmesiyle ızdırabın konuğu olduğunu şöyle ifade etmektedir:

Songül'üm adım Mahperi çile akan Irmağım
Omuzumda gam yükü var menzilime ırağım
Ne gelir başıma bilmem umutla çıktım yola
Gidem belki Kaf dağının ardındadır durağım

Üzerime gömlek olmuş kör talihin kâbusu
Lale sümbül iken gönlüm şimdi çile örtüsü
Mazi gözümde canlanır ruhumu sarar süsü

Atilmışım bir tenhaya mutluluktan kırağım

...

İçimde kıyamet kopmuş, yine de güler yüzüm
Izdırabın konuğuyum neşem ölmüş öksüzüm
Rahat bir günüm olmadı karanlıktır gündüzüm
Mutluluğun bağındaki gazel dökmüş yaprağım (KK1).

"Sevdiğim (5)" adlı şiirinde kavuşma sevgili için bayram demekse ayrılığın da gam olduğunu ifade etmektedir.

Kavuşmak bayramdır iki sevene
Ayrılık hep gamdır iki sevene
Samanlık seyrandır iki sevene
Ne gerek saraya köşke sevdiğim (KK1).

Aşağıdaki dörtlükte ise derdinin kimse bilmediğini gam ve çilenin ona arkadaş olduğunu söylemektedir.

Anlatsam derdim kim bile
Bana arkadaş gam çile
Dalarım türlü hayale
Düşler ile konuşurum (KK1).
Âşık rızkını gam denizi üstünde aramaktadır.

Mahperi'nin edep bezi üstünde
Rızık arar, gam denizi üstünde
Sevdiğim adamın dizi üstünde
Daldığımı duyup üzüleceksin (KK1).

Dertliler içinde eşinin bulunmadığını ve işinin çile pazarında gam satmak olduğunu şu dörtlükle anlatmaktadır:

Çile pazarında gam satmak işim
Dertliler içinde bulunmaz eşim
Yıllardır doğmayan umut Güneş'im
Bulutlar altından koşar ağabey (KK1).

Mahperi, yedi yıldır sonuçlanmayan mahkemesi için yazdığı "Hakim Bey" adlı şiirinde yuvasındaki huzurunun kalmamasından dolayı gam ve üzüntünün üzerine saldırılarından bahsetmektedir.

Yuvamdaki huzurumu çaldılar
Gam Kasavet üzerime saldılar
Dümen ile malı mülkü aldılar
Cüzdanımı boş koydular hâkim bey (KK1).

Küçük yaşta memleketinden ve ailesinden ayrılıp daha sonra genç yaşta evlenen Mahperi, genç yaşında hüznün keder sahibi olduğu aşağıdaki dörtlükte anlatmaktadır:

On beş yaşına gelince kırklara tay ettiler
On yedi on sekizimde everdi toy ettiler
Bağban oldum bağ bezedim emeğim zay ettiler
Genç yaşımda hüznün keder almışım bu cihanda (KK1).
Küçüklüğünden beri zorluklar ve sıkıntılar çeken Âşık, hayatı keder olarak adlandırmaktadır.
Garipler mihmandı dost otağında
Gönül gülüm soldu ömür bağımda
Perişan eyledin bu genç çağımda
Meğer keder imiş, ön adın hayat (KK1).

Âşık, kaderinin ve imtihanının keder dolu bir ömür olsa da Yaradan'dan bir emir olduğunu kabul etmektedir.

Bu kaderim Yaradan' dan emirdi
İmtihanım keder dolu ömürdü
Dert sinemi kurt misali kemirdi

Bugün de ağladım dün de ağladım
Anam da ağlamış ben de ağladım (KK1).
Âşık, derdi kendine arkadaş olarak görmüş ve derdini taşa döküp gökteki uçan kuşa anlatmıştır.
Yüreğim volkandır buz dağı dışım
Değirmen döndürür gözdeki yaşım
Çile yoldaşımdır dert arkadaşım
Yaşayacak gücüm kalmadı benim

Gökte uçan kuş dinledi derdimi
Gözlerimde yaş dinledi derdimi
Taşa döktüm taş dinledi derdimi
Halden anlayanım olmadı benim (KK1).

4. SONUÇ

Sonuç olarak zamanla kadın âşıkların, ev, eş, çocuk bakımı gibi toplumsal rollerinin yanında ev dışında toplumla bütünleşmiş ve işgücüne katılımı artmıştır. Ayrıca kadın âşıklar hem kendi sorumluluklarını yerine getirmiş hem de âşıklık geleneğinde kendini geliştirerek bu geleneğin tüm canlılığı ve güzelliğiyle yaşatılmasına olanak sağlamıştır.

Kadın âşıkların ev işleri, annelik, çocuk bakımı gibi sorumlulukları hayatında geçerliliğini korusa da âşıklık geleneği içerisinde varlıklarını sürdürecektir. Mahperi Irmak da âşıklık geleneği içerisinde aktif olmuş ve kendi çabalarıyla gelenek içerisinde yer edinmiştir.

Mahperi Irmak, şiirlerinde ağırlıklı olarak aşk ve keder konularını işlemiştir. Âşık, çoğu şiirinde aşkından dolayı çektiği acıyı, sevgiliye olan özlemine dile getirmektedir.

Âşık, hayatının keder dolu bir hayat olsa da Yaradan'dan bir emir olduğunu düşünmüştür. Sahip olduğu gam ve kederi imtihan olarak görmüş ve kabullenmiştir.

Âşık Mahperi, genç yaşta eşinden ayrılmasıyla hayatında yaşadığı zorluklar, tek başına çocuklarına bakma mecburiyetinde kalmasından dolayı şiirlerinde bu konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Şiirleri de bir bakıma âşığın duygu ve düşüncelerine tercüman olmuştur. Mahperi Irmak'ın şiirlerindeki aşk ve keder tespit edilmiş bu unsurlarla alakalı şiirlerden örnekler verilmiştir. Âşığın hayatı boyunca yaşadıklarının şiirlerine yansıdığı tespit edilmiştir.

Âşığın toplam 211 şiiri vardır. Bu şiirlerden 43 tanesinde aşk konusunu, 38 tanesinde keder konusunu ele almıştır.

KAYNAKÇA

- Çobanoğlu, Ö. (2007). Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul. 3F Yayınevi. İstanbul.
- Dursun, D. (2018). Kültürel ve Yapısal Bakımdan Ardahan İli Âşıklık Geleneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Günay, U. (1993). Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Saçkesen, A. (2023). İzmir'de Yaşayan Âşıklardan Derlenen Halk Hikâyeleri Üzerine Araştırma. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İzmir.

SÖZLÜ KAYNAKLAR

KK-1: Mahperi Irmak, Ardahan 1976, Üniversite Mezunu, Destek Personeli. (Görüşme: 15.08.2022).

Geliş Tarihi / Received : 06.10.2023 / 10.06.2023

Kabul Tarihi / Accepted : 02.12.2023 / 12.02.2023

Araştırma Makalesi - Research Article

DOI: <https://doi.org/10.55580/oguzhan.1383835>

TÜRKİYE'DE YOKSULLUKLA MÜCADELEDE YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ: ANTALYA KEPEZ BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

THE ROLE OF LOCAL GOVERNMENTS IN FIGHTING POVERTY IN TURKEY: ANTALYA KEPEZ MUNICIPALITY EXAMPLE

Semih TÜRKMEN^a, Gökhan KALAĞAN^b

ÖZ: Yoksulluk, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde temel ihtiyaçların karşılanamaması şeklinde ortaya çıkan önemli bir sorundur. Bu karmaşık konu, çok boyutlu yapısı nedeniyle, mücadelede hem merkezi hem de yerel yönetimlerin aktif rol almasını gerektirir. Türkiye'de 1980'lerden itibaren yoksulluk artmış, gelir dağılımı bozulmuş ve merkezi hükümetin tek başına çözüm üretemeyeceği anlaşılmıştır. 2000'lerden sonraki yasal reformlarla yerel yönetimlere, özellikle belediyelere, yoksullukla mücadelede önemli görevler verilmiştir. Yoksullarla daha yakın ilişkileri ve hızlı müdahale yetenekleri sayesinde, yerel yönetimler bu alanda öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, sosyo-ekonomik olarak daha az gelirli kişilerin yaşadığı Antalya'nın Kepez Belediyesi, yoksullukla mücadelede örnek bir belediye olarak seçilmiş ve görevleri detaylıca incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler : *Yoksulluk, Yoksullukla Mücadele, Yerel Yönetimler.*

ABSTRACT: Poverty is a significant issue in both developed and developing countries, manifesting as an inability to meet basic needs. This complex issue requires the active involvement of both central and local governments due to its multifaceted nature. In Turkey, poverty has increased since the 1980s, leading to a serious imbalance in income distribution and the realization that the central government alone cannot provide effective solutions. Post-2000 legal reforms have assigned important roles to local administrations, especially municipalities, in combating poverty. With their closer connections to the impoverished and ability to respond quickly, local governments have become prominent in this fight. In this context, Kepez Municipality in Antalya, home to socio-economically less affluent individuals, has been selected as a model municipality for an in-depth examination of its roles and responsibilities in tackling poverty.

Keywords: *Poverty, Fight Against Poverty, Local Administrations.*

* Bu çalışma Semih TÜRKMEN tarafından, Doç. Dr. Gökhan KALAĞAN danışmanlığında Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanan "Türkiye'de Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardım Politikaları Kapsamında Yerel Yönetimlerin Rolü: Antalya Kepez Belediyesi Örneği" başlıklı Yüksek Lisans Tezi esas alınarak hazırlanmıştır

^a Yüksek Lisans Öğrenci, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, semihurkman@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4835-8493>

^b Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, gkalagan@mehmetakif.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8296-6316>

1. GİRİŞ

Ekonomik anlamda gelir yetersizliği ve sosyal anlamda toplumsal etkinliklere katılım fırsatlarının azalması anlamına gelen yoksulluk, geçmişten günümüze kadar varlığını sürdürse de, yoksulluğun sorun olarak kendini göstermeye başlaması sanayi devrimi sonrası dönemdir. En genel tanımayla, birey veya bireylerin ellerinde bulunan gelir ile yiyecek, barınma, giyim ve sağlık gibi temel ihtiyaçları karşılayamaması durumunu ifade etmektedir. Ancak yoksulluk kavramı, bu basit tanımın dışında ülkelerin gelişmişlik seviyelerine, ekonomisine, teknolojisine, kültürüne, geleneklerine vb. birçok sebebe göre değişebilmektedir. Yani yoksulluk kavramının genel geçer tek bir tanımı yoktur.

Türkiye’de yoksulluğun farklı görünüşleri özellikle 1950’li yıllardan sonra belirginleşmeye başlamıştır. 1950’li yıllarda sanayileşme anlamında olumlu gelişmelerin yaşanması ve tarımda makineleşmenin artmasıyla beraber tarım sektöründe önemli değişimler meydana gelmiştir. Böylelikle, özellikle İstanbul ve Ankara gibi kentlere kırsal alanlardan yoğun göçler yaşanmıştır. Bu yoğun göç hareketleri beraberinde yoksulluk, gecekondulaşma, çarpık kentleşme, altyapı gibi yeni problemlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ancak bu dönemde yoksullukla mücadelede, sosyal devletin varlığının pek hissedildiği söylenemez. Yoksulluk geleneksel kurumlar ve hayırseverlik anlayışıyla giderilmeye çalışılmış ve toplum tarafından da çok fazla hissedilmemiştir. Türkiye’de yoksulluk sorununun önemli bir sorun haline gelmeye başlaması ve toplum tarafından daha çok hissedilmesi 1980’den sonra olmuştur. 24 Ocak 1980 kararlarıyla ekonomide yaşanan yapısal dönüşüm ile ithal-ikameci politikaların terk edilerek, neo-liberal politikaların benimsenmesi, yoksulluğun görünür hale gelmesindeki en önemli nedendir. Dönemin ekonomi politikaları başlangıçta olumlu gelişmeler sağlasa da zamanla milli gelirden azalış ve 1990 yılların sonlarına kadar kısa kısa aralıklarla yaşanan krizler ile Türkiye’de yoksulluk sorunu büyük bir artış göstermiştir. Gelir dağılım yapısı bozulmuş ve toplumda zengin-yoksul kesimler arası makas iyice açılmıştır Türkiye tarihinde savaş dönemleri hariç daha önce görülmemiş düzeyde farklı yoksulluk türleri ve yeni yoksul tipleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Yoksullarda yaşanan bu niceliksel ve niteliksel değişimlerinin yanı sıra sosyal güvenlik sisteminde yaşanan sıkıntılar da eklenince yoksulların sosyal yardımlara başvurularını da artırmıştır. Zamanla yaşanan bu yoksulluk karşısında merkezi hükümet tek başına yeterli gelmemeye başlamıştır ve bu yıllardan sonra yoksullukla mücadelede yerel yönetimlerin önemi artmaya başlamıştır. Ancak yoksullukla mücadele kapsamında önemli yapısal düzenlemeler özellikle 2000’li yıllardan sonra gerçekleşmiştir.

Yoksullukla mücadele kavramı yoksulluğu azaltmaya, önlemeye ve ortadan kaldırmaya yönelik çaba ve girişimleri anlatmaktadır. Yoksullukla mücadele ile birlikte yoksulluğun kuşaktan kuşağa geçmesini önlemek, fırsat eşitliğini sağlamak, gelir dağılım eşitsizliğini ortadan kaldırmak ve beşeri sermayeyi geliştirmek hedeflenmektedir. Yoksullukla mücadele geniş alana sahiptir. Bu alanda devlet dışında da birçok kurum, kuruluş ve hayırseverlerden oluşan aktörler yer alır. Yoksullukla mücadele bazı ülkelerde devlet politikası olarak sürdürülürken, bazı ülkelerde ise Sivil Toplum Kuruluşlarının(STK) faaliyet alanına bırakılmıştır ve diğer bazı yoksulluğun yoğun olarak yaşadığı ülkelerde ise bu sorumluluğu Dünya Bankası(DB) ve Birleşmiş Milletler(BM) gibi kuruluşlar üstlenmektedir. Türkiye gibi bazı ülkelerde ise bu sorumluluğu hem devlet, hem yerel yönetimler, hem de STK’lar üstlenmektedir.

Günümüze geldiğimizde ise yoksullukla mücadele konusunda her geçen gün ilgili politikaların arttığı, yoksulluğun nedenlerinin tespit edilmeye çalışıldığı ve bu mücadelenin hangi yöntem ile yapılması gerektiği ile ilgili çalışmalarında yoğunluk kazandığı söylenebilir. Yerel yönetimler yoksullukla mücadele konusunda son derece etkili olabilmektedirler. Yoksul kişilere daha yakın olmaları ve ihtiyaçlarını kolay bir şekilde tespit edebilmeleri, merkezi yönetimden daha hızlı yardım ulaştırabilmeleri ve merkezi yönetimin sahip olduğu kırtasiyecilik, işlerin yavaş ilerlemesi yani kısaca bürokrasiden kaynaklı dezavantajları yerel yönetimler için bir avantaj olmaktadır.

2. YOKSULLUKLA İLGİLİ KAVRAMLAR

2.1 Yoksulluk Tanımı

Yoksulluk geçmişten günümüze insanlığın yaşadığı her dönemde etkisini göstermekte olan dinamik bir olgudur. Yaşanılan ülke veya topluma göre farklı şekil ve ölçülerde görülmesinden dolayı

kavramın kesin bir tanımı yapılamamaktadır. Yaşanılan toplum, kültür düzeyi, sosyal yaşam, ülkenin ekonomik durumu, gelişmişlik seviyesi, teknolojisi v.b birçok değişkene göre farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Bir toplum için ön görülen yoksulluk ölçütü diğer bir toplum için zenginlik ölçütü olabilmektedir. Yinede yoksulluk kavramı tanımlanırken belli başlı kriterler doğrultusunda genel bir tanımlama yapılabilmektedir. Buna göre yoksulluk; kişi veya kişilerin hayatlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan gıda, barınma ve sağlık gibi temel ihtiyaçları asgari düzeyde sağlayamamasıdır (Bilgiç, 2020: 7; İncedal, 2013: 17).

Yoksulluk kavramıyla ilgili en güçlü yaklaşımın temelleri 19.yüzyıla dayanan mutlak yoksulluk yaklaşımı olduğu söylenebilir. Kavram ilk kez 1880 yılında Booth tarafından ortaya atılmıştır. Ancak kavramın geliştirilmiş halini Rowntree’nin 1890 yılında “York” kenti için yaptığı çalışmasında kullandığı görüşü hakimdir. Daha sonra yapılan incelemelerde ise kavramın 1870 yılında İngiltere’de çıkarılan ilkokul yasağı gereği eğitim masraflarını çıkaramayan aillerin tespiti için milli eğitim müdürlüklerinin kullandığı tespit edilmiştir. Uluslararası literatür incelendiğinde ise yoksulluğun tanımının 1901 yılında Seebohm Rowntree tarafından yapıldığı kabul edilmektedir. Rowntree göre yoksulluk; kişinin toplam gelirin kendisinin biyolojik varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan en alt düzeydeki giyim, yiyecek gibi olanları dahi karşılayamaması anlamına gelmektedir (Yaşar ve Taşar, 2019: 120-121).

Drewnowski ise yoksulluğu, hanehalkı ya da kişilerin kendilerinin uygun gördükleri tatmin düzeyine ellerinde bulunan gelir ile ulaşamaması veya asgari geçim standartlarını sağlayacak gelire sahip olamamak olarak tanımlamaktadır (Yayla, 2018: 4).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ise yoksulluğu dar ve geniş anlamda olmak üzere iki şekilde sınıflandırmıştır. Buna göre dar anlamda yoksulluk açlıktan ölme, zorunlu ihtiyaçları karşılayamama ve barınma imkanının bulunmaması şeklinde tanımlanmaktadır. Geniş anlamda yoksulluk ise birey ya da bireylerin temel ihtiyaçlardan olan gıda, barınma ve giyim gibi imkanlara sahip olsa da toplumun genel seviyesinin altında kalmasını ifade eder. Kişi ya da kişiler açlık sınırının üzerinde yer alsalar dahi toplumdaki yaşam standartlarının gerisinde kalması geniş anlamda yoksulluğu tanımlamaktadır (Ensari, 2010: 9). TÜİK’in yaptığı bu tanımlama aslında mutlak ve görel yoksulluk kavramıyla ilişkilendirilebilir.

Sonuç olarak yoksulluk en genel tanımıyla bireyin ya da hanehalkının gıda, barınma ve giyim gibi ekonomik ihtiyaçları karşılayacak gelire sahip olamaması olarak tanımlansa da yoksulluk bunların dışında sosyal yaşam, istihdam, toplumsal dışlanma, içme suyuna erişememe, eğitimsizlik, kültür, güvenlik ve benzeri birçok değişkene bağlı olarak değişen çok boyutlu bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2. Yoksulluk Türleri

Literatürde bir çok yoksulluk tanımı bulunmasına karşın daha çok mutlak yoksulluk ve görel yoksulluk türlerinin öne çıktığı söylenebilir. Mutlak yoksulluk bir kişinin; hayatta kalabilmesi için gerekli olan en temel seviyedeki gereksinimlerini dahi karşılayamaması olarak ifade edilebilir (Yayla, 2018: 6). Görel yoksulluk ise; birey veya hanehalkı refah seviyesinin toplumun ortalama refah seviyesinin altında kalmasıdır. Diğer bir ifadeyle görel yoksulluk kişinin gelir düzeyinin toplumun kalan diğer kesimiyle kıyaslaması sonucunda bulunur. Kişi ortalama gelir düzeyinin altında yer alıyorsa görel yoksulluk olarak kabul edilmektedir (Memiş, 2014:148). Dünya bankası günlük iki doların altında gelire sahip olanları görel yoksul, bir doların altında gelire sahip olanları ise mutlak yoksul olarak kabul etmektedir (Ak, 2016:302).

Önemli yoksulluk türlerinden bir diğeri ise Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı(UNDP) tarafından geliştirilen “İnsani yoksulluktur”. Bu kavram 1997 yılında UNDP tarafından İnsani Gelişme Raporu’nda ele alınmıştır. Buna göre İnsani Yoksulluk: mutlak ve görel yoksulluk kavramlarını birlikte içeren daha geniş anlamda bir yoksulluk kavramı olarak karşımıza çıkar. Bu sayede yoksulluğun çok boyutlu bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. Genel olarak insani yoksulluk kavramında, insani gelişim ve insanca bir hayat sürmek için parasal olanakların yanında temel gereksinimlerin karşılanabilmesi için sosyal, siyasi, kültürel ve iktisadi ihtiyaçlarında giderilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (İncedal, 2013: 22).

2.3. Yoksullukla Mücadele

Yoksulluk toplumda var olduğu sürece onunla mücadele de aynı şekilde zamana ve şartlara bağlı olarak çeşitli dönüşümler ve farklılıklar geçirmiştir. Eskiden yoksullukla daha çok bireysel anlamda yani mikro ölçekte mücadele edilirken, yeni yoksullukla makro ölçekte, kamusal ve toplumsal anlamda mücadele edilmektedir. Geçmişte batıda ve Osmanlı Devleti'nde yoksulluk daha çok din eksenli bir uğraş alanı olmuştur ve yoksullukla bireysel yardımlar ve vakıflar aracılığıyla mücadele edilmeye çalışılmıştır (Yusufoğlu, 2021: 25-26).

Aslında yoksulluk olgusunun ortaya çıkardığı en büyük sorun, bunun bir kısır döngü şeklinde sürekli olarak devam ediyor olmasıdır. Yani yoksulluğa neden olan bir faktör, diğer bir faktörün sonucu olabilmektedir. Örneğin; yoksul kişiler yeterli eğitim alamamakta bunun sonucunda eğitimsizlikte toplumda yoksulluğu ortaya çıkarmaktadır. Böylelikle eğitimsiz kişiler hayat standartlarını yükseltmezler ve görüldüğü gibi bu bir kısır döngü şeklinde devam etmektedir (Banazılı ve Ozan, 2019: 398).

Yoksullukla mücadele etmenin çeşitli yolları vardır. Strier'e göre ise; Yoksullukla mücadelede dört strateji yöntemi vardır. Bunlardan ilki yoksulluğun artmasında küreselleşmenin rolü olduğunu kabul eden küresel stratejiler, ulusal stratejiler diyebileceğimiz devletin rolüne önem veren yaklaşım ile yerel yönetim düzeyinde bölgesel olarak yoksulluğu önlemeyi amaçlayan strateji ve son olarak topluluk stratejileridir. Bu kapsamda çalışmada yoksullukla mücadelede yerel yönetimlerin özellikle belediyelerin rolü üzerinde durulmaktadır (Yusufoğlu, 2021: 25-26).

3. TÜRKİYE'DE YOKSULLUKLA MÜCADELE POLİTİKALARI

Yoksulluk olgusu tüm dünya devletlerinin olduğu gibi Türkiye'nin de önemli sorunlarından birisidir. Türkiye'de yoksulluk konusu son yıllarda sosyal bilimler literatüründe öne çıkmış gözükmektedir ve bunun nedeni ise; 1980 sonrası uygulanan neo-liberal politikaların bölüşüm ilişkilerini daha önce görülmemiş düzeyde etkilemesi ve toplum içindeki sınıfsal farklılıklar arasındaki mesafenin gittikçe açılmış olmasından kaynaklıdır. Aslında yoksulluk konusu Türkiye için yalnızca son yıllara özgü bir konu değildir. Cumhuriyetin erken dönemlerinde savaşın neden olduğu kalkınma süreci, yıkımlar ve az gelişmişlik, sonrasında yaşanan II. Dünya Savaşı'nın tüm dünya ekonomilerine verdiği zararın Türkiye üzerindeki etkileri ve 1980'li yıllara kadar yaşanan küresel ölçekli ekonomik krizler, geçmişte Türkiye'de yoksulluğa yol açan nedenler arasında gösterilebilir (Kızıler, 2017: 85-86). Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Türkiye hızlı bir büyüme sürecine girmiş ve devlet desteği ile özel sermaye sınıfının oluşturulması hedeflenmiştir. Ancak 1929 yılında tüm dünya ekonomilerini etkileyen büyük buhran, Türkiye'yi de ekonomik olarak zayıflatmıştır ve böylece hedeflenen politikaların uygulanmasını engellemiştir. 1930'lu yılların sonlarında başlayan II. Dünya Savaşı ve devam eden dünya ekonomik krizinin etkisi, tarıma ağır darbeler vurmuştur. Bu dönemde köylülüğün ve geleneksel tarım yapısının değişime uğramaması, Türkiye'de ki değişimin önündeki en büyük engel olarak görülmüştür (Taşar ve Yaşar, 2019: 124-125).

1950'li yıllarda kent yoksulluğu ve yoksulluğun farklı görünüşleri belirginleşmeye başlamıştır. Yine bu dönemde sanayileşme çabaları yükseliş gösterirken, aynı zamanda tarımda makineleşmeye geçilmesiyle de tarım sektöründe büyük değişimler yaşanmıştır. Özellikle İstanbul ve Ankara gibi sanayileşmiş kentlere yoğun göç hareketleri olmuştur. Kırdan-kente doğru yaşanan bu göçler sonucunda çarpık kentleşme, yoksulluk, gecekondulaşma, altyapı vb. gibi yeni sorunlar doğmuştur (Ceren ve Erdem, 2018: 10).

Türkiye 1980 yılında ise 24 Ocak kararlarıyla mevcut durumdaki ekonomi anlayışından (dışa kapalı-ithal ikameci) vazgeçerek, daha çok ihracata ve serbest piyasa ekonomisine bağlı bir modele geçerek ekonomide büyümeyi amaçlamıştır. Böylece Türkiye'de sanayileşme ile birlikte tüm dünya da olduğu gibi, ekonomik ve sosyal yapısında değişimler meydana gelmiştir. Başlangıçta yaşanan olumlu gelişmelerle ve milli gelirin artmasıyla birlikte refah seviyesi de artmıştır. Ancak 1980'li yılların ortasına gelindiğinde yaşanan ekonomik krizler ile faiz oranları, enflasyon ve borçlanmalarla bu olumlu tablo tersine bir istikamete geçmeye başlamış, iyi gidişat sekteye uğramıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise yaşanan ekonomik krizler ile yoksulluk daha da tırmanarak ciddi boyutlara ulaşmıştır. Bu dönemde yaşanan ekonomik krizlerin, küreselleşmenin ve neo-liberal politikaların doğrultusunda ekonomide

küçülme ve işsizliğin artması ile birlikte gelir dağılımında dengesizlikler meydana gelmiş ve bu durum yaşanan yoksulluğu daha da belirginleştirmiştir. Ülke artık gelirin eşit dağıldığı durumdan çıkıp, gelir dağılımında ki dengenin bozularak toplumdaki zengin ve fakirler arasındaki farkın arttığı bir ülke haline gelmiştir (Kalağan ve Türkmen, 2022: 285-286).

Türkiye’de geleneksel dayanışma ilişkilerinin, birey veya bireylerin yoksulluk riskini ve benzeri yaşam risklerini önlemede etkili olacağı ve koruyacağı düşünce yapısı uzunca zaman egemen olmuştur. Bu nedenle de uzun yıllar boyunca yoksullukla mücadele konusu pek gündeme gelmemiştir. Bu dönemde devletin yoksullukla kurumsal anlamda mücadelesi bakım ve geçici yardımlar vasıtasıyla sürdürülürken, yoksullukla mücadele belirli zamanlarda yardım yapma biçiminde Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) ve Kızılay gibi kurumların yan görevleri şeklinde ele alınmıştır. Yoksullukla mücadele, ancak 1980’li yılların ikinci yarısından sonra kurumsal olarak ele alınmış ve politikalar geliştirilmiştir. Özellikle 1990’lı yıllarda gerçekleşen ekonomik krizlerin etkileri sonucunda, hem kamu yönetimi, hem akademik anlamda, hem de sivil toplum kuruluşlarının yoksulluk konusuna karşı ilgileri artış göstermiştir. Yoksulluk sorununa karşı bu ilginin artması, elbette yoksulluk sorununun yeni ekonomi politikalarının bir sonucu olarak artış göstermesi olduğu kadar, küreselleşmenin kitle iletişim araçlarının gelişmesine katkı sağlamasının da, sorunu daha görünür bir hale getirdiği gerçektir (Gündoğan, 2008: 52).

Türkiye sosyal devlet ilkesine bağlı olarak kurum ve kuruluşlara sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler konusunda önemli sorumluluklar yüklemiştir. Sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler denildiğinde akla ilk önce Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve ona bağlı olan Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (SYGM) gelmektedir. Son yıllarda yapılan düzenlemelerle gerçekleştirilen hizmetler tek bir çatı altında toplanmıştır ve bir standarta bağlanmıştır. SYGM yoksullukla mücadele etmekte olan en önemli kurumdur. Günümüzde en kapsamlı ve ülke içerisinde yoksul ve muhtaçlara yönelik faaliyetlerinin birçoğunu bu kurum yönetmektedir. Eğitim alanında da Milli Eğitim Bakanlığı’na sosyal yardım ile ilgili önemli görev sorumluluklar verilmiştir. Bu kapsamda “Milli Eğitim Bakanlığı 2684 sayılı İlköğretim ve Ortaöğretimde Parasız Yatılı veya Burslu Öğrenci Okutma ve Bunlara Yapılacak Sosyal Yardımlara İlişkin Kanun” gereği olarak ihtiyaç sahibi öğrencilere sosyal yardım yapma görevi yüklenmiştir. Diğer bazı yoksullukla mücadele kurumları ise şunlardır; Vakıflar Genel Müdürlüğü, Kredi ve Yurtlar Kurumu, Sağlık Bakanlığı, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve benzeri kamu kuruluşlarıdır (Yıldırım, 2019: 25; İncedal, 2013: 74-75).

3.1. Türkiye’de Yoksulluk Göstergeleri

Türkiye’de yoksulluğa neden olan birçok faktör sayılabilir. Fakat bunlar arasında gelir dağılım eşitsizliği, işsizlik, kayıt dışı istihdam, işgücü piyasasından kaynaklı sorunlar, sosyal güvenlik sisteminden kaynaklı sorunlar, eğitim düzeyi ve ekonomik krizler en önemli nedenler arasındadır. Özellikle ekonomik krizler yaşandıktan sonra artan işsizlik, Türkiye’de yoksulluğun sosyal bir soruna dönüşmesinde oldukça etkilidir (Kayalidere ve Şahin, 2014: 68). Son yıllarda yaşanan Covid-19 salgını, yanlış ekonomi politikaları ve depremin etkisi ise Türkiye’de yoksulluğa neden olan önemli faktörler arasında gösterilebilir.

Tablo 1. Türkiye’de Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Medyan Gelirinin %50’ine Göre Yoksulluk Göstergeleri

Yıllar	2018	2019	2020	2021	2022
Yoksulluk Sınırı(TL)	8892	10.793	12.394	14.034	17.747
Yoksul Sayısı(Bin)	11.091	11.641	12.267	11.936	12.000
Yoksulluk Oranı(%)	13.9	14.4	15.0	14.4	14.4
Yoksulluk Açığı	23.7	24.1	25.9	25.0	21.1

Kaynak: www.tuik.gov.tr, (01.09.2023).

TÜİK verileri incelendiğinde Türkiye’de yoksulluk sınırının TL bazında yıllara göre kademeli olarak arttığı gözükmektedir. Yoksul sayısında ise yıllara göre büyük değişim yaşanmadığı gözükmektedir. Yoksulluk oranı ise bazı yıllarda artmış özellikle 2020 yılında covid-19 pandemisinin yaşandığı yılda artış göstermiş ve sonraki yıllarda aynı seviyede kalmıştır. Yoksulluk açığı incelendiğinde, 2020 yılına kadar kademeli artış göstermiş ve bu yılda diğer yıllara oranla büyük bir artış yaşanmıştır. Sonraki yıllarda ise bir azalış trendi gözükmektedir.

Resmi rakamlar Tablo 1’deki gibidir. TÜİK verileri bir önceki yılı gelir referans yılı olarak ele aldığı için çalışmanın güncelliği açısından yeterli olamamaktadır. Bu nedenle farklı kaynaklardan diğer yoksullukla ilgili yapılan çalışmaları incelemek faydalı olacaktır. Bu kapsamda Türk-İş’in yaptığı çalışma referans alınarak Tablo 2 ‘de diğer yıl ve aylara göre yoksullukla ilgili bazı istatistiklere yer verilmiştir.

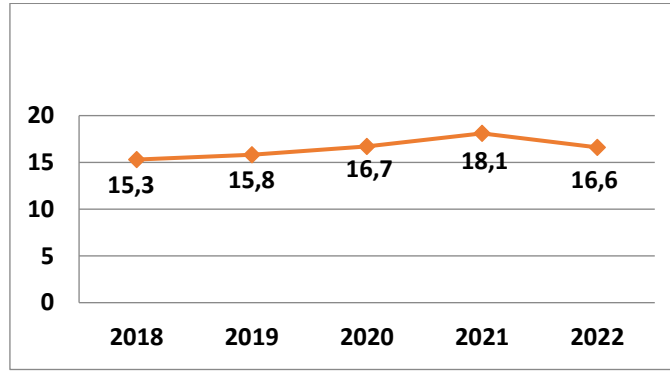
Tablo 2. 2022-2023 Açlık ve Yoksulluk Sınırı İstatistikleri

2023	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos
Açlık Sınırı(TL)	10.135	10.360	10.373	11.658	12.198
Yoksulluk Sınırı(TL)	33.015	33.750	33.788	37.974	39.733
2022	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos
Açlık Sınırı(TL)	5.323	6.017	6.391	6.839	6.990
Yoksulluk Sınırı(TL)	17.340	19.602	20.018	22.280	22.442

Kaynak: www.turkis.org.tr, (02.09.2023).

Ağustos 2023 itibariyle dört kişilik bir ailenin, sağlıklı, yeterli ve dengeli beslenebilmesi için gerekli olan miktar (açlık sınırı) 12.198,04 TL’dir. Gıda ile birlikte diğer tüm temel harcamalar için gerekli olan miktar (yoksulluk sınırı) ise 39.733 TL’dir. Bekar bir kişinin yaşama maliyeti ise 15.813’dir (Türkiş, 2023). Rakamları bir önceki yıllarla karşılaştığımızda, hem ay bazında hem de yıl bazında ciddi artışların yaşandığı ortadadır. Türkiye’de net asgari ücret 11.402 TL’dir. Enflasyon oranı ise Ağustos 2023 itibariyle merkez bankasının verilerine göre %58.94’dür. Yine ortalama memur maaşı ise 22.000 TL civarlarındadır. Bu rakamlar ve Tablo 1 ve 2’de ki istatistikler karşılaştırıldığında ve Türkiye’de toplumun büyük bir kesiminin memur ve işçi olarak çalıştığı düşünüldüğünde birçok kişinin yoksulluk sınırının altında hatta asgari ücretle çalışan kişilerin ise açlık sınırının altında yaşadığı gözükmektedir. Burada farklı bir noktayı da unutmamak gerekiyor ki yoksulluk sınırı temel ihtiyaçlar çerçevesinde şekillenmektedir. Ancak insan sosyal bir yaşam sürmektedir ve ihtiyaçları da buna göre değişmektedir. Temel ihtiyaçların dışında da ev kirası, araba, elektrik borcu, tatil vs. gibi birçok ihtiyaca da sahiptir. Değişen bu ihtiyaçlar ve son dönemde artan kira fiyatları da düşüldüğünde Türkiye’de yoksul sayısının istatistiklerden daha farklı olduğu yorumu yapılabilir. Bu nedenle de maddi yoksulluk oranlarına bakmak faydalı olacaktır.

Grafik 1. Yıllara Göre Maddi Yoksulluk Oranları

Kaynak: www.tuik.gov.tr, (01.09.2023).

Maddi ve sosyal yoksunluk¹; kişi yada kişilerin otomobil sahibi olması, kira ödemesi, konut kredisi ödemesi, ekonomik olarak beklenmedik harcamaları yapabilmesi, 1 haftalık tatil masraflarını ve evin ısınma ihtiyacını karşılayabilmesi gibi durumları içerdiği için yoksulluk oranları tespit etmede önemli bir göstergedir. Bu kapsamda Türkiye’de maddi yoksulluk oranları 2018’den, 2021 yılına kadar artış göstermiştir. 2020 yılında pandemiden kaynaklı önemli bir şırırma yaşanmıştır. 2022 yılında ise bir önceki yıla göre düşüş yaşanmasının nedeni bu hesabın içerisine çamaşır makinesi, televizyon ve telefon sahipliği gibi ihtiyaçların dahil edilmemesi gösterilebilir.

4. YOKSULLUKLA MÜCADELEDE YEREL YÖNETİMLERİN ÖNEMİ

Dünya üzerinde en eski sosyal politika sorunlarından birisi olan yoksulluk ahlaki, psikolojik ve fiziksel boyutlarda olmak üzere beşeri yaşam şartlarının pek çok yönünü etkilemektedir. Bu nedenle de günümüze kadar yoksulluğu kavramlaştırmak adına birçok yaklaşım ve kıstas geliştirilmiştir. Buna benzer bir durumu, yoksullukla mücadele noktasında ülkelerin uyguladıkları politika tercihlerinde de görmekteyiz. Bu kapsamda, yoksullukla mücadele konusunda yerel yönetimlerin önemi çeşitli platformlarda daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. Artık sadece merkezi yönetimler yoksullukla mücadele etmemektedir. Yerel yönetimler, daha hızlı müdahale edebilme, farklı ihtiyaçlara yönelik programlar geliştirme, yoksulluk sorunun kökenini daha yakından tespit edebilme ve yoksullukla mücadelede daha esnek bir yapıda olma gibi avantajlara sahip olduklarından dolayı öne çıkmaktadırlar. Bununla birlikte merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında gereken eşgüdüm ve uyumun sağlanması da oldukça önemlidir. Uyum ve eşgüdüm sağlanamadığında ise yoksullukta tekrar tekrar mücadele edilmeye çalışılacak ve bu durumda zaten kısıtlı olan kaynakların verimli kullanılamamasına ve toplumda yer alan bireylerin yoksulluk riskinden kurtulamamasına yol açacaktır. Bu nedenle yerel yönetimlerin, yoksullukla mücadele konusunda kendinden beklenen sorumluluğu yerine getirebilmesi için öncelikle merkezi yönetim ile birbirini tamamlaması ve uyumlu bir şekilde çalışması gerekmektedir. Ayrıca yerel yönetimlerin, yoksullukla mücadele noktasında bazı doğal engelleri de bulunmaktadır. Bunlar; diğer sorumluluklarından dolayı mücadeleye öncelik verememek, yoksulluğun nedenlerini belirleme konusunda yaşanan sıkıntılar veya belli yoksul grupları öncelikli olarak hedef alan veri ve bilgilerden yoksun olmak, kaynaklarının yetersiz ve orantısız olması, verilen yetkilerinin kısıtlı olması, yerel kalkınma planları hazırlama ve uygulama noktasında yeterli tecrübeye sahip olmamak gibi sorun ve engellerden dolayı yoksullukla mücadelede yerel ihtiyaçları karşılama noktasında kapasitelerini kısıtlamaktadır. Yine de yoksullukla mücadelenin topyekûn sağlanabilmesi adına yerel yönetimlerin başarıları oldukça önemlidir ve yerel yönetimlerin bu konuda sunabilecekleri pek çok önemli katkıları vardır.

¹ Geçen yıllarda yayımlanan maddi yoksunluk tanımı Eurostat tarafından revize edilerek tanımın içine sosyal yoksunluk kriterleri de dahil edilmiştir.

4.1. Yerel Yönetimlerin Yoksullukla Mücadele Etmenisin Nedenleri

Yerel yönetimler, devlet sınırları içerisinde yer alan ortak ve genel nitelikteki ihtiyaçları karşılamak üzere belli hukuki düzene tabi olan irili ufaklı topluluklardan (Kasaba, köy, kent vb.) oluşmaktadır. Yoksulluk ve yerel yönetim arasındaki ilişki, adem-i merkezîyetçi yönetim anlayışının arttığı günümüzde önemli bir mesele haline gelmiştir. Yerel yönetimler ülke düzeyinde yoksullukla yakından ilgilenmektedir. Bunun iki sebebi vardır. Bunlardan ilki: belediyelerin, ilçe, büyükşehir ve metropol olmayan, merkezden fark edilmesi zor ve küçük yerleşim yerlerini kapsaması. İkinci sebep ise: tarihsel açıdan kırsal alanlarda yoksulluk oranının daha fazla olmasıdır. Ayrıca kentlerde yaşayan yeni yoksullarla birlikte yerel yönetimler yoksulluk konusuyla daha fazla ilgilenmektedir ve özellikle kentsel yoksullukla mücadele noktasında da yerel yönetimler temel araç haline gelmiştir (Batal, 2016: 309; Yeşildal, 2020: 467).

Yoksulluk kavramının yerelleşmesi esasen son elli yılda kentlere doğru yaşanan yoğun göç hareketleri sonucunda meydana gelmiştir. Bu noktada özellikle yerel yönetimler, yoksullukla mücadele konusunda müthiş bir potansiyele sahiptir. Fakat yerel yönetimlerin başarılı olabilmesi için önceliklerini tespit etmesi, stratejilerini tanımlaması sonrasında harekete geçmesi ise bir zorunluluktur. Son yirmi yıla baktığımızda ise birçok ülkenin, yoksullukla mücadele konusunda yerel yönetimlere önemli ölçüde yetkiler verdiği görülmektedir. Ülke düzeyinde yerelleşmeye yönelişin bir sonucu olarak da, yerel yönetimler ekonomik kalkınma, sosyal hizmet ve kamu hizmetlerinin sağlaması noktasında gittikçe artan bir sorumluluğa sahiptir. Yeşildal, yerel yönetimlerin yoksullukla mücadelede atabileceği dört adımı şu şekilde sıralamaktadır; “Yerel kesimdeki yoksulluğu anlamak, yoksullara fayda sağlayacak eylemlerde bulunmak, yoksullarla iletişim kurmak ve koordine etmek, refahın farklı yönleri arasında denge kurmak” (Yeşildal, 2020: 467-468). Önen ise çalışmasında yerel yönetimlerin yoksullukla mücadele etme nedenlerini dört başlık halinde açıklamıştır bunlar; “Yoksulların demokratik katılım bilincinin geliştirilmesi, bazı kamu hizmetlerinin daha kolay ve pratik sunulabilmesi, merkezi yönetimden kaynaklanan eksikliklerin giderilmesi ve yoksullukla ilgili bilgi ve bilinç düzeyinin artırılması” şeklinde sıralanabilir (Önen, 2010: 68).

Yerel yönetimleri yoksullukla mücadeleye iten veya sorunun çözümünde yerel yönetimleri öne çıkaran ilkeler; “Yönetişim, özerklik, hizmette yerellik ve yerinden yönetim ilkesidir”. Bu ilke doğrultusunda yerel yönetimler sorumluluk bilincinde duyarlı hissetmekte ve böylece yardıma muhtaç kişilere yönelik daha etkili ve kalıcı politikalar devreye girmektedir (Önen, 2010: 71).

4.2. Türkiye’de Yerel Yönetimler Tarafından Yapılan Sosyal Yardımlar ve Yoksullukla Mücadele Politikaları

Yoksulluk konusu Türkiye’nin gündeminde olan ve sürekli olması gereken bir konudur. Yoksulluk sadece ekonomik anlamda sonuçlar doğurmamakta, bununla beraber önemli sosyal ve siyasal sonuçlarda doğurmaktadır. Bu nedenle yoksulluğun azaltılması ekonomik ve toplumsal açıdan önemli dışsallıkları da beraberinde getirecektir (Hazman, 2010: 140).

Türkiye’de yoksulluğun azaltılmasında bu görevi tamamen veya daha çok merkezi hükümetin görev alanına bırakmak bir takım yanlışları da beraberinde getirmektedir. Merkezi hükümetin tek başına bu sorunu çözmesi, yerel halkın ihtiyaçlarına göre çözümler üretmesi her zaman mümkün olmamaktadır. Geçekleştirilen yatırımların (sosyo-ekonomik), yoksullukların buldukları fiziksel çevreyi geliştirmesi sosyal ve ekonomik anlamda yerel halkın ihtiyaçlarını görmezden gelmeden yapılması gerekir (Kesgin, 2008: 94).

Yerel yönetimler, yoksulluğun azaltılması ve temel nitelikteki hizmetlerin sunumunda fonksiyonel bir görev edinmeye başlamıştır. Özellikle kentsel kalkınmanın sağlanabilmesi için, etkili ve yeterli bir planlama ve hizmet sunumu gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bu noktada yerel yönetimlerin yerine getirmesi gereken iki temel misyonu vardır. Bunlardan ilki, yoksul kişilerin ihtiyaçlarını belirlemesi, ulusal kaynakları bu ihtiyaçlar doğrultusunda kullanılabilmesi için politik süreçte aktif olması ve merkezi idareyi bilgilendirmesidir. İkinci önemli misyonu ise, etkin bir planlama ile öncelikli ihtiyaçları tespit etmek ve koordinasyonu için teknik destek sağlamaktır. Bu kapsamda özellikle son yıllarda merkezi yönetimler sosyal refahı artırmaya ve yoksulluğu azaltmaya yönelik stratejiler üzerinde

durmakta ve küreselleşmenin bir sonucu olarak artan fırsat eşitsizliğinin de etkisiyle, yerel düzeyde yoksulluk sorununa çare aramaya çalışmaktadır (Hazman, 2010: 143-144).

Türkiye’de yoksullukla mücadele kapsamında yerel yönetimlerin uzun ve kısa dönemli olmak üzere katkılarını iki başlık altında değerlendirilebilir.

Uzun dönem;

- Eğitim Öğretim Faaliyetleri
- Mikro Kredi Temini
- Düşük Kredili ve Uzun Vadeli Konut İmkani
- Meslek Edindirme Kursları
- Kermes veya alışveriş merkezinden satış standı temin etme

Kısa dönem;

- Nakdi ve Ayni Yardımlar
- Sağlık Yardımları
- Sığınma Evleri ve benzeri katkıları içermektedir

Şeklinde sıralanabilir (Kasalak, 2013: 97).

Bu kapsamda, yoksulluğu azaltmada yerel yönetimlere özellikle de belediyelere ve il özel idarelerine mevcut hukuki mevzuatlarında yeni sorumluluklar verilmiştir. Bunlar; 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, 5393 Sayılı Belediye Kanunu, 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ve 442 Sayılı Köy Kanunudur. Çalışmanın sınırlılığı açısından daha çok belediyeler üzerinde durulmuştur.

4.3. Yoksullukla Mücadelede Belediyeler

Halka en yakın yönetim birimi olan belediyeler, sosyal alanda yerel politika ve hizmet uygulamalarında büyük sorumluluk sahibidirler ve yoksullukla mücadele konusunda oldukça önemli bir konuma gelmişlerdir. Ayrıca merkezi idareyle birlikte sosyal yönlü politikaların uygulamasında temel destekçilerden olan belediyeler, özellikle sosyal refah hizmetleri ve yerel halkın taleplerini karşılamada son derece etkili olmaya başlamışlardır (Kalaycı ve Aytıs, 2019: 3165). Merkezi hükümetin sosyal yardım alanında yetersiz kalması yerel yönetimleri bu konuda daha aktif yapmaktadır. Bunun yanı sıra son yıllarda yapılan yasal değişiklikler ve düzenlemeler, sosyal yardım uygulamalarını, yerel yönetimlerin özellikle belediyelerin görevlerinden birisi haline getirmiştir (Zengin ve Öztaş, 2009: 27).

Günümüzde hükümetlerin karşılaştığı en önemli sorunlardan birisi olan yoksulluk ve onunla mücadele noktasında merkezi hükümetler, yerel yönetimlere görev ve sorumluluklar yükleyerek kaynak aktarımı sağlamaktadır. Bu kapsamda belediyeler yoksulluklara yönelik olarak gerçekleştirdikleri bazı sosyal hizmet ve yardımlar ile yoksullukla mücadele etmeye çalışmaktadır. Yapılan hizmetler ve yardımlar aracılığıyla belediyeler, yoksulların yaşamlarını belirli düzeyde sürdürmelerine destek olmaktadır. Bu kapsamda belediyeler, kaynakları ve bütçeleri doğrultusunda, ayni ve nakdi yardımlar, aşevi, ücretsiz yemek dağıtımı, çeşitli eğitim yardımları, barınma tesisleri, sağlık ve gıda yardımları yapmaktadır. Ayrıca düzenli olarak yapılan kültürel faaliyetlerle, ücretsiz spor etkinlikleri ve düzenlenen geziler ile de yerel halkın sosyo-kültürel gelişimine katkı sağlamaktadırlar (Bahar, 2021: 72-73).

5393 Sayılı Belediye kanunu yoksullukla mücadelede önemli yasal mevzuat oluşturmaktadır. Bu kapsamda Belediye Kanunu madde 14/a’ ya göre büyükşehir belediyeleri ve nüfusu 100.000 üzerinde olan belediyeler kadınlar ve çocuklar için konukevi açabilir. Madde 38/n bendi de belediye başkanın görevleri arasında; bütçeden ayrılan ödeneği yoksul ve muhtaç durumdakiler için kullanmak, engellilere yönelik faaliyetler yürütmek ve engelli merkezleri oluşturmak düzenlenmiştir. Madde 60/i bendi de ise belediyenin giderleri arasında; dar gelirli, muhtaç, kimsesiz ve engellilere yapılacak olan sosyal hizmet ve yardımlar düzenlenmiştir. Görüldüğü üzere 5393 sayılı kanun, belediyelere yoksullukla mücadele konusunda ayrıntılı bir şekilde önemli sorumluluklar ve yasal zorunluluklar vermektedir.

Günümüzde toplumsal ihtiyaçların her geçen gün artmasıyla beraber belediyelerden de sosyal hizmet anlamında beklentiler artmaktadır. Belediyelerin halkın içinden ve halka daha yakın olmaları, yoksullukla mücadele konusunda onlara büyük sorumluluk yüklemektedir. Ancak belediyeler önemli sosyal yardımlarda bulunsalar bile günümüz toplumunda belediye nüfuslarının kalabalıklaşması ve artan ihtiyaçlardan dolayı sosyal belediyeçilik kavramı doğmuştur. Sosyal belediyeçilik anlayışında belediyelerin diğer kurumlar ile işbirliği içerisinde yapabileceği bazı hizmetler ise şu şekilde özetlenebilir; öksüzlere kreş ve yurt, yaşlılar için huzurevi, sağlık ocakları, hasta yakınlarına yönelik misafirhaneler, kültür, sanat, spor tesisleri kurmak, tiyatro, sinema, kütüphane sayısını artırmak, meslek edindirme kursları açmak, tanzim satış mağazaları ve ekmek fabrikaları kurmak, muhtaç kadınlara, sokak çocuklarına barınma imkanı sağlamak, gıda ve kömür yardımları yapmak gibi çok geniş bir alanda yardımlar yapılabilir. Sosyal belediyeçilik belediyelerinin faaliyet alanlarının kapsamını genişletmiş ve sunulan hizmetlerin farklılaşmasına yol açmıştır. Böylelikle belediyeler yerel halkın sorunlarıyla, yoksul ve yardıma muhtaç kişilerle daha fazla ilgilenmeye başlamıştır (Kasalak, 2013: 105-106).

5. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

5.1. Araştırmanın Amacı

Yoksulluk konusu hem Türkiye'nin hem de tüm dünyanın ortak bir sorunudur ve güncelliğini her daim korumaktadır. Yaşanan gelişmeler depremler, felaketler, ekonomik krizler, salgın hastalıklar gibi olaylar sonucunda yoksulluk sorunu da artmaktadır. Yoksullukla mücadele etmek onu tamamen ortadan kaldırmak anlamında değildir ve bu gerçekçi bir beklentide olmamaktadır. Yoksullukla mücadele onu toplumda daha yaşanabilir bir boyuta indirgeme görece azaltma anlamında olabilmektedir. Bu kapsamda çalışmada yoksulluğu azaltmada yerel yönetim birimlerinden olan belediyelerin neler yaptığını ve yapabileceklerini ortaya koymak çalışmanın temel amaçlarından birisidir. Araştırmanın asıl temel amacı Antalya Kepez Belediyesinin yoksullukla mücadele kapsamında gerçekleştirdiği faaliyetlerini ortaya koymaktır. Bu nedenle örnek yerel yönetim birimi olarak sosyal yardımlara muhtaç kişilerin daha fazla olduğu Antalya Kepez Belediyesi seçilmiştir ve belediyenin ilçede bulunan vatandaşlarına yaptığı sosyal yardımlar ve hizmetler ve yoksullara yönelik gerçekleştirilen plan, proje ve faaliyetlerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Belediye personeli olan katılımcılara ilgili konu hakkında daha önceden belirlenmiş ve sonradan verilen cevaplar doğrultusunda yeni sorular sorularak yoksullukla mücadele kapsamında mevcut durum analizi ve yapılan sosyal yardımların niteliği hakkında bilgi edinmek araştırmanın temel amaçlarından biridir. Buna ek olarak katılımcılara demografik bir takım sorular yöneltilerek personelin niteliği ve yoksullukla mücadele sorunu algısı saptanmaya çalışılmıştır. Ayrıca Türkiye'de yoksullukla mücadelede yer alan yerel yönetim birimlerinin önemini tespit etmek çalışmanın alt amaçlarından birisidir. Literatür incelediğinde Türkiye'de yoksullukla mücadele konusunda ve yerel yönetimler özelinde yapılan birçok çalışmanın olduğu gözükmektedir. Bu durumda konunun öneminin akademide üzerinde durulan bir mesele olduğu göstermektedir. Ancak yapılan diğer çalışmalar incelendiğinde genel olarak bir yerel yönetim biriminin seçildiği daha sonra ise kurumun stratejik planları, performans hedefleri, yıllık faaliyet raporları gibi paylaşılan verilerden yola çıkılarak çalışmanın oluşturulduğu gözükmektedir. Diğer bazı çalışmalarda ise seçilen belediye sınırları içerisinde yaşayan, doğrudan yardımlardan veya sosyal hizmetlerden yararlanan halk üzerinde anket çalışması yapıldığı gözlemlenmektedir. Özetle literatürde yer alan birçok çalışma yalnızca durum değerlendirmesini içermektedir. Bu çalışmadaki amaç ise doğrudan bu yardımları sunan ilgili belediye personelinin konu hakkında ki bilgi ve bilinç düzeyini saptamak ve algısını ölçmektir. Yapılan incelemelerde benzer bir tane çalışma örneği olduğu gözükmektedir.

5.2. Araştırmanın Yöntem ve Örneklemi

Çalışmada amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır ve araştırma problemine uygun çalışma grubu belirli kriterler belirlenerek seçilmiştir. Bu kapsamda çalışmada yer alacak katılımcılar örnekleme olarak seçilen Antalya Kepez Belediyesinin yoksullukla mücadele kapsamında yer alan ve sosyal yardım konularında görevli olan ilgili personelinden oluşmaktadır.

Çalışmada amaçlı örnekleme metodu kullanılmıştır. Bu yöntemle göre araştırma grubu bazı seçim kriterleri göz önünde bulundurularak seçilir (Bahar, 2021: 112). Bu kapsamda çalışmada Kepez Belediyesinin yoksullukla mücadele kapsamında sosyal yardımlar sağlayan personeli örneklem olarak belirlemiştir. Buna göre Kepez Belediyesinde sosyal yardımlardan sorumlu iki birim olduğu görülmektedir. Bunlar Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğüne bağlı Sosyal İşler birimi ile Sosyal yardım merkezidir. Burada görevli olan 10 personel çalışma için örneklem olarak seçilmiştir. Ancak yapılan mülakatlarda üç personele çeşitli nedenler ile ulaşılamamıştır ve bu kapsamda 7 kişiyle çalışma gerçekleştirilmiştir.

5.3. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Çalışmaya yoksullukla mücadele kapsamında yerel yönetimlerin yaptığı sosyal yardımlar dahil edilmiştir. Bu nedenle de Kepez Belediyesinin sadece sosyal yardımlarından sorumlu birimleriyle görüşme sağlanmıştır. Araştırma verileri Mart ve Nisan ayında belediyenin ana binasında ve ana binasının dışında bulunan sosyal yardım merkezinde gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara yarı yapılandırılmış mülakat tekniği uygulanmıştır. Bu kapsamda daha önceden hazırlanan sorular sorulmuştur ve görüşme formda yer alan sorulara verilen cevaplar yalnızca çalışmaya dahil edilmiştir.

5.4. Araştırma Bulguları

Daha öncede belirtildiği gibi yapılan görüşmelerde katılımcılara Kepez Belediyesinin sosyal yardım alanında sorumlu olan birimlerin hangileri olduğu sorulmuştur. Buna göre Kepez Belediyesi bünyesinde sosyal yardımlar iki şekilde yürütülmektedir. Bunlardan ilki Kepez Belediyesi’nin merkez binasında yer alan basın ve halklar ilişkiler müdürlüğüne bağlı sosyal işler birimi ile merkez binasının dışında bulunan daha önce “Kullanılmış Eşyaların Dönüşümünü Aktifleştirme Projesi (KEDAP)” merkezi diye geçen ve yeni adı sosyal yardım merkezi olan birimidir.

5.4.1. Antalya Kepez Belediyesi Sınırları İçerisinde Yaşayan Yoksunların Genel Profilleri ve Yaşadıkları Bölgeler

Katılımcılara yoksul kişilerin profilleri ve yaşadıkları bölgelerin tespiti amacıyla “İlçenizde yer alan yoksul kişilerin profilleri ve yaşadıkları bölge hakkında bilgi verir misiniz?” sorusu sorulmuştur ve katılımcılar aşağıda yer alan cevapları vermişlerdir.

Katılımcı 1: “Daha çok gıda talebinde bulunan ve bunu döneme göre yakacak ve eğitim yardımları talep eden kişilerden oluşur Güneş, Hüsnü karakaş, Habibler, Baraj, Teomanpaşa, Mehmet Akif Ersoy, Fatih, Gazi mahallesi ve Varsak bölgelerinde daha yoğun olduğunu ifade edebiliriz”.

Katılımcı 2: “Profilleri genel olarak şöyle; Antalya, göç alan bir bölge ve Antalya’ya gelen vatandaşların ilk durakları Kepez’dir. Çünkü Kepez, daha ekonomik ve uygun kiralara bulunduğu bölge, dolayısıyla Türkiye’nin her farklı bölgesinden gelen misafirlerimiz vardır. Kepez’in özellikle Güneş ve Habibler Mahallesi gibi geçkondu sayısının daha çok ve kiralara daha uygun olduğu yerlerde daha yoğundur”.

Katılımcı 3: “Kadın-çocuklar daha fazla yardım talep etmektedir. Güneş ve Habibler Mahalleleri daha çok bu taleplerin geldiği bölgelerdir”.

Katılımcı 4: “Bizim ilçemizde bazı mahaller var bunlar yoksul ailelerin kaldıkları mahallerdir. Bir örnek verecek olursak bunlar teomanpaşa ve baraj mahallesinin yoksul kişilerin yoğunlukta olduğu bölgelerdir. Yoksul kişilerin profilleri hakkında en çok doğudan gelen vatandaşlarımızın yaşadığı mahalledir bunlar. Bu bölgede yaşayan kişilerin eşleri genel olarak günlük işlerde çalışmakta düzenli bir işleri yoktur. İnşaatlarda yada halde hammallık işleri yapan veya çöp, kağıt toplayan kişilerdir bunlar. Genelde bu kişiler belli bölgelerde örneğin zeytinköy gibi yerlerde yoğunlaşır. Bu kişiler genel olarak akraba ve tanıdık vasıtasıyla o bölgelerde toplanmaktadır daha çok o mahallerde yaşayan kişilere yardım yapılmakta. Bizler ise insan yada bölge ayarımı yapmadan tüm vatandaşlarımıza belediyemizin kaynaklarının izin verdiği ölçüde yardımlarımızı yapmaktayız”.

Katılımcı 5: “Kepezde yaklaşık 60 mahallede vardır ve mahallerin birçoğunda bu kişiler yayılmış vaziyettedir. Kepez belediyesini en son sayıma göre nüfusu 754.000 civarlarında ve kepez her geçen gün göç almaya devam etmektedir. Bunun en önemli nedeni bu bölgenin hem şehir merkezine yakınlığı hem de imkânlarından dolayı daha çok tercih edilmesindedir. Ancak yine de yoksul kişilerin daha yoğun olarak yaşadığı iki üç mahalle vardır. Bunlar hüsnükarakaş, baraj ve varsak bölgesini yani Ayanoğlu mahallesini de diyebiliriz özellikle depremzedelerinde b bölgeleri yoğun olarak tercih etmelerinden dolayı diyebiliriz. Daha çok yardımlara

kadınlara başvurmaktadır ve bunların neredeyse %90'ı doğudan buraya gelip yerleşmiş kişilerden oluşmaktadır. Antalya eskiden daha çok çevre illerinden alırdı göçleri fakat artık ani yaklaşık 5-6 senedir görüyoruz ki daha çok doğu illerinden geliyor göçler. Ancak bu bölgelerden gelen insanlar zamanla burada umduğunu bulamıyor ve yoksulluk içerisinde yaşıyor”.

Katılımcı 6: “Çok ağır problemlili insanlar var engelli seviyesi olsun, şiddet mağduru olsun geniş bir yelpazeye sahip. Örneğin biz engelli koordinasyon birimi olarak ücretsiz ekme dağıtımını yapıyoruz ve bizim dağıtım yaptığımız kişilerin yaklaşık %60'ı şiddet mağduru eşleri cezaevinde olan kadınlar oluşturmakta. Genel profil olarak kadın muhtaç durumda olanlara yardım yapıyoruz. Bizim kendi birimizin yaptığı yardımlar kepez’de daha çok dağıtık bir vaziyette o nedenle tek bir bölge söylemek doğru olmayacaktır”.

Tüm katılımcıların ortak cevaplarına bakıldığında genellikle Antalya'nın yoğun göç alan bir bölge olduğunu ve bu göçlerin büyük çoğunluğunun Kepez bölgesinde yaşandığını ettiği ifade etmişlerdir. Özellikle son 4-5 yıllık dönemde bu göç hareketlerinin büyük bir bölümünün ise doğu bölgelerinden buraya yeni bir iş imkanı, yeni bir hayat sürmek için gelen kişilerin oluşturduğunu ve bununla zamanla şehirde alt kültür ve gecekondu mahallerinin oluşmasına neden olduğunu söylemektedirler. Bu bölgelerden gelen kişiler daha çok mevsimlik işlerde, yada günübirlik işlerde çalıştıkları için büyük bir bölümü yoksul durumdadır ve bu kişiler Kepez'in belli mahallelerinde özellikle Hüsnükarakaş, Habibler, Baraj mahallesi ve Varsak bölgesinde yoğunlaştığını ifade etmişlerdir.

5.4.2. Antalya Kepez Belediyesinin Yoksullukla Mücadelede Gerçekleştirdiği Sosyal Yardımlar ve Hizmetler

İlgili belediye personeline ilk olarak ilçede yer alan muhtaç durumdaki kişilere yapılan sosyal yardımların neler olduğu, en fazla hangi alanda yardım yapıldığı, yardımların niteliği ve ne sıklıkla gerçekleştirildiği iki temel soru sorularak tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda katılımcılara; “Yoksullukla mücadele kapsamında hangi tür ve en çok hangi alanda yardım yapılmaktadır?” sorusu ve “İlçenizde yer alan yoksul kişilere yönelik gıda, beslenme, giysi ve eğitim konularının da yapılan yardımlar nelerdir ve bu yardımlar ne kadar sıklıkla gerçekleştirilmektedir?” soruları sorulmuştur ve buna göre katılımcıların cevapları birleştirilerek aktarılmıştır.

Katılımcı 1: “En çok yardım yapılan alan gıda, eşya, yakacak, eğitim yardımı ve diğer yardımlar diye sınıflandırabiliriz. Bunun yanı sıra hasta yatağı ve tekerlekli sandalye yardımları da yapılmaktadır. Genel olarak yardımların bazıları mevsimsel olmakla beraber temel ihtiyaçlardan oluşan koli yardımları 1,3 ve 6 aylık periyotlar halinde sağlanmaktadır. Ayrıca cenaze işlemleri içinde vatandaşlarımıza yardımcı olmaktayız.”

Katılımcı 2: “Kepez Belediyesi olarak bizler ilçemizde ikamet eden, adresini burada beyan edebilen vatandaşlarımıza yardımları ulaştırıyoruz. Gıda yardımı iki plan dahilinde yapılmaktadır. Birincisi sadece o aylık yardıma ihtiyacı olanlara yardım yapılmakta. İkinci olarak ise düzenli yardım isteyen vatandaşlarda 12 ay boyunca yılın her ayında bir gıda paketi şeklinde yardımcı olmaya çalışıyoruz. Özellikle ramazan ayında sayılarının arttığını ifade edebiliriz. Kıyafet noktasında sırf bu işler için kurulmuş iki katlı bir sosyal yardım merkezi kurulmuştur ve zor günlerde vatandaşlara yardımcı olmak için burası bir mağaza konseptinde olup içerisinde a'dan z'ye her türlü kıyafet ve hijyen ürünleri yer almaktadır. Vatandaşlar buradan 6 ayda bir yararlanabilmektedir. Sene başında öğrencilere gerek okul kıyafetleri gerek kırtasiye malzemeleri konusunda okul açılmadan bir çalışma yapıyoruz ve vatandaşların başvurması dahilinde bütçenin el verdiği ölçüde yardım yapıyoruz. Yakacak konusunda da hem odun hem kömür için başvuruları ekim ayı içerisinde alıyoruz ve kış boyunca da sürdürmekteyiz. Engelli vatandaşlarında ufak tefek ihtiyaçları ve alamadıkları cihazlar temin edilmeye çalışılıyor. Ayrıca yine vatandaşlardan toplanan ikinci el eşyalar geri dönüşüm yapılarak yeni ihtiyaç sahiplerine ulaştırılıyor. Bunun gibi geniş hizmetler yapıyoruz. Yoksulluk noktasında öncelik vatandaşların temel ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Yani yoksul bir kişiye hadi git diye para veremezsiniz, bu kişinin temel ihtiyacı beslenmedir, konaklama noktasında ise bizlerin bir şey yapması pek mümkün değildir; çünkü Antalya bu noktada son dönemlerde ciddi sıkıntıların yaşandığı bir şehirdir. Ancak vatandaşlardan bu yönde çok talep gelmektedir. Bunu ise ancak kaymakamlıkla ortak bir çalışma sürdürerek, kaymakamlığının verdiği kira desteğine yönlendirme ve danışmanlık hizmeti sunma şeklinde gerçekleştirebiliyoruz. Gıda ihtiyacı en çok talepte bulunan kalemdir ve belediye bu konuda ihtiyaç sahiplerine gerekli yardımları ulaştırmaktadır”.

Katılımcı 3: Katılımcı kepez belediyesini ana binasının dışında bulunan sosyal yardım merkezinde çalışmakta olduğu için bağlı olduğu birimde yapılan yardımlar hakkında bilgi vermiştir; “Sosyal yardım merkezinde 20 yıldan daha fazla bir sürede ve farklı konumlarda aktif olarak görev aldım. Şuan ki sosyal yardım merkezi ise 4-5 yıllık yeni bir bina ve 4 kattan oluşmaktadır. 1.katta erkek çocuk, erkek-bebek, erkek-geç ve erkek-yetişkin için, 2. Katta kız-bebek, kız-çocuk, kız-geç ve kız-yetişkin için kıyafet, kişisel bakım

ürünleri, hijyen ürünleri ve ayrıca çocuk maması, çocuk bezi gibi ürünler yer almakta ve ihtiyaç sahibi tüm vatandaşlarımız bunlardan yararlanmaktadır. Bunun haricinde gıda, beyaz eşya yardımları yapıyoruz. Bunun yanı sıra belediye olarak satın aldığımız kıyafetler dışında, bağış olarak topladığımız ürünleri elden geçirdikten sonra onları da ihtiyaç sahiplerine ulaştırıyoruz. Yardımları kaymakamlık sonucu ihtiyaç sahibi olduğu anlaşılanlara örneğin gıda yardımını her ay düzenli bir şekilde sağlıyoruz. Yine kendi incelemelerimiz sonucu ihtiyaç sahibi olduğunu gördüğümüz kişilere bağış yapmaktayız.”

Katılımcı 4: “Antalya kepez belediyesi depremzedelerle birlikte 754.000 gibi bir nüfusa sahip oldukça kalabalık bir bölgedir. En çok yardım muhtaç kişilerin olduğu ve halk ağzıyla fakir diyebileceğimiz bir ilçedir ve yine diğer ilçelere kıyasla ve yardıma muhtaç yönetmeliğine göre en çok yardım yapılan ilçede kepez belediyesidir. Bizler Kepez’de oturan kişilere gıda, kıyafet, ikinci el eşya (koltuk, kanepeler, beyaz eşya gibi), odun, kömür, kırtasiye gibi yardımları ilçemizde yaşayan vatandaşlarımıza sağlıyoruz. Prosedür ise şu şekilde işlemekte; Aile sosyal politikalar bakanlığının yardıma muhtaç kişilerle ilgili bir yönetmeliği ve hesaplama modülü vardır. Bizler yardıma muhtaç kişinin yardıma muhtaç olduğunu nasıl anlıyoruz peki. İlk önce buradan bakıyoruz. Kişi bize gelip dilekçeli müracaatta bulunuyor. Kepez Belediyesi halkla ilişkiler biririmize, bizim oluşturduğumuz maktuğu formlar var. Belediyenizin gıda yardımından faydalanmak istiyoruz veya çeşitli yardımlarından yararlanmak istiyoruz diye. Vatandaşımız halkla ilişkiler biririmize belediyemizin gıda yardımından, odun kömür yardımından, kırtasiye yardımından veya buna benzer ikinci el, eşya, market kartı yardımlarından faydalanmak istiyorum diye dilekçeyle müracaatta bulunur. Birinci işlemimiz müracaattır. İkinci işlem ise sosyal yardım merkezi ve sosyal işler biririmizce bu dilekçeler kaymakamlık nezdinde bir sorgulamaya tabi tutulur ve TC’lerinden. Müracaatta bulunan kişi kimdir? Değerlendirmesi yapılır. Yani evde kaç kişi yaşıyorlar?, Ev hane halkının geliri ne kadar?, Çalışan var mı?, varsa kaç kişi çalışıyor ve kaç para maaş alıyor?, üzerlerinde kayıtlı ev, araba, mal, mülk, arazi, arsa, tarla var mı?, o evde yaşayanlar bu yapılan hesaplama modülünde, bakanlığın belirlemiş olduğu yani yardıma muhtaç kişi yönetmeliğindeki hesaplama modülüne uygunsa yardım yapılmaktadır. Bir örnek; vereyim basit bir şekilde asgari ücretin üçte biridir aslında. Kişi başı düşen gelir yani bugünün şartlarında asgari ücret net sekiz bin beş yüzse bunu üçe böldüğünüz zaman iki bin sekiz yüz küsur lira gibi bir rakam düşer. Kişi başı düşen gelir evde iki bin sekiz yüzün altındaysa bu kişiye yardım yapılır demektir. Değilse, üzerinde ise inisiyatifte bağlıdır. Duruma göre yani yapacağımız yardımın çeşitlerine göre değişir. Nedir bu yardım çeşitlerimiz? Örnek veriyorum geliri bu iki bin sekiz yüzlerin altında ise hanehalkı geliri bu aileye her ay düzenli bir şekilde gıda yardımı yapılır. Evine, adresine hiç kişiyi rencide etmeden onun toplum içerisinde düzenini bozmadan telefon açar ekiplerimiz her ayın belirli bir günü. Tabii bu işlem önce bir komisyondan geçer bu dediğim husus. Durumu uygunsa, komisyon değerlendirir. Yönetmeliğe göre beş kişiden oluşan komisyon onay verir. Evet bu aileye yardım yapılır denir. Sonra bu sisteme işlenir. Belediyenin SAYGIS programına. Bu ürünlerin, yani gıdanın veya verilecek olan malzemenin aileye ne zaman dağıtılacağına planlaması yapılır ekiplerce. Her ayın kaçınıcı günü, nereye gidecekse o sisteme işlenip ekiplere bilgi verilir. Ekipler malzemeyi aileye götürdüğünde imzasını alır teslim ettiğine dair. Der ki gıdaysa gıda, kömürse kömür, kırtasiyeyse kırtasiye bu yardımlar yapılır. Şimdi bu yardımlar yapılırken buradaki izlediğimiz prosedür aileyi rencide etmeden o kişiye ürünü teslim etmektir. Ekiplerimiz telefon açar der ki evinize yaklaştık evde misiniz sorar evdeyim derse aşağı inebilir misiniz der yani araca kadar gelebilir misiniz? Kişi caddedeki aracımıza gelir evrak imzalatılır ve ürün teslim edilir. Yaptığımız yardımların büyük bir kısmı gıda yardımı. Çünkü temel ihtiyaçtır. Yani insanlar bir kıyafeti altı ay, bir sene giyebilir ama bir gıdayı bir sene yiyemez. Bu devamlılık gerektirir işte bu önemli. Yani ilçemizde yaşayan ve yardıma muhtaç kişilere belediye sosyal belediyecilik anlayışı içerisinde bu tarz insanlara yaptığımız en büyük yardım budur. Gıdayla birlikte zaman zaman belirli aralıklarla market kartı yardımı da yapıyoruz. Bu market kartları bize bağış yoluyla geldiği için belediyemize, yani fitre, zekat anlamında, zengin iş insanları kime vereceklerini bilmiyorlar. Diyor ki belediye sizde mutlaka vardır. Yardıma muhtaç, yardım yaptığınız kişiler ben size diyor hani nakit paradan daha ziyade market kartı vereyim. Beş yüz liralık kart. Siz bunu diyor ihtiyaç sahibine benim adıma verin. Burada aracıyız biz. Evet kişileri biz bildiğimiz için yani ihtiyaç sahibi olan kişileri bu kişilere de kart yardımı yapıyoruz her ay. Çünkü bizim verdiğimiz bir gıda kolisinin içindeki ürünler sabit olmasına rağmen markette bu kişi istediğini alabilme imkanına sahiptir. Mesela biz bulgur, pirinç, yağ, çay, şeker verirken; kadındır kadın pedi alabilir, çocuğu vardır mama alabilir, süt alabilir. Başka bir ihtiyacı vardır bizim verdiğimiz yardımın dışında bir ihtiyaç bunları temin edebilir. Dolayısıyla da bu en önemli hizmettir. Antalya sıcak bir memleket ama burada da belirli dönemlerde soğuklar yaşanıyor. Belirli dönemlerde yardımlarımızın planlaması vardır yani gıda 12 ay devam eder ama durumu çok kötüyse tabii. Durumu bir tık daha iyiyse gıda yardımımız 3 ayda bir veya 2 ayda bir olarak sağlanmaktadır. Hanehalkı kalabalık ve çalışan sayısı fazla ise ve geçinmeleri zor ise düzenli olarak sağlanmaktadır. Genel olarak özetlersek gıda yardımları 3 ayda, 6 ayda ve sürekli olarak sağlanan yardımlar olarak sınıflandırılabilir. Yine durumu ailenin çok kötüyse eğer market kartı desteğini de veriyoruz. Kış dönemlerinde yakacak anlamında biz 10’ncu ve 11’inci ayda müracaatları alıyoruz ve bu kapsamda yardım yapıyoruz. Bu sene için dağıttığımız miktar 250 Kg kömür ve 10 torba odun harmanlayıp ikisini bir karıştırıp yardım yapıyoruz. Antalya’da ağır bir kış yaşanmadığı için bu miktarlar yeterli oluyor. Eğer

yetmez ise de ilave yapıyoruz. Eğitim anlamında da eylül ayında okullar açılmadan yada açıldıktan 1-2 hafta sonra ailelere çanta veriyoruz. Bu çantanın içerisinde bir öğrenciye bir yıl boyunca yetecek kalem, silgi, defter ve boya malzemelerini koymaktayız. Bununla da sınırlı değil başarılı olan ve durumu ekonomik olarak kötü olan öğrencilerimize bilgisayar ve tablet yardımı da yapmaktayız. Tabi bu yardımlar yalnızca ilkokul ve ortaokul öğrencilerini kapsıyor. Eşya anlamında bizler ikinci el eşya yardımında bulunuyoruz. Kişi bize gelir başvurusunda bulunur durumum kötü, öğrenciyim, evimde yangın çıktı, sel bastı, doğal afet mağduruyum veya yardıma muhtacım diyor ve biz kişinin temel ihtiyacına göre eşya yardımını yapıyoruz. Nedir bu temel ihtiyaçlar peki ?. Bizler insanız ve sosyal bir yaşam sürmekteyiz bu nedenle bu temel ihtiyaçlar bazen çamaşır makinesi, bazen buzdolabı olabilmekte ve hatta Antalya sıcak bir yer olduğu için klima bile ihtiyaç olabilmekte. Bu eşyaları bazen belediye bütçesinden satın alıyoruz bazen de ikinci el olarak durumu iyi olan kişilerden gelen eşyaları ihtiyaç sahiplerine ulaştırıyoruz.”

Katılımcı 5: “Belediye binasında gıda, yakacak, kırtasiye, temel beslenme ürünleri ve çok yoksul özel durumlu vatandaşlara da ev tadilat konusunda yardımcı olunur. Bunların sıralaması da genelde gıda konusunda özellikle iki üç ayda bir, yakacak sadece kış vaktinde, kırtasiye yardımı okul zamanı şeklinde oluyor. Gıda kolileri iki şekilde oluyor. Bir belediyenin kendi standartlarını belirlediği koliler oluyor, bunda bakliyat ürünleri, makarna, sıvı yağ, un, şeker, çay gibi bunlar o an ki belediyenin bütçesine göre ya da anlaştığı kuruma göre değişkenlik gösterebilmektedir. Diğer ise belediyeye başış yapan büyük marketler gibi bunlarda kendileri belirliyor aralarında bazıları ek olarak çikolata koyabiliyor ya da kahvaltılık ürünlerde koyabiliyorlar ama genelde bizim karşılaştığımız çay, şeker, un, tuz, yağ, bakliyat olarak en temelleri olarak yapılmaktadır. Kıyafet yardımı da ihtiyaca göre yılın her zamanında oluyor. Bunu belediyenin sosyal işler bölümü değil, sosyal yardım merkezi var genelde o birim üzerinden kıyafet yardımı yapılmaktadır.”

Katılımcı 6: “İhtiyaç sahiplerine ekmek yardımı yapıyoruz. Engellilere medikal malzemelerde destek olup aracılık hizmeti yapıyoruz. Engellilerin hakları var, kamudan aldıkları bazı yardımlar var o yardımlar hakkında vatandaşları bilgilendirip, yönlendiriyorum.”

Katılımcı 7: “En çok yardımı gıda kaleminde yapıyoruz. Gıdadan da kastımız yağ, şeker, çay, un gibi temel ihtiyaçları kapsayan gıda kolisidir. Daha sonra en çok ilk okul ve ortaokul öğrencilerine yönelik onların bir yıllık eğitimleri boyunca kullanabileceği çeşitli kırtasiye ürünlerini vermekteyiz. Diğer eşya ve yakacak yardımları da ihtiyaca ve döneme göre değişkenlik göstermektedir”.

Tüm katılımcıların cevapları değerlendirildiğinde yapılan yardımların belli bir sistematığı olmadığı kişilerin verdikleri cevapların değişkenliğinden anlaşılmaktadır. Yardımlar daha çok ihtiyaca ve duruma göre şekillenmektedir. Ayrıca katılımcıların bazılarının farklı birim ve konumlarda olmalarından dolayı yapılan yardımlarda çeşitlenmekte ve bundan dolayıda ortak yanıtlarda değişkenlik göstermektedir. Verilen cevaplardan da anlaşılacağı üzere Kepez Belediyesi yoksullukla mücadele kapsamında gıda (çay, şeker, sıvı yağ, un, tuz v.b koli şeklinde), yakacak (odun, kömür v.b), kırtasiye malzemesi, (kitap, çanta, defter, kalem vb), giysi yardımı, eşya yardımı gibi çok geniş bir çerçevede yardımlarda bulunmaktadır. En çok yardım ise en temel ihtiyaçlardan olan gıda yardımıdır. Belediye yoksullara yönelik yaptığı yardımlar esasında temel ihtiyaçlarını gidermeye yönelik olan ihtiyaçlardır. Gıda anlamında ihtiyacı olan kişilere ihtiyaç durumuna göre düzenli olarak her ay yada periyotlar halinde yardımlar yapılmaktadır. Giysi, temizlik, eşya ve hijyen malzemeleri ise belediyenin sosyal yardım merkezinde ihtiyaç sahiplerine imkanlar dahilinde sunulmaktadır ve isteyen tüm ihtiyaç sahibi vatandaşlar bunlardan faydalanabilmektedir. Yapılan araştırma kapsamında dört kattan oluşan sosyal yardım merkezi ziyaret edilmiştir ve yaşa ve cinsiyete göre katlarda hemen hemen tüm temel ihtiyaç malzemelerinin yer aldığı görülmüştür. Yine bu bina içerisinde isteyen vatandaşların nişan ve kına gibi organizasyonlar dahil belediye tarafından ücretsiz bir şekilde karşılanmaktadır. Bunun yansira ekmek yardımı, market kart yardımı ve engelli vatandaşlar içinde medikal malzeme v.b yardımlar yine belediye tarafından karşılanmaktadır. Araştırma kapsamında belediyenin planlı bir şekilde olmasa da ilçesinde yer alan tüm ihtiyaç sahibi yerel halka ellerinde bulunan tüm imkan ve kaynaklar neticesinde yardım etmeye çalıştığı ve çok geniş bir yardım portföyü olduğu gözükmemektedir. İlçe nüfusunun aşırı kalabalık olması ve belediye sınırlarında yaşayanların ekonomik olarak daha az gelire sahip olmalarından dolayı istenilen düzeyde yardımlar ulaşmamaktadır.

5.4.3. Antalya Kepez Belediyesinin Yoksullukla Mücadele Kapsamında Karşılaştığı Sorunlar

Katılımcılara yoksullukla mücadele kapsamında karşılaştıkları sorunlar sorulmuştur ve aşağıdaki cevaplar alınmıştır.

Katılımcı 1: “Genel olarak vatandaş gıda başvurusu yaptıktan sonra kendisine ulaşamadığı zaman neden gıdam gelmedi, ben 3 ay önce başvuru yapmışım gibi geri dönüşler yapmaktadır. Ancak bu durumun yardıma başvuran vatandaş sayısının çokluğundan kaynaklıdır. Yaşanan en büyük sorun ise insanların yalan beyanlarda bulunarak yardım talebinde bulunmasıdır. Bu durum da hem süreci sekteye uğrattığı hem de yardımların doğru kişilere geç ulaşmasının önündeki en büyük engeli oluşturuyor. Öz eleştiri olarak da dağıtım noktasında personel sayısının artırılabilirliğini de ekleyebiliriz.”

Katılımcı 2: “Vatandaş, kendisini tamamen yardımlara odakladığı için bazen yanlış bilgi verebiliyor. Kaymakamlık üzerinden bunların sorgulamasını yapabiliyoruz yani üzerinde ne var ne yok hepsini tespit edebiliyoruz. Daha önce yardım almış mı, almamış mı kontrol edebiliyoruz. Bazen şunlarla da karşılaşabiliyoruz; vatandaşın durumu çok iyi, belediye olarak yardım etmişsiniz bunu kasıtlı olarak yaptınız gibi geri dönüşler alıyor. Ancak bu bizden kaynaklı bir durum değil biz zaten verileri kaymakamlıktan alıyoruz ve bu kişiler genelde mal varlıklarını başkalarının üzerine devrettikleri için üzerinde hiçbir şey görülüyor. Yoksul diyorsunuz ama tam tersi yoksul çıkmaya biliyor. Yani aslında tam olarak buralarda sorun yaşıyoruz. Vatandaşın haksız bir şekilde talepte bulunmasından kaynaklı, yardıma bağımlılık oluşturmuş bir grup var. Bunlar bizi sıkıntıya sokan durumlar. İnsanlar, yardım yaptığımızda dahi bunu siyasi bir amaç uğruna yaptığımızı söylüyorlar. Bunlar da motivasyon açısından olumsuz yönler. Doğruyu tespit edebilmek oldukça zordur. Bence yardım yapılacak kişilerin sayısı olabildiğince aza düşürülmeli, üretim desteklenmeli ve sayı aza indirildikçe tespit doğru yapılmalı. Bu noktada sosyologlardan faydalanılabilir hatta belediyelerde böyle birilerinin çalıştırılması zorunluluk haline getirilebilir. Yani sosyolog ve psikologlar gibi daha uzman kişiler belediye kadrolarında çalıştırılabilir.”

Katılımcı 3: “Genel olarak tespit etmede sorunlar yaşamaktayız Örneğin; engelli bir kişi maaş alıyor çocuğu var ya da anne engelli çocuğuna bakıyor, evini taşıdığına bize bildirmesi gerekiyor. Bazı kişiler bunu yapmıyor ya da bilmiyor ve bizden yardım almaya devam ediyor işte buda bir suiistimal oluyor ve başkasının hakkına giriyor. Hatta bazı kişiler durumu iyileşmesine rağmen bize bunu bildirmeyebiliyor. Ama en azından bizi mutlu eden noktalar da var tabii, mesela; gıda yardımı için gidiyoruz fakat yardım yapılacak kişinin durumu iyileşmiş bize bunu kendi komşuları bildiriyor. Bu sayede yardım yanlış kişiye ulaşmamış oluyor. Bu nedenle vatandaşlarımızın duyarlı olması çok önemlidir”.

Katılımcı 4: “Kurumsal anlamda yeterli olsak da Kepez’in nüfusunun çok fazla olmasından ve Antalya’ya göçlerin artması ve hatta yeni depremzedelerinde daha çok buralara gelmelerinden dolayı kaynak sorunları yaşadığımızı ifade edebilirim”.

Katılımcı 5: “Bizlerin en çok sıkıntı yaşadığı konu gerçek ihtiyaç sahiplerinin bize ulaşamıyor olması. Bu seneki muhtaçlık sınırı askeri ücretin 3/1 olan 2800 TL kusura yani askeri ücretli olup da kirada oturan 3 kişilik bir aile bize geldiği zaman biz gönül rahatlığıyla yardım yapabiliriz. Ama gayrimenkulü olan veya asgari ücretten fazla maaş alan sosyo-ekonomik durumu çok iyi olan kişiler de başvurduğu zaman tespit etmek uzun sürüyor ve iş yükümüzü artırıyor. Dolayısıyla gerçek ihtiyaç sahiplerine yardım ulaştırmamız da çok zor oluyor ve yetişemiyoruz. Birde şöyle durumlar yaşanmakta kişinin durumu iyi ama sosyal yardımdan faydalanmak istiyor. Bu nedenle üzerindeki mal varlıklarını çocuğuna, eşine veya akrabasına devrediyor ve yardım istiyor. Ancak biz de bu durumu bizzat yerinde ya da sosyal yardımı ulaştıran kişilerin değerlendirmesi sonucu tespit edebiliyoruz. Bunun gibi haksız kazanç talepleri, kamusal zarara neden olmakta. Çünkü şöyle düşünün; yardımlar sizin, bizim vergilerimizden gidiyor oraya yardım ulaştıran aracın yakıtı bile bir sorun oluşturmakta. Yani en çok sıkıntı yaşadığımız konu bu. Kısaca tespit noktasında sıkıntılar yaşamaktayız. Vatandaşlarda belirli bir bilincin olması gerekiyor. Örneğin; vatandaşlarımız ikametgâh adreslerini değiştiriyor ve bize bildirmiyor ya da muhtaçlık durumundan çıkıyor ama yardımlardan faydalanmaya devam ediyorlar bunlar da ayrı sıkıntılara neden oluyor.”

Katılımcı 6: “Ben şöyle bir örnek vererek başlamak istiyorum; ilginç üç tane bir aile vardı, üçü de engelli üçü de üzerlerine hiçbir şey bilerek almamışlar bu sayede hem engelli aylığı, hem bakıcı aylığı, hem de şartlı eğitim yardımından yararlanmaya çalışıyorlar. Bu kişiler normalde ekonomik olarak durumları gayet iyi olan insanlar ancak engelli olmalarını bir fırsat gibi kullanmaktadırlar. Yani kısaca yanlış beyanda bulunan kişiler yüzünden sıkıntılar yaşamaktayız.”

Katılımcıların tamamı ortak sorun olarak, yardıma muhtaç kişileri tespit etmekte yaşanan zorluklardan bahsetmektedirler. Yardım alan kişilerin bazılarının ise buna bağımlılık kazandığı ve bundan dolayı da bu kişilerin muhtaçlık durumundan çıksalar dahi bunu bildirmediklerini ifade etmektedirler. Ayrıca birçok kişinin de yardıma muhtaç olmamasına rağmen kendisini çok farklı göstererek üzerindeki mal varlığını başkasına devrederek veya üzerinde hiçbir malvarlığı bulundurmuyarak yardım almaya çalışmakta olduğunu söylemektedirler. Vatandaşların bu bilinçsiz davranışlarından dolayı kaynakların etkili kullanılmadığı, israf edildiği ve yardımların doğru kişilere ulaştırılmakta sıkıntı çektiklerini ifade etmektedirler. Aslında yaşanan bu sorunlar yalnızca bu

belediyeye özgü değil neredeyse tüm ülkenin yaşadığı ortak bir sorun olduğu da unutulmamalıdır. Burada yaşanan bu tespit konusundaki sıkıntının ancak kurumların eşgüdümlü olarak çalışması ile aşılabileceği aşıkardır. Zaten sınırlı sayıda kaynaklara sahip olan belediyelerin birde bu sorunlarla uğraşmaları ise yoksullukla mücadelede ki etkinliğini azaltmaktadır.

6. SONUÇ

Yoksulluk sorunu günümüz dünyasının karşılaştığı en büyük sorunların başında gelmektedir. İster gelişmiş olsun ister gelişmekte olsun tüm ülkeler bir şekilde yoksulluk sorunuyla karşılaşmaktadır. Yoksulluk en genel anlamıyla birey veya bireylerin temel ihtiyaçlardan olan sağlık, barınma ve gıda gereksinimlerini dahi sağlayamaması durumudur. Ancak çalışmada belirtildiği üzere yoksulluk bu basit genellemenin dışında daha karmaşık bir konudur. Her ülkenin kendi şartlarına, kültürüne, ekonomisine, gelişmişlik düzeyine, teknolojisine ve hatta ülke içerisinde bölgesel farklılıklarına göre dahi değişen bir durumdur. Sorunun bu denli karmaşık bir yapıda olması onunla mücadelenin de aynı şekilde olması gerektiğini göstermektedir. Yoksullukla mücadele edebilmek için öncelikle kimin yoksulluğu ve hangi tür yoksullukla mücadele edileceğinin tespit edilmesi çok büyük bir önem arz etmektedir.

Yoksullukla mücadele uzun yıllar boyunca merkezi yönetim aracılığıyla sağlanmıştır. Ancak zamanla bunun yoksulların taleplerini ve ihtiyaçlarını karşılamada yeterli olmadığı görülmüştür. Merkezi yönetim bürokrasiden kaynaklı ağır işleyişi ve hantallığı, yardım sürelerinin uzun olması, önceliklerinin farklı olması gibi nedenler yoksullukla mücadeleyi zorlaştırmaktadır. Bu noktada halka daha yakın olan yerel yönetimlerin, özellikle de belediyelerin önemi ortaya çıkmaktadır. Yerel yönetimler, yerel halkın yoksulluk sorununu daha kolay tespit edebilmeleri, bölgeyi daha yakından tanımaları ve ihtiyaçlarını daha kolay ulaştırmaları gibi avantajlara sahiptir. Bu durumda merkez karşısında onları önemli bir alternatif yapmaktadır. Yerel yönetimler, sağladıkları yardımlar vasıtasıyla yoksulluk sorununu tamamen olmasa da önemli ölçüde azalmaktadır. Kamu kaynakları daha etkili bir biçimde kullanmakta ve verilen hizmetlerin daha kısa sürelerde ulaştırılmasını sağlamaktadır. Ayrıca yerel yönetimlerin, yerel halka yakın olması onları psikolojik, coğrafi ve sosyal açıdan tanınması ihtiyaçların tespitinde daha etkili olmalarını sağlamaktadır. Görüldüğü gibi yoksullukla mücadele konusunda yerel yönetimlerin fayda sağlayabileceği sayısız konu vardır. Ancak yerel yönetimlerin yoksullukla mücadelede karşılaştığı olumsuzluklarda vardır. Merkezi yönetim ile gerekli eşgüdümün sağlanmaması, kaynakların yetersiz olması, yapısal sorunlar, yerel kalkınma ve planlamanın yapılmasında yeterli tecrübeye sahip olmamak, bu olumsuzluklar arasında sayılabilir. Yine de her şeye rağmen yoksullukla mücadele topyekûn bir mücadeleyi gerektirmektedir. Yani ne sadece merkezi yönetim ne de yerel yönetimin başarısına bağlıdır. Yoksullukla mücadele hem yerel yönetimin hem merkezi yönetimin hem de sivil toplum kuruluşlarının ortak başarısına bağlıdır. Bir başka önemli noktada yerel yönetimlerin özellikle yoksullukla mücadele konusunda daha çok sosyal yardımlardan olan aynı yardımları yaptıkları gözükmemektedir. Bu durum kısa vadede çözüm gibi gözükse de yoksulluk riskinin azalmasında veya kalıcı olarak giderilmesinde yeterli olmamaktadır. Yapılan yardımlar vatandaşları kısa süreli olarak yoksulluk riskinden uzaklaştırırsa da, zamanla bu yardımların azalması tekrar yoksulluğun yaşanmasına neden olmaktadır. Bu noktada yerel yönetimlerin daha çok yoksulların meslek edinmelerini, kendi emeklerini kazanmaları sağlamaları büyük önem taşımaktadır.

Çalışmanın uygulama bölümünde, Kepez Belediyesi'nin sosyal yardımlarından sorumlu iki birimi olan, Basın Yayın ve Halk ve İlişkiler Müdürlüğü'ne bağlı, Sosyal İşler Birimi ile belediyenin ana binasının dışında bulunan Sosyal Yardım merkezinde görevli olan yetkili personel ile yarı yapılandırılmış mülakat uygulanmıştır. Katılımcılara, Kepez Belediyesinin gerçekleştirdiği sosyal yardımlar ve hizmetler, en çok hangi alanda sosyal yardım yapıldığı ve ne sıklıkla yapıldığı soruları tek bir başlık altında "Antalya Kepez Belediyesinin Yoksullukla Mücadelede Gerçekleştirdiği Sosyal Yardımlar ve Hizmetler" başlığı ile sorulmuştur. Katılımcıların cevapları doğrultusunda belediyenin en çok gıda yardımında bulunduğu bunu sırasıyla giysi, eşya, eğitim ve yakacak yardımlarının takip ettiği tespit edilmiştir. Gıda yardımı ailenin ekonomik durumuna göre her ay, üç ayda bir veya altı ayda bir şekilde sağlanmaktadır. Gıda yardımının içeriği ise yağ, şeker, un gibi temel ihtiyaçları kapsamaktadır. Yine gıda yardımı kapsamında market kartı uygulaması da bazı ailelere sağlanmaktadır. Eğitim ve yakacak yardımları ise mevsime ve döneme göre değişkenlik göstermektedir. Eğitim anlamında daha çok ilkökul

ve ortaokul düzeyindeki ve ekonomik olarak durumu iyi olmayan öğrencilere çeşitli kırtasiye yardımları yapılması şeklindedir. Ayrıca başarılı öğrencilere de tablet ve bilgisayar yardımı belediye tarafından temin edilmektedir. Eşya yardımı ise kişilerin talepleri doğrultusunda bazen sıfır olarak bazen de ikinci el eşya olarak sağlanmaktadır. Belediyenin sosyal yardım merkezinde ise kadın ve erkek tüm yaş grupları için çeşitli kıyafetler, hijyen malzemeleri, çocuk mamaları vs. gibi bir çok şey başvuruda bulunan muhtaç sahiplerine verilmektedir. Ayrıca sosyal yardım merkezinin üst katında evlenmek isteyen ama imkanı olmayan çiftler için salon hizmeti de verilmektedir. Bunun haricinde katılımcılar, belediyenin taziye çadırı, çeşitli cenaze işleri için yardımlar, huzurevi, engelli koordinasyon merkezi, sağlık birimi, kepez kariyer ofisi ve kreş gibi sosyal hizmetleri de sağladıklarını ifade etmişlerdir.

Yoksulluk, günümüzde olduğu kadar gelecekte de toplumlarda var olacak hatta artarak devam edecek bir sorundur. Önemli olan onun etkilerini en aza indirebilecek politikalar gerçekleştirerek, yoksulluğu uzun vadede azaltacak önlemleri hayata geçirebilmektir. Özellikle, 11. Kalkınma Planı’nda da yer verildiği gibi gelir eşitsizliğini ve göreceli yoksulluk oranlarını aşağıya indirmek, yoksullukla mücadelede yerel yönetimleri, diğer kamu ve kuruluşlarının etkileşimini artırmak amaçlanmaktadır. Yoksullukla mücadele konusunda yerel yönetim birimlerinin yanı sıra, hem merkezi yönetimin hem de diğer kuruluşların eşgüdümü ve bütünlük politikalar geliştirip uygulamaları gerekmektedir. Günümüzde yoksullukla mücadelede konusunda yerel yönetim birimleri ön plana çıksa da bu düzeyin yeterli olduğu söylenemez. Burada en önemli sorunlardan biriside çalışmada tespit edildiği üzere merkez yönetim ile yerel yönetim birimlerinin ilişkilerinin belediye bütçesini doğrudan etkileyebilmesidir. Merkezi yönetim tarafından sosyal yardımlar için ayrılan bütçe ve diğer imkanların tüm belediyeler arasında nesnel ölçüt ve kriterlere göre dağıtılması / paylaşılması esas kabul edilmelidir. Yoksulla mücadelede, yerel yönetimler ve merkezi yönetimin işbirliği ve eşgüdümünün yanı sıra yapısal sorunlar ve yoksullukla ilgili toplumsal bilinç düzeyinin artırılarak harekete geçirilmesi gerekmektedir ayrıca bu kapsamda yapılacak yasal düzenlemeler ile belediyeler özelinde, tüm yerel yönetim birimlerinin görev, yetki ve sorumluluklarının yeniden tanımlanmasının zorunluluk haline geldiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Ak, M.(2016). “Toplumsal Bir Olgu Olarak Yoksulluk”. *Akademik Bakış Dergisi*, (54), 296-306.
- Banazılı, A. M., ve Ozan, S. M. (2019). Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Politikaları Kapsamında Sivil Toplum Kuruluşları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(33), 396-412.
- Batal, S. (2016). “Yoksulluk Kavramının Yerelleşmesi: Kentsel Yoksulluk ve Yerel Yönetimlerin Konuya Yaklaşımı”. *International Journal of Social Science*, 52, 301–316. <https://doi.org/10.9761/JASSS3767>
- Bilgiç, D. (2021). Dünyada ve Türkiye’de yoksulluk: Türkiye’de yoksullukla mücadelede sosyal yardımların ve sivil toplum kuruluşlarının etkileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi.
- Kalağan, G. ve Türkmen, S. (2022). Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelede Sivil Toplum Kuruluşları. Bozan, M., ve Çiftçi, S. (Ed.), *Cumhuriyetin Yüzüncü Yılında Siyaset ve İdareye Akademik Bakış* içinde (275-311). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ceren, A. ve Erdem, T. (2018). “Türkiye’de yoksulluk ve sosyal yardım uygulamaları”. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 6-24.
- Ensari, S. (2010). Tük Yoksulluk Analizleri Üzerine. *Maliye ve Finans Yazıları*, 1(87), 9-15.
- Güloğlu, T. ve Es, M. (2004). Bilgi Toplumuna Geçişte Kentleşme Ve Kentsel Yoksulluk: Kocaeli Örneği. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 79-93.
- Hazman, G. G. (2010). Kentsel Yoksulluk Sorunu ve Belediyelerin Rolü. *Türk İdare Dergisi*, 467,135-152.
- Kasalak, Ç. (2013). Türkiye’de kentsel yoksullukla mücadelede yerel yönetimler. *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Konya.
- Kesgin, B. (2008). Yoksulluğa Yerel Müdahale “Sosyal Belediyecilik” Karşılaştırılmasında Eminönü Ve Beşiktaş Belediyeleri Örnekleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Kızılar, N. (2017). Türkiye’de yoksullukla mücadele ve sosyal transfer harcamaları. *Journal of Life Economics*, 4(1), 77-100. <https://doi.org/10.15637/jlecon.188>

- Memiş, H. (2014). Küreselleşme ve Yoksulluk ilişkisi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5(1), 144-161.
- Önen, M, S. (2010). Yerel Yönetimlerin Yoksullukla Mücadelesi: Malatya Belediyesi Örneği. *Sayıştay Dergisi*, 21(79), 63-95.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). *Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, 2022*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yoksulluk-ve-Yasam-Kosullari-Istatistikleri-2022-49746>
- Yayla, R. (2018). Türkiye’de yoksulluk ve yoksulluk kültürü: Sakarya ili örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi.
- Yaşar, S. ve Taşar, O. M. (2019). Kavramsal Olarak Yoksulluk ve Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Politikalarının Etkileri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(38), 118-144. <https://doi.org/10.30976/susead.462905>
- Yeşildal, A. (2020). Yerel Yönetimlerin Yoksullukla Mücadeledeki Yeri: Küresel Düzeyden Yerel Düzeye Yeni Yönelimler. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 78: 455-481. <https://doi.org/https://doi.org/10.26650/jspc.2020.78.0027>
- Yusufoğlu, Ş, Ö. (2021). Yoksullukla Mücadelede Yerel Yönetimlerin Rolü: Elazığ Belediyesi Hayır Çarşısı Örneği. *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 21-42.

Geliş Tarihi / Received : 31.10.2023 / 10.31.2023

Kabul Tarihi / Accepted : 30.12.2023 / 12.30.2023

Araştırma Makalesi - Research Article

DOI: <https://doi.org/10.55580/oguzhan.1383971>**HANEHALKI EV YAPIMI GIDA TÜKETİMİ: ISPARTA ÖRNEĞİ****HOUSEHOLD CONSUMPTION OF HOMEMADE FOOD: THE EXAMPLE OF ISPARTA**Hasan KEBAPÇI^a, Selim Adem HATIRLI^b

ÖZ: Günümüzde tüketicilerin tercihleri süratli bir şekilde değişmektedir. Bu değişim, sosyo-ekonomik faktörlerdeki değişikliklerle birlikte gıda talebini önemli ölçüde etkilemektedir. Sağlıklı beslenme ile kalkınma arasında olumlu bir ilişki olduğu düşünüldüğünde, gıda politikalarıyla ilgili kararlarda tüketici davranışları çalışmalarının büyük bir rolü vardır. Ayrıca, işletmelerin üretim, yatırım ve pazarlama stratejilerinde de tüketici davranışlarıyla ilgili çalışmaları son derece önemlidir. Bu çalışma, Isparta merkezde var olan ve olabilecek ev yapımı gıda üretici ve tüketicilerinin profilini tespit etmek, ev yapımı gıda ürünlerine karşı tüketici tutum ve davranışlarına tesir edecek etkenleri ortaya koymak ve tüketicinin satın alma kararı alması ile bu etkenlerin ne ölçüde ilişkili olduğunu analiz etmek amacı ile yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Gıda, Tüketim, Ev Yapımı Gıda.

ABSTRACT: In today's world, consumer preferences are rapidly changing, influenced significantly by socio-economic factors. This transformation has a substantial impact on food demand. Considering the positive relationship between healthy nutrition and development, studies on consumer behaviors play a crucial role in decisions related to food policies. Additionally, understanding consumer behaviors is highly important for businesses in shaping their production, investment, and marketing strategies. This study aims to identify the profile of homemade food producers and consumers in the Isparta region, uncover factors influencing consumer attitudes and behaviors towards homemade food products, and analyze the extent to which these factors are related to the consumer's purchasing decision.

Keywords: Food, Consumption, Homemade Food.

* Bu çalışma "Hanehalklarının Ev Yapımı Gıda Taleplerinin Analizi: TR61 Bölgesi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

^a Öğr. Gör., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Ağlasun Meslek Yüksekokulu, hasankebapci@mehmetakif.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9147-5164>

^b Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, selimhatirli@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9147-5164>

1. GİRİŞ

Hanehalkı ev yapımı gıda tüketimi, insanlık tarihinde çok eski çağlara dayanmaktadır. İnsanlar, tarım ve hayvancılığın yaygınlaşmasıyla beraber kendi yiyeceklerini üretmeye başladılar. Daha sonraları ise bu yiyecekleri işleyerek farklı türlerde ev yapımı gıdalar ürettiler.

Geleneksel olarak, hanehalkının yiyeceklerini evlerde yaptıkları ve evlerde üretilen ürünlerin doğal yöntemlerle koruma altına alındığı görülmektedir. Örneğin, meyveler kurutulup kış aylarında tüketilmek için saklanılmaktadır. Ayrıca, sebzeler de turşu yapılarak koruma altına alınmaktadır. Bu geleneksel yöntemler, yiyeceklerin taze kalmasını sağlamanın yanı sıra, yiyeceklerin besin değerini korumaya da yardımcı olmaktadır.

Modern gıda endüstrisi, 20. yüzyılın başlarında büyük bir değişime uğradı. İşlenmiş gıdalar ve hazır gıdaların ortaya çıkması, insanların evde yemek yapma alışkanlıklarını değiştirmiştir. Ev yapımı gıdaların yerini hazır gıdalar almaya başlamış ve bunun sonucunda endüstriyel gıdaların yaygınlaşması, tüketici alışkanlıklarını da değiştirmiştir.

Tüketicilerin son yıllarda, sağlıklı beslenme trendleri ve gıda güvenliği kaygıları nedeniyle, hanehalkı ev yapımı gıdalara yeniden ilgi göstermeye başladığı görülmektedir. İnsanlar, evde yemek yapma ve kendi yiyeceklerini üretme konusunda daha fazla bilinçlenmeye başladılar. Hal böyle olunca da doğal yöntemlerle yapılan ev yapımı gıdaların popülerliği günden güne artmaktadır. Günümüzde birçok insan, evde; yoğurt, ekme, reçel, turşu, peynir ve diğer gıdalar yaparak, sağlıklı ve doğal beslenmeye yönelik tercihlerini gerçekleştirmektedir.

Ev yapımı gıdaların önemini ve tercih edilme nedenlerini tüketiciler açısından farklı bakış açılarıyla değerlendirmek mümkündür. Bu değerlendirmede öne çıkan başlıklar şu şekildedir;

Sağlıklı Olma Potansiyeli: Ev yapımı gıdalar, tüketicinin kontrolünde olduğu için, ticari üretimde olduğu gibi katkı maddeleri, koruyucular, renklendiriciler ve tatlandırıcılar içermemektedir. Bu nedenle, ev yapımı gıdalar daha az işlenmiş ve daha sağlıklı olabilmektedir.

Lezzetli Olma Potansiyeli: Ev yapımı gıdalar, ev sahibinin damak tadına göre hazırlandığı için, ticari olarak üretilen ürünlere göre daha lezzetli olmaktadır.

Daha Az Atık Üretme: Ev yapımı gıdaların hazırlanması sırasında, ambalaj malzemeleri ve endüstriyel üretim sürecinden kaynaklanan atıkların üretimi daha az olmaktadır.

Daha Ucuz Olma Potansiyeli: Bazı ev yapımı gıdalar, ticari olarak üretilen alternatiflerinden daha ucuz olabilmektedir. Örneğin, ev yapımı ekme, ticari olarak satılan bir ekmele aynı kalitede ve daha az maliyetle yapılabilir.

Keyifli Olma Potansiyeli: Ev yapımı gıdalar, pişirme ve hazırlama sürecinde keyifli bir deneyim sunabilir. Bu da evde yemek pişirmenin bir hobiden daha fazlası olduğunu göstermektedir.

Kişiselleştirilebilirlik: Ev yapımı gıdalar, tariflerdeki malzemelerin değiştirilebilir olması nedeniyle tüketiciye daha fazla kişiselleştirme seçeneği sunmaktadır. Örneğin, bir tarifteki baharatları veya sebzeleri değiştirerek yemeği kişiselleştirebilir ve kendi damak tadınıza uygun hale getirebilirsiniz.

Taze Olma Garantisi: Ev yapımı gıdalar, tüketicinin malzemeye ulaşmasından itibaren kısa zamanda hazırlandığı için, ticari olarak üretilen ürünlere göre daha taze olma özelliğine sahiptir.

Yerel Malzemelerin Kullanılması: Ev yapımı gıdalar, yerel malzemelerin kullanılmasıyla da yapılabilir. Bu da tüketiciye, yerel üreticileri destekleme ve yerel ekonomiye katkıda bulunma olanağı sunmaktadır.

Sürdürülebilirlik: Ev yapımı gıdalar, tüketiciyi daha sürdürülebilir bir yaşam tarzına teşvik edebilmektedir. Yerel malzemelerin kullanımı, atıkların azaltılması, evde yetiştirilen sebzelerin kullanımı gibi yöntemler, daha sürdürülebilir bir beslenme alışkanlığı oluşturmaya yardımcı olabilmektedir.

Ev yapımı gıdalar, sağlıklı, lezzetli, ucuz, kişiselleştirilebilir, taze, yerel, sürdürülebilir ve keyifli olma potansiyelleri nedeniyle tercih edilebilir duruma gelmektedir. Ayrıca, ev yapımı gıdaların hane içinde hazırlanması, tüketiciye, ürünün hijyeni ve kalitesi gibi konularda daha fazla güvence sunabilmektedir. Yemek yapımında bu ürünlerin kullanılması, tüketicinin daha güvenli yemekler hazırlayabilmesine olanak tanımaktadır.

Türkiye'de ev yapımı gıdaların talep analizi çalışmaları büyük önem taşımaktadır. Çünkü bu çalışmalar, gıda üreticileri ve tüketiciler için birçok fayda sağlamaktadır. Bu faydaları şu şekilde ifade edebilmek mümkündür:

Tüketicilerin ihtiyaçlarını anlamak: Talep analizi çalışmaları, tüketicilerin ne tür ev yapımı gıdaları tercih ettiklerini, hangi faktörlerin bu tercihlerini etkilediğini ve hangi özelliklerin tüketicilerin satın alma kararlarını etkilediğini anlamak için kullanılmaktadır. Bu bilgiler, üreticilerin ürünlerini tüketicilerin ihtiyaçlarına uygun hale getirmelerine ve pazarlama stratejilerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır.

Gıda güvenliği ve kalite kontrolü: Talep analizi çalışmaları, ev yapımı gıdaların üretiminde kullanılan malzemelerin kalitesi ve güvenliği konusunda bilgi sağlamaktadır. Bu bilgiler, üreticilerin gıda güvenliği protokollerini ve kalite kontrol süreçlerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır.

Pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi: Talep analizi çalışmaları, üreticilerin ev yapımı gıdalarını pazarlamak için hangi stratejilerin en etkili olduğunu belirlemelerine yardımcı olabilmektedir. Örneğin, üreticiler, sağlıklı ve doğal beslenme trendlerini dikkate alarak pazarlama stratejilerini şekillendirebilirler.

Gıda endüstrisi için fırsatlar: Talep analizi çalışmaları, ev yapımı gıdaların Türk gıda endüstrisi için ne tür fırsatlar sunduğunu belirleyebilir. Örneğin, ev yapımı gıdaların yerel ürünlerle rekabet edebilme potansiyeli, üreticilerin yeni pazarlar keşfetmelerine ve büyümelerine yardımcı olabilecektir.

Sağlıklı beslenme eğilimlerinin takibi: Talep analizi çalışmaları, Türk insanının sağlıklı beslenme eğilimlerini ve taleplerini takip edebilmektedir. Bu bilgiler, sağlık otoriteleri ve gıda endüstrisi için büyük öneme sahip olmakta ve bu sektörlerin, tüketicilerin ihtiyaçlarına hızla cevap vermelerine yardımcı olmaktadır.

Türkiye'de ev yapımı gıdaların talep analizi çalışmaları, tüketicilerin ihtiyaçlarını anlamak, gıda güvenliği ve kalite kontrolü, pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi, gıda endüstrisi için fırsatlar ve sağlıklı beslenme eğilimlerinin takibi gibi birçok faydaya sahiptir. Bu çalışmalar, gıda endüstrisi ve sağlık otoriteleri için de büyük öneme sahiptir. Çünkü; tüketicilerin beslenme eğilimleri ve talepleri değiştikçe, ilgili sektörlerin de buna ayak uydurması gerekmektedir. Bu nedenle, ev yapımı gıdaların tüketici davranışları analizi çalışmaları hem tüketicilerin hem de gıda endüstrisi ve sağlık otoritelerinin faydalanabileceği önemli bir araç görevi görmektedir. Bu tür çalışmalar, ev yapımı gıdaların pazarlama stratejileri için önemli bir kaynak oluşturmakta ve gıda üreticileri ile tüketicilerin ihtiyaçlarını anlamalarına yardımcı olabilmektedir.

2. TÜKETİM HARCAMALARI

Ekonomi bilimi açısından, insan gereksinimlerinin karşılanması amacıyla kullanılan mallara "tüketim" denir. İnsanlar, daha yüksek bir refah düzeyine ulaşmak ve daha ileri bir yaşam standardına sahip olmak için çabalarını genellikle tüketim yoluyla göstermektedirler. Ancak, ekonomi biliminde "tüketim" terimi, günlük dilde kullanılan "tüketim" teriminden farklıdır. "Tüketim" denildiğinde halk arasında; herhangi bir şeyin kim tarafından ve hangi amaçla kullanıldığına bakılmaksızın tüketilip yok edildiği anlaşılırken, iktisat biliminde tüketim; insanların özgür iradeleriyle gerçekleştirdikleri gereksinimlerini karşılamak amacıyla mal ve hizmetleri faydalarını en üst düzeye çıkaracak şekilde kullanmaları biçiminde ifade edilmektedir (Furkan, 1997: 9).

Tüketim, bir bireyin ya da toplumun gereksinimlerini karşılamak amacıyla mal ve hizmetleri kullanmasıdır. Tüketim, ekonomik faaliyetler içinde önemli bir rol üstlenmektedir. Tüketicilerin talepleri, üreticilerin ürünlerini üretmelerini ve pazarlama faaliyetlerini etkilemektedir. Tüketim ayrıca sosyal ve kültürel değerlere de yansımaktadır. Tüketim kavramının birçok farklı boyutu bulunmaktadır. Bunlar; tüketim davranışı, tüketici davranışı, tüketim kültürü ve tüketim ekonomisi gibi kavramları da kapsayabilmektedir.

Bireylerin gelirlerinin ne kadarını harcayacaklarını ne kadarını geleceğe saklayacaklarını belirleyen tüketim kararları, hem kısa hem de uzun vadede ekonominin bütünü üzerinde önemli etkilere sahip olmaktadır. Tüketim kararları, toplam talebi belirlemedeki önemli rolü nedeniyle kısa dönem çözümlemesi için hayati derecede öneme sahiptir (Mankiw 2006: 512).

Tüketim, insanlık tarihinin başından beri var olan bir olgudur. Ancak bilimsel olarak incelenmeye 20. yüzyılın ortalarından itibaren başlanmış ve bugüne kadar birçok bilimsel araştırmanın konusu olmuştur. Tüketim kavramı, hangi bilim dalının alanına girdiği, içerdiği unsurlar, bakış açısı ve sonuçları gibi faktörler birlikte ele alındığında karmaşık bir kavram olarak görülmektedir. Genel kabul görmüş bir tanımlaması bulunmamaktadır. Tüketim, insanların ihtiyaçlarını karşılamak için mal ve hizmet satın alıp kullanmalarıdır. Bu kavram, ekonomi için önemli bir bileşendir ve tüketim harcamaları, bir ülkenin ekonomik aktivitesinde önemli bir rol oynamaktadır. Tüketim aynı zamanda, insan davranışlarını ve eğilimlerini anlamak için de önemlidir ve bu nedenle birçok farklı bilim dalı tarafından incelenmektedir. (Aktaş, 2008: 6).

1929 Ekonomik Krizi, Klasik ve Neo-Klasik iktisat teorilerinin, krizin yayılma mekanizmalarını açıklamada yetersiz kaldığı bir dönemde gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda, iktisat biliminde bir paradigma değişimi ortaya çıkmıştır. Özellikle harcama gelir dengesizliğinden kaynaklanan ve genel olarak eksik istihdam konusu ile ilgili bir eksiklikle karşı karşıya kalınmıştır. Bu durumda, makro iktisadi modellerin geliştirilmesi için Keynes'gel Yaklaşımlar kullanılmaya başlanmıştır. John Maynard Keynes'in Genel Teorisi (1936) ile birlikte, ekonomik karar birimlerinin harcama düzeyleri, makro ekonomik açıdan temel belirleyiciler olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bu belirleyicilerin gelir üzerindeki etkisi, makroekonomik büyüklüklerin birbirleri üzerindeki en önemli etkileşim kanalını oluşturmaktadır. Örneğin, çarpan etkisinin büyüklüğü, marjinal tüketim eğilimi, marjinal vergi oranı ve ele alınan ülke ekonomisinin dışa açık olması ile marjinal tüketim eğilimine bağlıdır. Ayrıca, yatırım harcamaları ve ihracat gibi ülke içi ve dışı harcamaların milli gelir üzerindeki etkisini belirleyen parametreler de büyük öneme sahiptir (Taşdöken, 2022: 4).

Tüketim harcamaları, bir bireyin ya da toplumun mal ve hizmetleri satın alması sırasında yaptığı harcamalardır. Tüketim harcamaları, bir ekonominin büyümesini ve ülke istihdamını etkileyen en önemli faktörlerdendir. Tüketim harcamaları, gıda, giyim, konut, sağlık hizmetleri, eğitim, ulaşım gibi birçok kategoriye ayrılabilir. Tüketicilerin harcama eğilimleri, üreticilerin üretim kararlarını etkileyebileceği için tüketim harcamaları, ekonomide önemli bir yere sahiptir.

Tüketim harcamalarını etkileyen faktörlerin tespiti oldukça önemlidir. Bu faktörler, tüketicilerin satın alma davranışlarını ve tercihlerini belirlemede kullanılabilir. Bu sayede üreticiler ve hükümetler bu davranış ve tercihleri öngörebilir, bununla uyumlu politika ve strateji belirleyebilirler. Örneğin; tüketicilerin ekonomik durumu, işsizlik oranları, faiz oranları ve vergi politikaları gibi faktörler tüketim harcamalarını doğrudan etkileyebilir ve bu nedenle üreticilerin bu faktörlere göre üretim planlaması yapması gerekebilir. Kamu harcamaları ve vergi politikaları gibi faktörler de hükümetlerin politika üretmelerine yardımcı olabilmektedir.

Tüketim harcamalarını etkileyen faktörlerin tespiti, ekonomik büyüme ve istihdamın artırılması, üretim planlaması ve pazarlama stratejilerinin belirlenmesi, vergi politikalarının oluşturulması, kamu harcamalarının belirlenmesi ve hükümetlerin ekonomik politikalarının belirlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, tüketim harcamalarını etkileyen faktörler, tüketici davranışlarındaki değişiklikleri de belirleyebilir. Örneğin, teknolojik ilerlemeler ve trendler, tüketicilerin satın alma davranışlarını ve tercihlerini değiştirebilir. Bu nedenle, üreticilerin bu faktörlere uygun ürünler geliştirmesi ve pazarlama stratejileri belirlemesi gerekebilir.

Tüketim harcamalarını etkileyen faktörler aynı zamanda sektörel ve bölgesel düzeyde de farklılık göstermektedir. Örneğin, tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde tüketim harcamaları farklılık gösterebilir. Benzer şekilde, kırsal ve kentsel bölgelerde ki tüketim harcamaları da farklılık göstermektedir. Bu nedenle, üreticilerin, tüketicilerin bu farklılıklarına göre ürünlerini planlamaları ve pazarlama stratejilerini belirlemeleri gerekebilir. Bu nedenle, tüketim harcamalarını etkileyen faktörlerin analizi, tüketicilerin, üreticilerin ve hükümetlerin daha iyi kararlar almasına ve ekonomik büyümeyi desteklemesine yardımcı olabilecektir.

Keynes'e göre, tüketim harcamaları, bireysel tüketicilerin gelir düzeyleri, fiyatlar, faiz oranları, vergi politikaları, piyasa koşulları, psikolojik faktörler ve diğer objektif ve subjektif değişkenlere bağlı olarak değişebilen, toplumun mal ve hizmetlere yaptığı harcamaları ifade eden bir kavramdır. Tüketicilerin karar verme sürecindeki ihtiyaçları, tercihleri, alışkanlıkları ve diğer faktörler, tüketim harcamalarını etkileyen önemli subjektif değişkenlerdendir. Ancak, ekonomik koşulların tüketici

davranışları üzerinde büyük etkisi bulunmaktadır. Tüketicilerin kararları, gelir seviyesi, fiyat değişiklikleri ve diğer objektif değişkenlere bağlı olarak değişebilmektedir (Dornbush, vd. 1997: 45).

Hanehalkı tüketim harcamalarını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilmektedir:

Gelir: Tüketim harcamalarını etkileyen faktörlerin başında yer almaktadır. Bireylerin satın alma güçlerini belirleyen en önemli faktördür. Bunun yanı sıra, faiz oranları, enflasyon, vergiler, tüketici beklentileri, demografik faktörler gibi ekonomik faktörler de tüketim harcamalarını etkilemektedir. Bu faktörler, hanehalkının satın alma gücünü, tasarruf ve borçlanma tercihlerini, tüketici davranışlarını ve talebi belirleyerek, ekonomik büyüme ve dengesizliklere yol açabilmektedirler (Oluç, 2020: 80).

Hanehalkının tüketim harcamaları, genellikle gelirleri ile doğrudan ilişkilidir. Yüksek gelirli hanehalkı, daha yüksek tüketim harcamaları yaparken, düşük gelirli hanehalkı daha düşük tüketim harcamaları yapabilmektedir.

Servet: Servet, hanehalkının belirli bir anda sahip olduğu tüm varlıkların toplam değerini ifade eder. Bu yönüyle hanehalkının tüketim harcamalarını etkileyen önemli bir faktör olarak görülmektedir. Servet, hanehalkının sahip olduğu evler, araçlar, yatırım hesapları, hisse senetleri, tahviller ve diğer varlıkları içerir. Servet, tüketim fonksiyonu yapısı için önemlidir ve hanehalkının reel serveti arttığında, harcanabilir gelir seviyeleri ne olursa olsun tüketim harcamalarının artması beklenmektedir. Hanehalkının yıllık tasarruf akımları, servetlerine katkıda bulunarak tüketim imkanlarını artırabilir ve tüketim seviyelerinde bir artışa neden olabilir (Aktaş, 2008: 24-25).

Tasarruf Oranı: Hanehalkının tüketim harcamaları, tasarruf oranları ile de ilişkilidir. Yüksek tasarruf oranına sahip hanehalkı, daha az tüketim harcaması yaparken, düşük tasarruf oranına sahip hanehalkı daha yüksek tüketim harcaması yapabilmektedir.

Kredi Erişimi: Faiz, bir borç ya da yatırımın kullanımı için ödenen bir ücret ya da bedel olarak ifade edilmektedir. Faiz, ekonomik faaliyetleri teşvik etmek ya da sınırlamak için kullanılan bir araçtır. Faiz oranları, tüketim harcamaları ile tüketicilerin tasarruf ve borçlanma kararlarını etkilemektedir. Düşük faiz oranları, tüketim harcamalarını artırabilirken yüksek faiz oranları, tüketicilerin borçlanma eğilimlerini azaltarak, tasarruf etmelerine yol açabilir. Faiz oranları aynı zamanda yatırımcıların yatırım kararlarını da etkilemektedir. Buna bağlı olarak da ekonomik büyümeyi ve istihdamı etkileyebilir (Conard, 1959).

Hanehalkının tüketim harcamaları, kredi erişimleri ile de ilişkilidir. Kredi erişimi olan hanehalkı, daha yüksek tüketim harcaması yaparken, kredi erişimi olmayan hanehalkı daha düşük tüketim harcaması yapabilir.

Beklenti: Hanehalkının tüketim harcamaları, gelecekteki beklentileri ile de ilişkilidir. Örneğin, hanehalkının ekonomik durumlarının gelecekte iyileşeceğine dair beklentileri mevcut ise daha yüksek tüketim harcamaları yapabilme olanakları doğacaktır.

Tüketicilerin gelecekteki gelirleri, mal fiyatları ve ekonomik beklentileri gibi faktörler, tüketim harcamaları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Örneğin, tüketicilerin gelecekteki gelirlerinin düşeceği beklentisi, bugünkü tüketimlerini azaltmalarına yol açabilir. Benzer şekilde, tüketicilerin belirli bir dönemde ekonomik durgunluk beklemesi, tasarruf eğilimlerini arttırabilir. Tüketim harcamalarındaki kısa dönemli dalgalanmalar, iş hayatındaki kısa dönemli genişlemeleri ve daralmaları yansıtabilir. Bu faktörlerin yanı sıra, tüketicilerin gelir seviyeleri ve tüketim tercihleri de tüketim harcamalarını etkileyebilir. Tüm bu faktörlerin bir araya gelmesi, tüketim harcamalarının karmaşık bir şekilde belirlenmesine neden olmaktadır (Aktaş, 2008: 29). Ayrıca, tüketicilerin kişisel tercihleri ve algıları da tüketim harcamalarını etkilemektedir. Tüketicilerin bireysel zevkleri ve tercihleri, tükettikleri mal ve hizmetlerin türünü ve miktarını belirlemektedir.

Tüketicilerin algıları, marka imajı, kalite, fiyat, kampanyalar gibi faktörlerin tüketiciler üzerindeki etkileri belirlenebilmektedir. Örneğin, marka imajı ve kalite algısı yüksek olan bir ürün, fiyatı daha yüksek olsa bile tercih edilebilir. Ayrıca, tüketicilerin reklamlar, sosyal medya, arkadaş tavsiyeleri gibi etkenlerle oluşan algıları, tüketicilerin satın alma kararlarını etkileyebilir.

Tüketim harcamaları birçok faktörden etkilenir ve bu faktörler birbiriyle ilişkili olabilir. Gelir, tasarruf, fiyat ve gelecekteki beklentiler gibi faktörler, tüketim harcamalarında kısa ve uzun vadeli

değişimlere neden olabilmektedir. Tüketicilerin bireysel tercihleri ve algıları da tüketim harcamalarını etkilemekte ve bu nedenle pazarlama stratejilerinin belirlenmesinde de önemli bir rol oynamaktadır.

Risk Algısı: Hanehalkının tüketim harcamaları, risk algıları ile de ilişkilidir. Örneğin, hanehalkının ekonomik durumlarının kötüleşeceğine dair risk algıları mevcut ise daha düşük tüketim harcamaları yapmaları beklenmektedir.

Demografik Faktörler: Hanehalkının tüketim harcamaları, demografik faktörler ile de ilişkilidir. Örneğin, yaş, cinsiyet, eğitim, nüfus yoğunluğu gibi faktörler hanehalkının tüketim harcamalarını etkileyebilir. Örneğin, genç hanehalkının, daha fazla tüketim harcaması yapması beklenmektedir. Çünkü genç yaşta daha az tasarruf yapma eğilimindedirler. Aynı şekilde, eğitim düzeyi yüksek olan hanehalkı, daha bilinçli tercihte bulunarak, daha yüksek tüketim harcamaları yapabilirler.

İktisat teorisi, nüfusun yaş yapısının ve nüfus büyüklüğünün, tüketim davranışları üzerinde önemli etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Farklı yaş gruplarının, gelir seviyeleri, tüketim tercihleri ve tasarruf eğilimleri de farklı olduğu için, nüfusun yaş yapısındaki değişimler, tüketim kompozisyonunun ve toplam tüketim harcamalarının da değişmesine neden olabilmektedir. Örneğin; yaşlı nüfus oranının artması, sağlık harcamalarının artması ve emekli maaşlarının yükselmesi gibi nedenlerle toplam tüketim harcamalarının artmasına sebep olabilecektir. Genç nüfusun oranının artması ise ev kurma ve çocuk bakımı harcamalarının artması gibi nedenlerle tüketim harcamalarının artmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle, nüfusun yaş yapısındaki değişimler, toplam tüketim harcamaları üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilmektedir (Kalafatçılar ve Özmen, 2019).

Eğitim, demografik bir değişken olup aynı zamanda demografik yapının değişmesine de neden olmaktadır. Eğitim, bir bireyin bilgi ve becerilerini geliştirerek iş gücü piyasasındaki verimliliğini artırdığı ve dolayısıyla gelir seviyesini yükselttiği bir süreçtir. Eğitimli bireyler, iş gücü piyasasındaki rekabete daha iyi hazırlanır ve daha yüksek ücretler elde edebilirler. Bu nedenle, eğitim düzeyi toplumdaki gelir dağılımını etkilemektedir. Ayrıca, eğitim seviyesi arttıkça, insanların doğum oranları da düşme eğilimindedir. Eğitimli bireyler daha az sayıda çocuk sahibi olma eğilimindedirler. Bununla birlikte, eğitimli bireylerin ücret farklılıklarını azaltması, aynı zamanda çocuk sahibi olmanın alternatif maliyetinin artmasına neden olmaktadır (Galor, 2012).

Kültürel Faktörler: Hanehalklarının tüketim harcamaları, kültürel faktörler ile de ilişkilidir. Bir ülkenin kültürü, tüketim alışkanlıklarını etkileyebilir. Örneğin, batı kültüründe daha yüksek tüketim alışkanlıkları olabileceği gibi, doğu kültüründe daha düşük tüketim alışkanlıkları olabilecektir.

Sosyal Faktörler: Hanehalkının tüketim harcamaları, sosyal faktörler ile de ilişkilidir. Hanehalkının sosyal grupları, tüketim alışkanlıklarını etkileyebilmektedir. Örneğin, yüksek sosyal statüye sahip bir hanehalkı, daha fazla gösteriş yapma eğiliminden dolayı, daha yüksek tüketim harcamaları yapabilecektir.

Burada ifade edilen faktörler, hanehalkının tüketim harcamalarını etkileyen önemli etmenlerdir. Ekonomik faktörler içinde en belirleyici olan faktör gelir olarak ifade edilse de, bu faktörlerin tümü, hanehalkının tüketim harcamalarını ve ekonomik faaliyetleri etkileyebilmektedir. Örneğin, yüksek tüketim harcamaları, ekonomik büyümeyi ve istihdamı artırırken, aşırı tüketim harcamaları ekonomik dengeyi bozabilecek ve borç yükünü arttırabilecektir. Sürdürülebilir tüketim ile çevre ve toplum için daha adil ve sürdürülebilir bir ekonomi modeli oluşması sağlanabilecektir.

3. GIDA PİYASASI

Ev yapımı gıdalar, insanlar tarafından evlerinde, genellikle taze ve doğal malzemeler kullanılarak yapılan yiyeceklerdir. Ev yapımı gıdalar arasında, evde yapılmış makarna(erişte), tarhana, salça, reçel, konserve, turşu, bulgur, soslar gibi ürünler bulunmaktadır. Bu yiyecekler, genellikle daha sağlıklı ve taze olması nedeniyle, marketten satın alınan yiyeceklerden daha lezzetli ve besleyici olabilmektedir.

Ev yapımı gıdaların yapımı, insanların yiyeceklerin nereden geldiği ve nasıl yapıldığı konusunda bilinçli olmalarını sağlamaktadır. Aynı zamanda, ev yapımı yiyeceklerin yapımı, insanların yiyeceklerle ilgili becerilerini geliştirmelerine ve yaratıcılıklarını kullanmalarına olanak tanımaktadır.

Ev yapımı gıdaların yapımı, aynı zamanda insanların maliyetleri azaltmasına ve çevre dostu olmasına da yardımcı olabilmektedir. Ancak ev yapımı gıdaların yapımı uygun hijyen koşullarının sağlanmasını, gerekli malzemelerin temin edilmesini ve gerekli becerilerin olmasını gerektirdiği için bazen zorlukları da beraberinde getirebilmektedir.

Türkiye genelinde ev yapımı gıdaların tüketiminin son yıllarda arttığı görülmektedir. Bu artış, insanların yiyeceklerin nereden geldiği ve nasıl yapıldığı konusunda daha bilinçli olmaları, sağlıklı yaşam tarzlarını benimsemeleri ve maliyetleri azaltma amacı gibi nedenlere dayanmaktadır. Ev yapımı gıdalar arasında, evde yapılmış makarna(erişte), tarhana, salça, reçel, konserve, turşu, bulgur, soslar gibi ürünler bulunmaktadır.

Yöresel ürünler, genellikle belli bir bölgeye özgü, o bölgenin tarımsal, iklimsel, ekonomik ve sosyal koşullarından etkilenmiş ve kültürel açıdan önem taşıyan ürünlerdir. Bu ürünler, uzun bir tarihe sahip olup varlıklarını uzun yıllardır buldukları yerde sürdürmektedirler. Yöresel ürünler, yerel kültürün önemli bir parçasını oluşturmakla birlikte paylaşılan ortak bilgi ve becerilere dayanılarak üretilmektedirler. Üretildikleri yöre ile aralarında güçlü bir bağ bulunmaktadır. Tarımsal ürünlerin yanı sıra, el işleri ve özgün gıda ürünlerinden oluşan yöresel ürünler, o bölgedeki birikim, deneyim, üretim gelenekleri ve teknikleri yansıtmaktadır. Bu ürünler, taklitlerine karşı korunmak ve haksız rekabete maruz kalmamak için birçok ülkede yasal düzenlemelere konu olmaktadır (Tekelioğlu ve Demirel 2008).

Dünya genelinde birçok bölgede üretilen ürünler, o bölgenin adıyla bilinir ve pazarlanır. Yöresel ürünler, ekonomik bir değer oluşturmak amacıyla üretim süreci sonunda ortaya çıkmaktadır. Ancak bu ürünlerin ünü ve kalitesi, o bölgenin doğal koşullarından ve o ürünü üretenlerin yıllar içinde geliştirdiği bilgi, beceri, yöntem ve tekniklerden kaynaklanmaktadır. Yöresel ürünler, sadece ekonomik değer olarak değil, aynı zamanda o bölgede yaşayan ve üreten insanların gelenekleri, görenekleri ve kültürleriyle de bağlantılıdır. Bu nedenle, yöresel ürünlerin ekonomik değerlerinin yanı sıra, kültürel ve sosyal değerleri de göz önünde bulundurulmalıdır (Çandır 2010).

Türkiye genelinde, birçok yörede yerel üreticiler tarafından üretilen ve yerel lezzetlerin yer aldığı yiyeceklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Isparta, önemli bir tarım şehridir. Burada özellikle kurutulmuş meyve, bakliyat, sebze, et ürünleri, taze meyve ve sebzeler gibi ürünler önemli bir ihracat malı olarak üretilmektedir.

Isparta yöresinde, meyve ve sebze üretiminin yanı sıra, tahıl üretimi de yaygındır. Bu nedenle, Isparta yerel yemeklerinde, tarhana, dolma, köfte, mantı gibi yemeklerde, sebzeler ve etler kullanılır. Aynı zamanda Isparta'da reçel (gül reçeli), keşkül, helva, lokum gibi tatlıların da yapıldığı görülmektedir. Yerel üreticilerin ürettiği ürünlerin yanı sıra, ülke genelinde de tüketilen tarhana, makarna, mantı, bulgur, konserveler, reçel, pekmez gibi malzemeler de yerel mutfakta kullanılmaktadır.

4. LİTERATÜR

Keshavarz (2009) bir araştırmasında, Kanada'da ailelerin dışarıda yedikleri yiyeceklerin türünü, restoran tercihlerini ve yiyecek seçimlerini etkileyen sosyo-demografik faktörleri incelemeyi amaçlamıştır. 2000-2005 yılları arasındaki Ulusal Panel Veri Günlüğü (NDP) verileri kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada Probit Modeli kullanılmıştır. Araştırma sonucunda ailenin geliri, büyüklüğü ve diğer sosyo-demografik özelliklerin restoran tercihlerini etkilediği belirlenmiştir. Gelir seviyesi yükseldikçe tam servis restoranlar tercih edilirken, ailedeki fert sayısı arttıkça fast-food restoranlar tercih edilmekte, kırmızı et talebi azalmaktadır. Yaş ortalaması arttıkça fast-food restoranları tercih edilme eğilimi azalmakta, kırmızı et, tavuk eti ve deniz ürünleri talebi artmaktadır. Ayrıca yiyecek seçimini etkileyen faktörler arasında gelir, çalışma durumu, yaş ve aile büyüklüğü yer almaktadır. Gelir seviyesi arttıkça kırmızı et, tavuk eti ve deniz ürünleri tercih edilirken, aile üyelerinin çalışma yoğunluğu arttıkça hamburger ve tavuk sandviç gibi yiyecekler tercih edilmektedir.

Tosun ve Hatırlı (2009), Antalya ilinde yaşayan tüketicilerin kırmızı et satın alma tercihlerini etkileyen sosyo-ekonomik faktörleri belirlemek için hanehalkında anketler yapmışlardır. Ankete katılan ailelerin %95,96'sı kırmızı et tükettiği ve kişi başına et tüketiminin 0,70 kg olduğu belirlenmiştir. Koyun eti en çok tercih edilen et çeşidi olmuştur. Kasaplar ve kasap dışı yerlerden et satın alma tercihleri de araştırılmış ve kırmızı et tüketimi yapan ailelerin %41,05'inin kasapları, %58,95'inin ise kasap dışı yerleri

tercih ettiği tespit edilmiştir. Ekonometrik bir yöntem olan Logit modeli kullanılarak yapılan analiz sonuçlarına göre, et satın alma tercihlerini etkileyen tüm faktörler istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Kasaplardan et alımında etkili faktörler; kasabın tanındık olması, fiyatın daha ucuz olması ve istenilen özellikte etin temin edilebilmesi olarak değerlendirilmiştir. Süpermarketlerin tercih edilmesinde ise tazelik, hijyen, aynı yerde diğer ihtiyaçların temin edilebilmesi ve güvenilirlik önemli faktörler olarak sıralanmıştır.

Sağlıker (2010), Adana ilindeki 259 aileyle anket yoluyla veri toplayarak, tüketicilerin marketlerden hazır gıda satın alımı, dışarıdan sipariş edilen hazır gıdalar ve ev dışında tüketilen hazır gıdaların tercih nedenlerini belirlemek amacıyla bir çalışma yürütmüştür. Araştırmanın sonuçlarına göre; tüketicilerin marketlerden hazır gıda satın almalarında ki en önemli faktör ürünün hazırlanmasının kolay olmasıdır. Dışarıdan hazır gıda siparişinde ise zaman tasarrufu ve hazırlama için çaba sarf etmeme gibi faktörler daha ön plandadır. Ev dışında hazır gıda tüketim tercihinde ise, ortamın rahatlığı, sosyal ortamda bulunma isteği ve servis kalitesi gibi faktörlerin önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir.

Aydın Kemal (2011) tarafından yapılan bir araştırmada, Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2003, 2004, 2005 ve 2006 yıllarında toplam 51.423 hane üzerinde yaptığı Hanehalkı Bütçe ve Tüketim Harcamaları anketlerinin verileri incelenmiştir. Araştırmanın amacı, Türkiye'de 2003 ve 2006 yılları arasında temel gıda gruplarının tüketim oranlarını ve harcamalarını belirlemektir. İncelenen temel gıda grupları tahıl ürünleri, sebze-meyve, süt ve süt ürünleri, kırmızı et, beyaz et ve deniz ürünleridir. Araştırma sonucunda, tahıl ürünleri ve sebze-meyve grubunun tüketim oranının en yüksek olduğu, süt ve süt ürünlerinin ikinci sırada yer aldığı, beyaz etin üçüncü, kırmızı etin dördüncü ve deniz ürünlerinin son sırada yer aldığı görülmüştür. Harcama açısından ise, en yüksek harcama miktarının sebze-meyve grubuna yapıldığı tespit edilmiştir. 4 yılda ayda ortalama 196 TL ödenerek 6 temel gıda grubu tüketilmiştir. Tahıl ürünleri, sebze-meyve ve süt ürünleri gibi geleneksel gıda tercihleri, Türk halkının genel tüketim alışkanlıklarını yansıtmaktadır. Aydın Kemal'in çalışması, Türkiye'deki temel gıda gruplarının tüketim ve harcama alışkanlıklarının ayrıntılı bir analizini sunmaktadır.

Büyükköroğlu (2011) tarafından yapılan araştırmada, Tokat merkezde ikamet eden tüketicilerin internet üzerinden gıda maddeleri satın alma tutumlarını etkileyen faktörler araştırılmıştır. Tokat-Merkez ilçesinde yaşayan 277 kişiyle yüz yüze görüşme yöntemi kullanılarak yapılan anketlerle elde edilen verilere göre; tüketicilerin e-ticaret yoluyla gıda maddesi satın alma tutumunu olumlu etkileyen faktörler arasında aylık gıda harcaması, eğitim seviyesi ve güven duygusunun artması yer almaktadır. Bu nedenle, internet üzerinden gıda ürünleri satışı yapacak olan firmaların müşteri memnuniyetini sağlamak için ürün kalitesi, görünürlüğü, tazeliği, fiyatı, ulaşımı ve ürün iadesi gibi konulara önem vermeleri ve e-ticaret altyapılarını güçlendirmeleri gerektiği ifade edilmektedir. Bu şekilde, e-ticaretin gıda alışverişinde daha yaygın hale gelmesi beklenmektedir.

Pangaribowo and Tsegai (2011); yaptıkları çalışmada, Endonezyalı hanelerin gıda fiyatlarına, gelir değişikliklerine ve diğer sosyoekonomik faktörlere verdiği talep tepkilerini analiz etmişlerdir. Temel varsayım, gelir grupları ve bölgelere göre değişen hane gıda harcaması desenleri hakkında yetersiz bilginin gıda güvensizliğinin devam etmesine sebep olabileceğidir. Endonezya Aile Yaşamı Anketi verileri kullanılmış ve metodolojik olarak demografik ve bölgesel faktörleri içeren Genişletilmiş Bir Çift Yarı-Eşitliği Olası Talep Sistemi modelinin bir uzantısı kullanılmıştır. Sonuçlar, gıda talep davranışının kentsel ve kırsal haneler ile gelir grupları arasında önemli ölçüde değiştiğini göstermektedir. En yoksul haneler nispeten daha fazla temel gıda maddesi ile alkol ve tütün ürünleri tüketirken, en zengin haneler daha fazla et, atıştırmalık ve kurutulmuş gıda tüketmektedir. En yoksul hanelerin alkol ve tütün harcamalarının esnekliği yüksektir, bu da en yoksul hanelerin ek kaynaklarını daha besleyici gıda maddeleri yerine alkol ve tütün ürünlerine aktardıklarını göstermektedir. Sonuçlar ayrıca zamanla (1997-2007) fiyat ve harcama esnekliklerinin değiştiğini göstermektedir. Kendi fiyat esneklikleri çoğu gıda maddesi için artmış, bu da insanların fiyat değişikliklerine daha duyarlı hale geldiğini göstermektedir. Buna karşılık, harcama esnekliği (yalnızca "alkol ve tütün ürünleri" dışında) çoğu gıda maddesi için azalmış olup, bu da 1997 krizinden bu yana refahın arttığı anlamına gelmektedir.

Liu (2011) tarafından yapılan araştırmada, farklı aile yapılarındaki tüketicilerin sosyo-ekonomik ve demografik özelliklerinin dışarıda yemek yeme alışkanlıklarına etkisi incelenmiştir. Araştırmada,

2008 ve 2009 yıllarında yapılan "Tüketici Harcama Anketi" ve "ABD Ulusal Hanehalkı Harcama Anketi" verileri kullanılmıştır. Çalışmada çoklu regresyon ve Tobit Modeli yöntemleri kullanılarak analiz yapılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, gelir, çalışma saatleri ve aile yapısının dışarıda yemek yeme alışkanlıklarını belirleyen önemli faktörler olduğu tespit edilmiştir. Tek başına yaşayan ve yüksek gelirli insanların dışarıda yemek yeme alışkanlıklarının daha yaygın olduğu ve kahvaltılarını sıklıkla dışarıda yaptıkları görülmüştür. Çocuksuz ailelerde ise, gelir, eğitim durumu ve çalışma yoğunluğunun dışarıda yemek yeme alışkanlığına olumlu etkisinin olduğu belirlenmiştir. Aile bireylerinin yaşı yükseldikçe fast-food restoranları yerine tam servis restoranlarını tercih ettikleri saptanmıştır. Çocuklu ailelerde ise, dışarıda yemek yeme harcamalarının büyük ölçüde gelire bağlı olduğu ve eğitim seviyesinin küçük bir pozitif etkisi olduğu ancak ailedeki çocuk sayısının artmasıyla dışarıda yemek yeme harcamalarının azaldığı görülmüştür.

Sarıkaya ve Korkmaz (2012) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Polonya'nın Wroclow kentinden 300, Türkiye'nin Sakarya ve Balıkesir kentlerinden 300 kişiye anket uygulanarak, ülkeler arasındaki kültürel farklılıkların dondurulmuş gıda tüketim alışkanlıklarına olan etkisi araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, Polonya'daki tüketicilerin Türkiye'deki tüketicilere kıyasla daha uzun süredir ve daha sık dondurulmuş gıda tükettikleri belirlenmiştir. Her iki ülkede de dondurulmuş gıdalarda aranan önemli özellikler hormonsuz olması, lezzetli olması ve raf ömrünün uzun olmasıdır. Polonya'daki tüketiciler dondurulmuş gıdaları taze ve doğal bulurken, Türkiye'deki tüketiciler kararsızdır. Ayrıca, Polonya'daki tüketiciler reklamlardan etkilenecek dondurulmuş gıda tüketimi yaparken, Türkiye'deki tüketiciler çevrelerindeki insanların önerilerinden etkilenmektedir.

Liu (2013), Çin'deki büyük şehirlerde yaşayan ailelerin ev dışı gıda tüketimindeki sosyoekonomik ve demografik faktörleri ve tüketilen mekanların obezite ve aşırı kilo üzerindeki etkilerini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmada, 1340 aileden elde edilen anket verileri kullanılmıştır. Yaş, aile yapısı, gelir, annenin eğitim seviyesi ve çalışma durumu gibi faktörlerin ev dışı gıda tüketimini etkilediği görülmüştür. Ayrıca, kafeteryalarda tüketilen gıdaların restoran ve fast-food tarzı lokantalara göre obeziteye karşı daha etkili olduğu tespit edilmiştir. Sosyo-ekonomik faktörlerin yanı sıra sigara tüketimi de kilo değişimlerinde etkili olmuştur. Ayrıca araştırma, anneye daha fazla karar verme yetkisi verildiğinde, ailenin ev dışı gıda tüketiminde artış olduğunu da göstermiştir. Bu sonuçlar, Çin'deki kentsel alanlarda yaşayan ailelerin ev dışı gıda tüketim davranışlarını anlamak ve obezite ile mücadelede etkili stratejiler oluşturmak için önemli bir katkı sağlamaktadır.

Jabir ve Tribhvan (2013) araştırmalarında, Hindistan'ın kentsel bölgelerinde 618 aileye uygulanan anketler yoluyla, ailelerin dışarıda yemek yeme tercihlerini etkileyen faktörleri analiz etmişlerdir. Ankete katılanların temel bulgularına göre, bireylerin ortalama olarak ayda bir kez, aile ve arkadaş çevresiyle daha çok tatil ve özel günlerde dışarıda yemek yemeği tercih ettikleri belirlenmiştir. Faktör analizinde, restoran seçimini etkileyen ana faktörlerin servis kalitesi, ambiyans, yemek kalitesi, güvenilirlik, servis hızı, çeşitlilik ve fiyat gibi unsurlar olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, yapılan ki-kare testinde üniversite mezunu, 30 yaşından küçük genç nüfusun ve yüksek gelir grubunun dışarıda daha sık yemek yemeyi tercih ettikleri sonucuna varılmıştır.

Dawoud (2014) Mısır'da, 1990/1991-2009/2010 yılları arasında, kırsal ve kentsel alanda gıda tüketimindeki değişimi incelemiştir. Engel Eğrisi çift-log fonksiyonu kullanarak gıda grupları için eğriler oluşturmuştur. Çalışmasında, En Küçük Kareler Yöntemi kullanarak, kent ve kırsal bölgelerde birçok gıda ürünü için tüketim esnekliklerinin zaman içinde farklılaştığı sonucuna ulaşmıştır. Kırsal alanda esneklik, kentteki tüketim esnekliğine göre daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca yüksek gelir grubunda tüketim esnekliği, düşük gelir grubuna göre daha düşük bulunmuştur.

Dudek (2014), Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki gıda harcamaları payındaki farklılıkların incelendiği bir araştırmadır. Çalışmada, Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri (CEEC) ile Avrupa Birliği-15 (EU-15) ülkeleri karşılaştırılmış ve 1995-2003 ile 2004-2012 dönemleri arasında değerlendirilmiştir. Panel veri analizi yöntemi kullanılarak yapılan analiz sonucunda, birçok EU-15 ülkesinde CEEC'ye göre gıda harcamalarına daha az pay ayrıldığı ve EU-15 ülkelerinde gıda harcamaları paylarının yavaş yavaş değişim gösterdiği, ancak CEEC' de değişimin önemli bir şekilde olması nedeniyle yakınsama olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yükseler (2014) tarafından yapılan bir çalışmada, Türkiye ile Avrupa Birliği-27 (AB-27) ve bazı Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkelerin TÜFE (HICP) ana madde grup ağırlıklarını kullanarak tüketim harcamalarının yapısı karşılaştırılmıştır. Çalışmada, Türkiye'deki yüksek enflasyon ve gelir seviyesindeki yükseliş nedeniyle nispi fiyat yapısında belirgin bir değişim meydana geldiği tespit edilmiştir. Araştırma, Türkiye'deki zorunlu tüketim harcamaları ve mal grubuna yönelik harcamaların payının azaldığı, hizmet grubu harcamalarının payında ise artış olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu değişim sonucunda, Türkiye'deki tüketim kalıplarının AB-27 ülke grubuna yakınsadığı görülmüştür. AB ülkelerinde ise tüketim yapılarının oldukça istikrarlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bayhan, Soba ve Bildik (2015) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Denizli'deki üniversite öğrencilerinin hızlı hazır yemek sistemi içindeki fast-food işletmeleri tercihlerini belirlemek amacıyla 41 öğrenciye anket uygulanmıştır. Elde edilen veriler, analitik hiyerarşi prosesi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, öğrenciler arasında KFC, özellikle ürün kalitesi, lezzeti ve tazeliği gibi kriterlerle en çok tercih edilen fast-food işletmesi olmuştur. KFC' nin %100 tavuk eti kullanması ve trans yağ kullanmaması tercih edilmesinde etkili olmuştur. Dominos Pizza, KFC' nin ardından en iyi ikinci alternatif olarak belirlenirken, fiyatları diğer alternatiflere göre daha yüksek olduğu için dezavantaj olarak görülmüştür. Burger King ise hızlı servisi ve kaliteli hizmeti ile öğrenciler tarafından en iyi üçüncü alternatif fast-food işletmesi olarak değerlendirilmiştir.

Onurlubaş, Doğan ve Gürler (2015) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, Türkiye'de tüketicilerin ev dışında yedikleri yemeklerle ilgili durum ve eğilimlerini incelemek amaçlanmıştır. 7 farklı coğrafi bölgede yaşayan 1282 kişiye anket uygulanarak, ev dışı yemek tüketimi tercihleri incelenmiş ve sonuçlar ki-kare testi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, tüketicilerin tamamı ev dışında yemek yeme alışkanlığına sahip olmakla birlikte, restoranlar en çok tercih edilen ev dışı yeme içme mekanıdır. Özel günlerde ve iş yoğunluğu nedeniyle zaman tasarrufu yapmak için ev dışında yemek tüketiminin yaygın olduğu ve uluslararası fast-food markalarının en çok tercih edilenler arasında olduğu tespit edilmiştir. Yapılan ki-kare analizi sonucunda, meslekler arasında ev dışında yemek yeme alışkanlığı arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konmuş, ancak cinsiyete göre öğle yemeğini dışarıda yeme alışkanlığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı ifade edilmiştir.

Yazırlı (2015) tarafından yapılan çalışmada, Nazilli ilçesinde yaşayan ailelerden toplanan anket verileri kullanılarak ev dışı gıda tüketimini etkileyen faktörler belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; ankete katılan ailelerin büyük çoğunluğu (%89,9' u) ev dışı gıda tüketmektedir ve bu tüketim genellikle akşam yemeklerinde yapılmaktadır. Ankete katılan ailelerin çoğu, ev dışı gıda tüketiminde hazırlama zahmetine katlanmamak (%80,8' i), çocukların istekleri (%33,2' si) ve annenin çalışması (%19,7' si) gibi faktörlerin etkili olduğunu belirtmiştir. Ev dışı gıda tüketiminde tercih edilen nedenler arasında lezzetli olması (%50,8' i), zaman tasarrufu sağlaması (%46,2' si), çeşitlilik sunması (%32,1' i), yemek hazırlamayı sevmemek (%21,8' i) ve ev dışı gıda tüketiminin kalitesinin her zaman aynı olması (%19,7' si) yer almaktadır. Ev dışı gıda tüketimi evli ailelerin %83,1' i, bekarların %92,3' ü, dulların %85,7' si ve evli ama ayrı yaşayan ailelerin ise %100' ü tarafından gerçekleştirilmektedir. Tercih edilen yerler arasında fast-food restoranları ve pizzacılar yer almaktadır.

Cupak, Pokrivcak ve Rizov (2016) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, Slovakya'da ev dışı gıda talebi, 2006-2012 yılları arasında Slovak Hanehalkı Bütçe Anketi verileri kullanılarak çift eşik modeliyle analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, Slovakya'da ev dışı gıda tüketimi gelir esnekliği 1,37 olarak hesaplanmış olup, bu tüketim hala Batı Avrupa ve Kuzey Amerika gibi zengin ülkelere kıyasla lüks tüketim olarak görülmektedir. Araştırmada ayrıca, ev dışı gıda tüketim kararını etkileyen faktörler arasında zamanın fırsat maliyeti de vurgulanmıştır. Kadınların da çalıştığı hanelerde, ev dışı tüketim harcamaları daha yüksek çıkmaktadır. Gelecekte alım gücünün artması, kadınların iş hayatına katılımının artması ve toplumun demografik yapısındaki değişikliklerle birlikte Slovakya'da ev dışı gıda sektörünün büyümesi beklenmektedir. Ev dışı gıda tüketiminin toplum sağlığına yönelik önemli endişeleri de beraberinde getirdiği ve bu endişeleri giderici önlemlerin alınması gerektiği ifade edilmektedir.

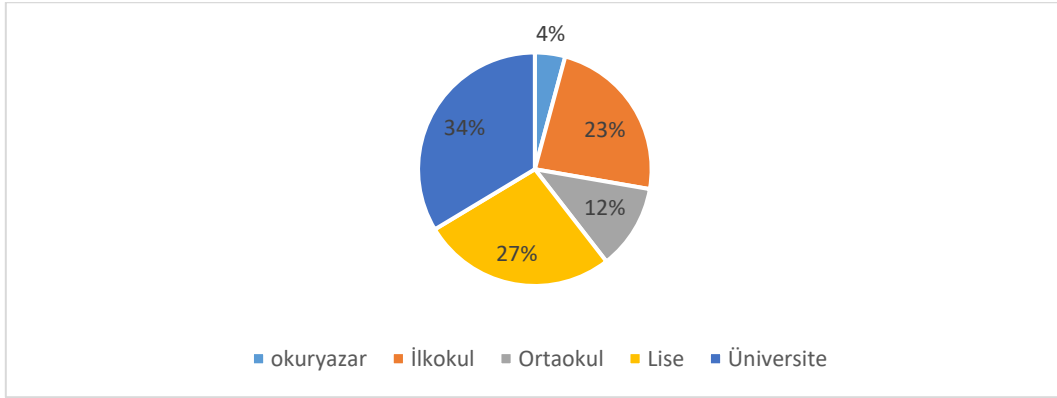
Bitrak (2019) tarafından yapılan çalışmada, Isparta ilinde yaşayan hanehalkının ev dışı gıda tüketim tercihlerini etkileyen sosyoekonomik faktörler incelenmiştir. Anketler yoluyla elde edilen veriler Logit Modeli kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, hanehalkının ortalama

aylık geliri, tüketim harcaması, gıda harcaması ve ev dışı gıda harcaması belirlenmiştir. Katılımcıların %45,45' inin ev dışı gıda tüketiminde bulunduğu tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, ev dışı gıda tüketimi üzerinde en çok etkisi olan faktörler arasında, gelir seviyesi, hanehalkı reisinin eğitim durumu, hijyen faktörleri ve evdeki gıda tüketimi harcamaları bulunmaktadır. Hane büyüklüğü ve eğitim durumu ise istatistiksel olarak anlamlı olmamıştır. Model tahmin sonuçlarına göre, değişkenlerin ev dışı gıda tüketimi olasılığına etkileri hesaplanmıştır. Araştırmada ayrıca, ev dışı gıda tüketiminin çeşitli sebepleri de ele alınmıştır. Bulgulara göre, hanehalkının %48,5' i ev dışı gıda tüketimini zaman tasarrufu sağlamak, %27,6'sı özel günlerde, %20,6'sı ev dışında sosyalleşmek ve %3,3'ü ev yemeğinden sıkılmak gibi nedenlerle tercih etmektedir. Sonuç olarak, Isparta ilindeki hanehalkının ev dışı gıda tüketim tercihlerinin belirlenmesinde gelir, eğitim durumu, hane büyüklüğü, medeni durum ve hijyen faktörleri önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, hanehalkının ev dışı gıda tüketimindeki nedenleri tespit edebilmenin, tüketicilerin davranışlarını anlamak ve sektörün ihtiyaçlarına uygun stratejiler geliştirebilmek için önemli olduğu ifade edilmiştir.

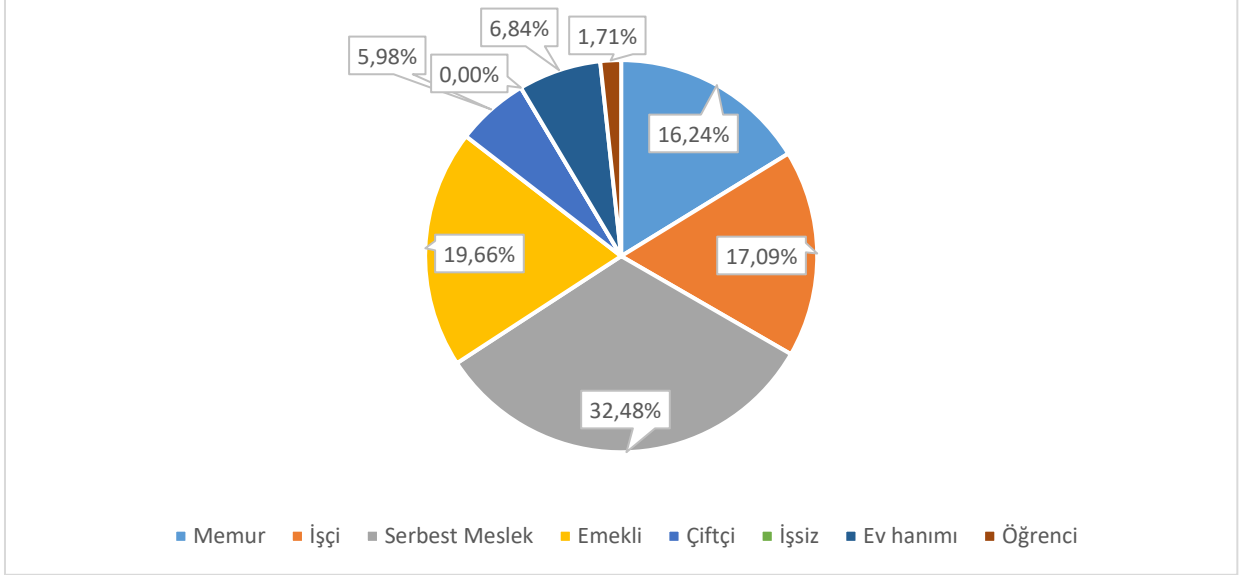
5. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmanın temel verilerine Isparta ili kentsel alanda yaşayan 119 katılımcıya uygulanan bire bir anket yöntemi yoluyla ulaşılmıştır. Araştırmanın anket verileri 2023 yılı Haziran ayında yapılmıştır. Anket sonuçlarına göre; Isparta ili kentsel alanda, ortalama hanehalkı büyüklüğünün 3.65 kişi olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın değerlendirilmesinde frekans analizi tekniği kullanılmıştır. Şekil 1' de ankete katılan katılımcıların eğitim durumu ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

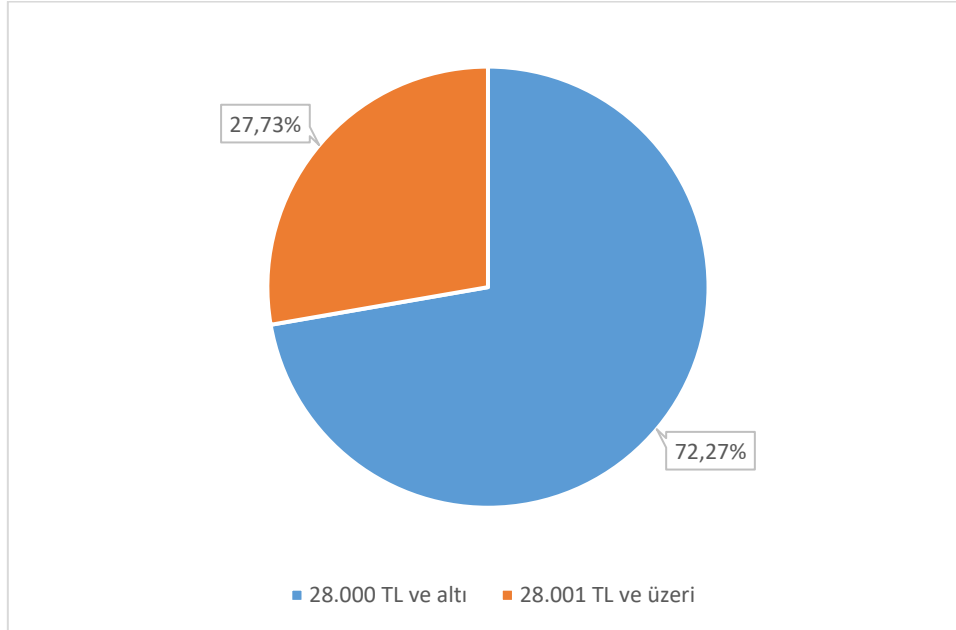
Şekil 1. Katılımcıların Eğitim Durumu

Ankete katılan katılımcıların yaklaşık %22'si bekar veya boşanmış, kalan %68' lik kısmı ise evlidir. Yine katılımcıların %4'ünün okur yazar, %23'ünün ilkokul, %12'sinin ortaokul, %27'sinin lise, %34'ünün ise üniversite mezunu olduğu belirlenmiştir. Şekil 2'de ise katılımcıların meslek grupları sınıflandırılmıştır.

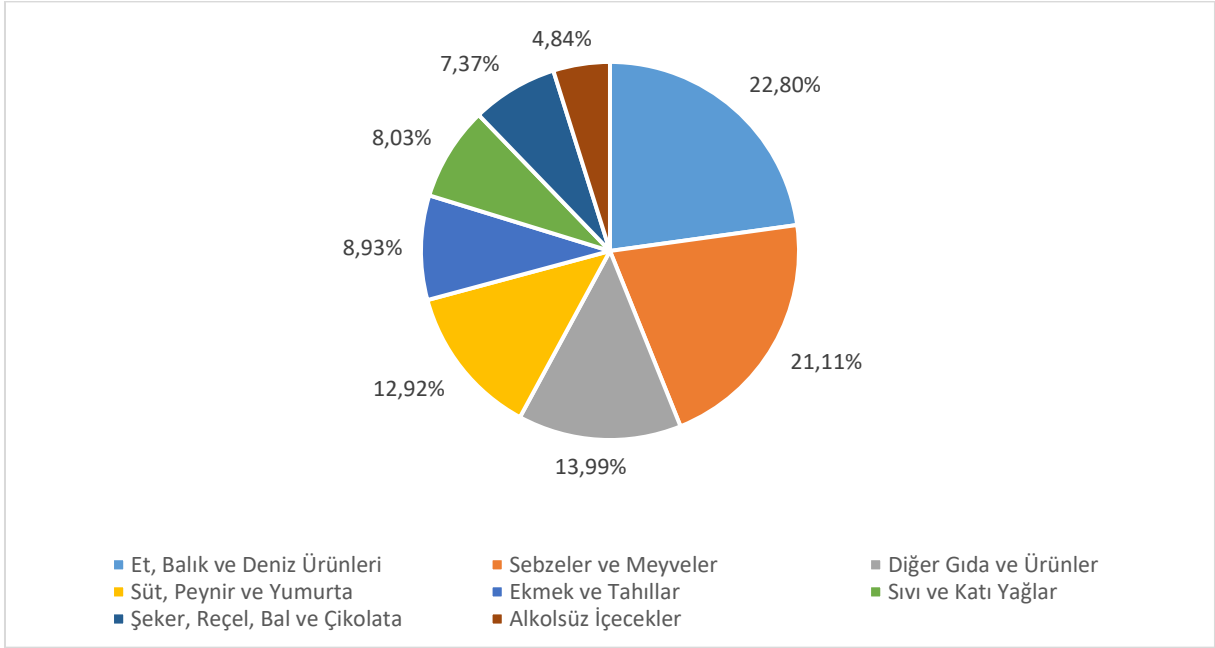
Şekil 2. Katılımcıların Meslek Grupları

Yüz yüze yapılan anketlerde yaptığınız iş sorusuna verilen cevaplara baktığımızda %16,24'sinin memur, %17,09'unun işçi, %32,48'inin serbest meslek erbabı, %19,66' sının emekli, %5,98' inin çiftçi, %6,84 'ünün ev hanımı, %1,71' inin öğrenci olduğu ve işsiz cevabı veren olmadığı görülmüştür. Şekil 3'te ise katılımcıların gelir dağılımı ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Şekil 3. Katılımcıların Gelir Dağılımı

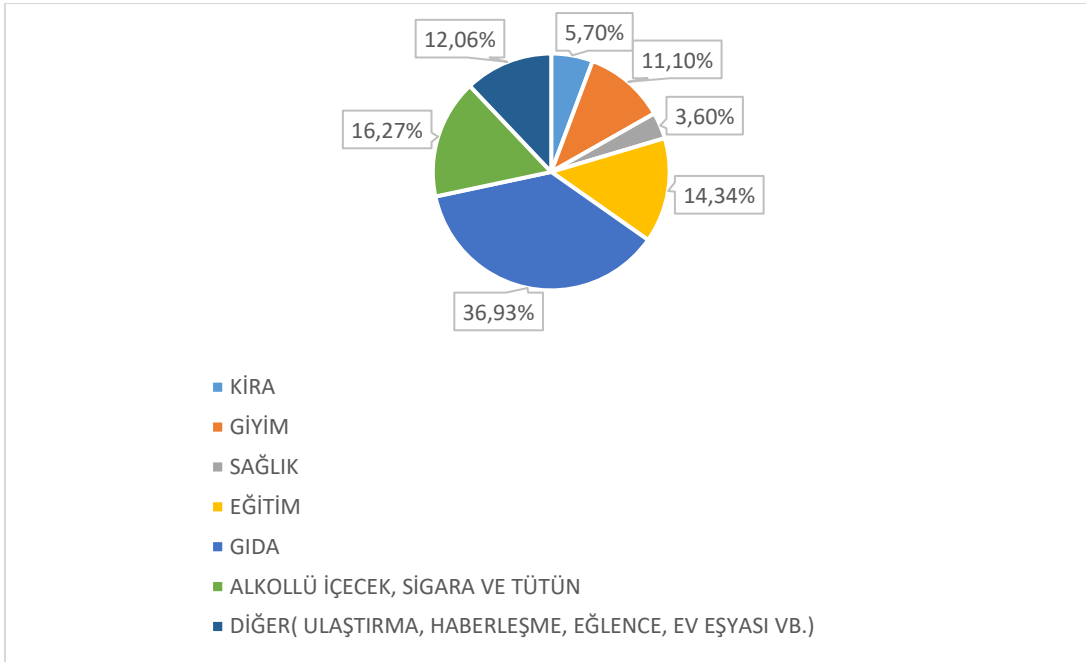
Araştırma bölgesinde hanehalkı aylık ortalama geliri 27.904 TL olarak tespit edilmiş olup, birinci gruba giren hanehalkının oranı %72,26, ikinci gruba giren hanehalkı oranı ise %27,74' tür. Hanehalkı ortalama harcaması ise 15.908 TL olarak hesaplanmıştır. Araştırma bölgesinde, harcanabilir gelire göre hanehalkının tüketim amaçlı yaptığı harcamalar içinde en yüksek payı %36,93 oranında gıda harcamaları almaktadır. Şekil 4'te katılımcıların gıda harcamalarının dağılımına yer verilmiştir.

Şekil 4. Katılımcıların Gıda Harcamalarının Dağılımı

Katılımcıların gıda harcama dağılımlarına baktığımızda en yüksek harcamanın %22,80 ile et, balık ve deniz ürünlerinde olduğu görülmektedir. Bu harcamayı sırasıyla %21,11 sebzeler ve meyveler, %13,99 diğer gıda ve ürünler, %12,92 süt, peynir ve yumurta, %8,93 ekmek ve tahıllar, %8,03 sıvı ve katı yağlar, %7,37 şeker, reçel, bal ve çikolata, %4,84 ile alkolsüz içecekler takip etmektedir. Şekil 5'te katılımcıların harcama gruplarına göre ortalama hanehalkı aylık tüketim harcamasının dağılımına yer verilmiştir.

Şekil 5. Katılımcıların Aylık Tüketim Harcamalarının Dağılımı

Katılımcıların harcama gruplarına göre ortalama hanehalkı aylık tüketim harcamasının dağılımına baktığımızda %36,93 oranında gıda harcamalarını ve onu takiben %16,27 oranında alkollü içecek, sigara ve tütün harcamaları, %14,34 eğitim harcamaları, %12,06 diğer (ulaştırma, haberleşme, eğlence, ev eşyası, vb.) harcamaları, %11,10 giyim harcamaları, %5,70 kira harcamaları, %3,60 sağlık harcamaları görülmektedir. Katılımcıların, aylık tüketim harcamalarında en yüksek payı gıda

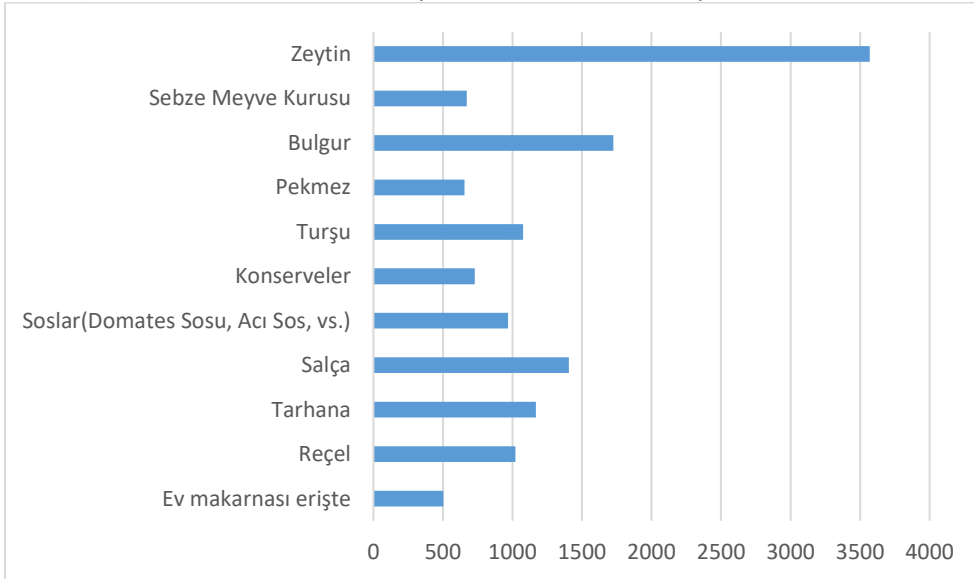
harcamalarına, en düşük payı sağlık harcamalarına ayırdıklarını tespit edilmiştir. Şekil 6' da katılımcıların ev yapımı gıda tüketim alışkanlıkları olup olmadığına verdikleri cevap oranları görülmektedir.

Şekil 6. Katılımcıların Ev Yapımı Gıda Tüketim Alışkanlığı Tercihi

Katılımcıların %87' si ev yapımı gıda alışkanlığının olduğu, %13' ü ev yapımı gıda alışkanlığının olmadığı yönünde karar bildirmişlerdir. Yine ev yapımı gıda tüketimi alışkanlığının olmadığını ifade eden katılımcıların en etkili faktörünün “alışkanlığım yok” seçeneği olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Şekil 7' de ev yapımı gıdaları evde kendisi üreten katılımcıların yıllık yapım miktarlarının ortalaması verilmiştir.

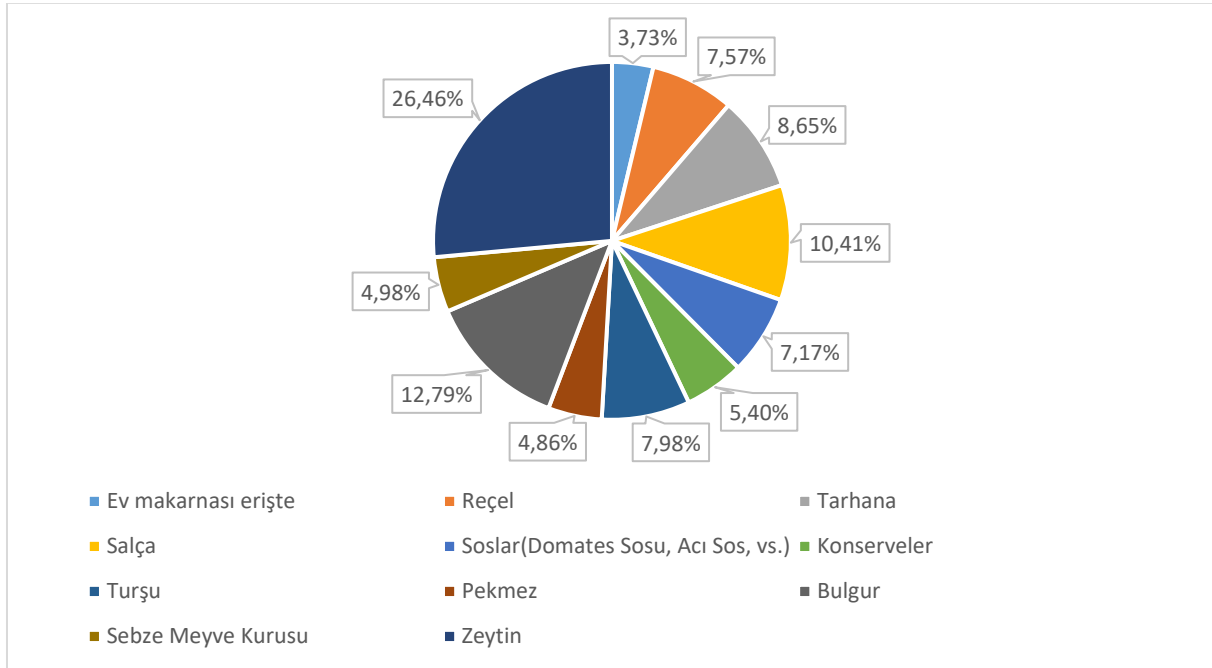
Şekil 7. Katılımcılardan Ev Yapımı Gıdaları Kendisi Yapan Hanehalkının Gıda Üretimi (Yıllık)

Ev yapımı gıda tüketen katılımcıların evde yaptıkları gıdalara baktığımızda, yıllık 3.570 TL tutarında zeytin yaparak tükettikleri görülmektedir. Yine bunu takip eden 1.725 TL tutarında bulgur, 1.404 TL tutarında salça, 1.167 TL tutarında tarhana, 1.076 TL tutarında turşu, 1021 TL tutarında reçel, 967 TL tutarında soslar (domates sosu, acı sos, vb.), 728 TL tutarında konserve, 671 TL tutarında sebze meyve kuru, 655 TL tutarında pekmez ve 503 TL tutarında ev makarnası erişte yaparak tükettikleri

tespit edilmiştir. Şekil 8’ de ev yapımı gıdaları kendileri evlerinde yapan hanehalkının ev yapımı gıdalar arasındaki tercih oranları verilmiştir.

Şekil 8. Katılımcılardan Ev Yapımı Gıdaları Kendisi Yapan Hanehalkının Gıda Tüketim Tercih Oranları

Şekil 8’ de ev yapımı gıdaları kendileri yapan katılımcıların %26,46 oranı ile en fazla zeytin, bunu takiben %12,79 oranıyla bulgur, %10,41 oranıyla salça, %8,65 oranıyla tarhana, %7,98 oranıyla turşu, %7,57 oranıyla reçel, %7,17 oranıyla soslar, %5,40 oranıyla konserveler, %4,98 oranıyla sebze meyve kuru, %4,86 oranıyla pekmez ve %3,73 oranıyla ev makarnası erişte yapmayı tercih ettikleri görülmektedir.

6. SONUÇ

Tüketicilerin, tüketim alışkanlıkları hızlı biçimde değişmektedir. Bu değişim, sosyo-ekonomik faktörlerdeki değişikliklerle birlikte gıda talebini önemli ölçüde etkilemektedir. Sağlıklı beslenme ile kalkınma arasında olumlu bir ilişki olduğu düşünüldüğünde, gıda politikalarıyla ilgili kararlarda tüketici davranışlarıyla ilgili çalışmaların büyük bir önemi bulunmaktadır. Bununla birlikte işletmelerin üretim, yatırım ve pazarlama stratejilerinde de tüketici davranışlarıyla ilgili çalışmalar son derece büyük öneme sahiptir.

Bu çalışma Isparta ili kent merkezinde ikamet eden 119 kişi ile yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara hanehalkı birey sayısı ve demografik yapılarıyla ilgili sorular yöneltilmiştir. Çalışmada frekans analizi tekniğiyle katılımcıların demografik yapıları ile gelir seviyeleri tespit edilerek, tüketim alışkanlıklarının harcama yapıları ve özellikle de ev yapımı gıda tüketim alışkanlıkları değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anket sonuçlarına göre Isparta ili kentsel alanda, ortalama hanehalkı büyüklüğünün 3.65 kişi olduğu saptanmıştır. Ankete katılan katılımcıların yaklaşık %22’si bekar veya boşanmış, kalan %68’ lik kısmı ise evlidir. Yine katılımcıların %4’ünün okur yazar, %23’ünün ilköğretim, %12’sinin ortaokul, %27’sinin lise, %34’ünün ise üniversite mezunu olduğu belirlenmiştir. Yüz yüze yapılan anketlerde yaptığımız iş sorusuna verilen cevaplara baktığımızda %16,24’sinin memur, %17,09’unun işçi, %32,48’inin serbest meslek erbabı, %19,66’ sının emekli, %5,98’ inin çiftçi, %6,84 ‘ünün ev hanımı, %1,71’ inin öğrenci olduğu ve işsiz cevabı veren olmadığı görülmüştür.

Araştırma bölgesinde hanehalkı aylık ortalama geliri 27.904 TL olarak tespit edilmiş olup, birinci gruba giren hanehalkının oranı %72,26, ikinci gruba giren hanehalkı oranı ise %27,74’ tür. Hanehalkı

ortalama harcaması 15.908 TL olarak hesaplanmıştır. Araştırma bölgesinde harcanabilir gelire göre hanehalkının tüketim amaçlı yaptığı harcamalar içinde en yüksek payı %36,93 oranında gıda harcamaları almaktadır.

Katılımcıların gıda harcama dağılımlarına baktığımızda en yüksek harcamanın %22,80 le et, balık ve deniz ürünlerinde olduğu görülmektedir. Bu harcamayı sırasıyla %21,11 sebzeler ve meyveler, %13,99 diğer gıda ve ürünler, %12,92 süt, peynir ve yumurta, %8,93 ekmek ve tahıllar, %8,03 sıvı ve katı yağlar, %7,37 şeker, reçel, bal ve çikolata, %4,84 ile alkolsüz içecekler takip etmektedir. Katılımcıların harcama gruplarına göre ortalama hanehalkı aylık tüketim harcamasının dağılımına baktığımızda %36,93 oranında gıda harcamalarını ve onu takiben %16,27 oranında alkollü içecek, sigara ve tütün harcamaları, %14,34 eğitim harcamaları, %12,06 diğer (ulaştırma, haberleşme, eğlence, ev eşyası, vb.) harcamaları, %11,10 giyim harcamaları, %5,70 kira harcamaları, %3,60 sağlık harcamalarını görmekteyiz. Katılımcıların aylık tüketim harcamalarında en yüksek payı gıda harcamalarına, en düşük payı sağlık harcamalarına ayırdıklarını görmekteyiz.

Ev yapımı gıda alışkanlığı ile ilgili soruya katılımcıların %87 si ev yapımı gıda alışkanlığının olduğu, %13 ü ev yapımı gıda alışkanlığının olmadığı yönünde karar bildirmişlerdir. Yine ev yapımı gıda tüketiminin olmadığını ifade eden katılımcıların en etkili faktörü "alışkanlığım yok" seçeneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Ev yapımı gıda tüketen katılımcıların evde yaptıkları gıdalara baktığımızda yıllık 3570 TL tutarında zeytin yaparak tükettiklerini görmekteyiz. Bunu takiben 1725 TL tutarında bulgur, 1404 TL tutarında salça, 1167 TL tutarında tarhana, 1076 TL tutarında turşu, 1021 TL tutarında reçel, 967 TL tutarında soslar (domates sosu, acı sos, vb.), 728 TL tutarında konserve, 671 TL tutarında sebze meyve kuru, 655 TL tutarında pekmez ve 503 TL tutarında ev makarnası erişte yaparak tükettikleri bilgisine ulaşılmıştır.

Ulaşılan bir diğer sonuçta ise ev yapımı gıdaları kendileri yapan katılımcılar %26,46 oranı ile en fazla zeytin yapmaktadır. Bunu takiben %12,79 oranıyla bulgur, %10,41 oranıyla salça, %8,65 oranıyla tarhana, %7,98 oranıyla turşu, %7,57 oranıyla reçel, %7,17 oranıyla soslar, %5,40 oranıyla konserve, %4,98 oranıyla sebze meyve kuru, %4,86 oranıyla pekmez ve %3,73 oranıyla ev makarnası erişte yapmayı tercih etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, A. (2008). Kentsel Alanda Et Talep Analizi: Batı Akdeniz Bölgesi Örneği, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Ali, J. ve Nath, T. (2013). "Factors Affecting Consumer's Eating-Out Choices in India: Implications for the Restaurant Industry", *Journal of Food Service Bussines Research*, 16, ss. 197-209.
- Aydın, K. (2011). "Türkiye'de Hane halkı Gıda Harcamaları Ve Sosyo Ekonomik Faktörler". Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Kocaeli.
- Bayhan, M., Soba, M. ve Bildik, T. (2015). "Hızlı Hazır Yemek (Fast-food) Sektöründe Hizmet Veren İşletmelerin Analitik Hiyerarşi Prosesi ile Değerlendirilmesi: Pamukkale Üniversitesi Örneği", *Yönetim ve Ekonomik Araştırmaları Dergisi*, 13(1), ss. 36-47.
- Bitrak, O. O. (2019). Isparta İlinde Hanehalklarının Ev Dışı Gıda Tüketimini Etkileyen Sosyo-Ekonomik Faktörlerin Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Büyükköroğlu, A.M. (2011). *E-Ticaret Yoluyla Gıda Maddeleri Satın Almaya Yönelik Tokat İl Merkezinde Yaşayan Tüketicilerin Tutumunu Etkileyen Faktörlerin Analizi*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Tokat.
- Conard, J. W. (1959). *An introduction to the theory of interest*. Univ of California Press.
- Cupak, A., Pokrivcak, J. ve Rizov, M. (2016). "Demand for Food Away From Home in Slovakia", *Journal of Economics and Finance (Finance a uver)*, 66(4), ss. 354-369.
- Çandır, A. (2010). Anadolu'nun Sahipsiz Değerleri: Yöresel Ürünler, <http://www.dunyagazetesi.com.tr/anadolu>, Erişim Tarihi: 10.06.2023
- Dawoud, S. D. Z. (2014). Econometric Analysis of The Changes in Food Consumption Expenditure in Egypt. *Journal of Development and Agricultural Economics*. 6(1):1- 11.
- Dornbush, R. ve S. Fischer (1994). *Macroeconomics*, Mc Graw Hill Inc, Sixth Edition, New York.

- Dudek, H. (2014). Do Shares of Food Expenditure In The European Union Converge? A Country-Level Panel Data Analysis. *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies And Research / Academy of Economic Studies*; 48(4): 245-260 .
- Furkan, Ö. (1997). *İktisada Giriş*. Ankara: Atilla Kitapevi.
- Galor, O. (2012). The demographic transition: Causes and consequences. *Cliometrica*, 6(1), 1–28. doi:10.1007/s11698-011-0062-7
- Kalafatçılar, K. ve Özmen, U. Merkezin Güncesi - Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.<http://tcmbblog.org/wps/wcm/connect/blog/tr/main+menu/analizler/enflasyonun+yapisal+unsurlarina+bir+bakis+demografi#dipnot1> (01/12/2019).
- Keshavarz, M. (2009). *Canadian Household Demand For Food Away From Home*, Yüksek Lisans Tezi, University Of Alberta, Department Of Rural Economy.
- Liu, H. (2013). *Food Away From Home Consumption In Urban China: Household Composition And Dining Location Effects*, Yüksek Lisans Tezi, North Dakota State University, Agribusiness And Applied Economics.
- Liu, M. (2011). *Food Expenditures Away From Home By Type Of Meal And By Facility*, Yüksek Lisans Tezi, The University Of Tennessee Knoxville, Agricultural Economics.
- Mankiw, N.G. , (Çeviri Editörü Çolak, Ö. F.) (2006). Makroekonomi, Ankara: Efil Yayınevi.
- Oluç, İ. (2020). Küreselleşmenin Türkiye’de Hanehalkı Tüketim Harcamalarına Etkilerinin Analizi, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Onurlubaş, E., Doğan, H. G. ve Gürler, A. Z. (2015). "Türkiye’de Ev Dışı Gıda Tüketiminin Durumu ve Tüketici Eğilimleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(38), ss. 917-924.
- Pangaribowo E. H. and Tsegai D. 2011. Food Demand Analysis of Indonesian Households with Particular Attention to the Poorest, ZEF-Discussion Papers on Development Policy No. 151
- Sağlıker M. (2010). *Tüketicilerin Tüketime Hazır Gıda Ürünlerinde Etkili Faktörler: Adana İli Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Sarıkaya, N. ve Korkmaz, N. (2012). "Kültürel Farklılıkların Dondurulmuş Gıda Tüketim Kalıplarına Etkisi: Polonya-Türkiye Karşılaştırması", *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), ss. 47-79.
- Taşdöken, Ö. (2022). Davranışsal Makro Ekonomi Çerçevesinde Hanehalkının Tüketim Harcamaları ile Borçlanma Tercihi Arasındaki Etkileşiminin Analizi, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Tekelioğlu, Y. ve Demirer, R. (2008). Küreselleşme Sürecinde, Yöresel Ürünler ve Coğrafi İşaretlerin Geleceği, *İğeme’den Bakış Dergisi*, Sayı 36, 87-102.
- Tosun, Ö. O. ve Hatırlı, S. A. (2009). "Tüketicilerin Kırmızı Et Satın Alım Yerleri Tercihlerinin Analizi: Antalya İli Örneği" *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), ss.433-445.
- Yazırlı, N. (2015). Ev Dışı Gıda Tüketimini Etkileyen Faktörler: Nazilli Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Yükseler, Z. (2014). *Türkiye’de Tüketim Harcamalarının Yapısı ve Gıda Harcamaları (AB Ülkeleri İle Karşılaştırma)*.
https://www.researchgate.net/publication/267623266_Turkiye'de_Tuketim_Harcamalarinin_Yapisi_ve_Gida_Harcamaları_AB_Ulkeleri_Ile_Karsilastirma, (Erişim tarihi: 09 Haziran 2023).

Geliş Tarihi / Received : 11.12.2023 / 12.11.2023

Kabul Tarihi / Accepted : 25.12.2023 / 12.25.2023

Araştırma Makalesi - Research Article

DOI: <https://doi.org/10.55580/oguzhan.1403098>

YÖNETİMDE ÖRTÜK LİDERLİK ARAŞTIRMALARINA İLİŞKİN BİBLİYOMETRİK BİR ÇALIŞMA

A BIBLIOMETRIC STUDY ON IMPLICIT LEADERSHIP RESEARCH IN MANAGEMENT

Merve Nur MERT ŞENCAN^a, Tahsin AKÇAKANAT^b

ÖZ: Bu makalenin amacı, örtük liderlik çalışmalarının yönetim ve organizasyon literatüründeki yerini belirlemek ve yönetimde örtük liderlik çalışmalarının sosyal yapısını bütüncül bir bakış açısı ile sunmaktır. Araştırma kapsamında 1974 ile 2022 yıllarında yayınlanan 306 çalışmanın analizi bibliyometrik yöntemler kullanılarak yapılmıştır. Araştırmada VOSviewer programı kullanılarak analizler görselleştirilmiştir. Yönetim alanında örtük liderlik çalışmalarının yıllık büyüme oranının %5.49 olduğu tespit edilmiştir. Yazarların çoğu Liderlik alanında dergilerde yayın yapmayı tercih etmiştir. Çalışmalarda en çok kullanılan anahtar kelimelerin "örtük liderlik", "performans" ve "algı" olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Liderlik, Örtük Liderlik, Bibliyometrik Analiz, Literatür Taraması.

ABSTRACT: The purpose of this article is to determine the place of implicit leadership studies in the management and organizational literature and to present the social structure of implicit leadership studies in management from a holistic point of view. Within the scope of the research, the analysis of 306 studies published between 1974 and 2022 was carried out using bibliometric methods. In the research, the analyses were visualized using the VOSviewer program. It has been determined that the annual growth rate of implicit leadership studies in the field of management is 5.49%. Most of the authors have preferred to publish in journals in the field of Leadership. It has been found that the most commonly used keywords in the studies are "implicit leadership", "performance" and "perception".

Keywords: Leadership, Implicit Leadership, Bibliometric Analysis, Literature Review.

^a Doktora Öğrenci, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme, d1440201064@ogr.sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1312-4451>

^b Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, tahsinakcakanat@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9414-6868>

1. GİRİŞ

İnsanların toplum halinde yaşaması bir yönlendiriciye duyulan ihtiyacı kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu bağlamda lider, toplumda diğerlerinden farklılaşarak varlığını ortaya koyan kişidir. Liderlik kavramı insanlık tarihi kadar eski bir kavram olmakla birlikte akademik olarak incelenmesi yirminci yüzyılı bulmuştur (Yulk, 2010: 20). Tarihsel süreçte liderlik çeşitli teorilerle açıklanmıştır. Liderin oluşumu bazı teorilere göre kişinin onu diğerlerinden ayıran özelliklerinden, bazı teorilere göre ise davranışlarından kaynaklanır. Kişinin bu özellikleri ve davranışları, farklı durum ve koşullardaki tutumları lider olarak benimsenmesini sağlar.

Örtük liderlik ise bir topluluktaki bireylerin, gönüllü şekilde lider olarak görmek istedikleri kişiyi takip etmeleriyle kendini gösterir. Burada liderin diğerleri tarafından kabul edilmesinde kişilik özellikleri önemli rol oynar. Örtük liderlik kavramının literatürde yoğunluklu olarak incelenmesi görece daha yeni olmakla birlikte teorinin temellerine ilişkin yazındaki ilk çalışmalar 1970'lere dayanmaktadır. Liderlik, organizasyonel başarının temel bir bileşenidir. Örtük liderlik teorileri, bireylerin liderlere yönelik beklentilerini ve liderlik algılarını açıklamada önemli bir rol oynar (Epitropaki ve Martin, 2005: 659). Bu sebeple yönetim ve organizasyon alanında örtük liderlik çalışmalarının önemi büyüktür. Bu bağlamda bu çalışma, örtük liderlik çalışmalarının yönetim literatüründeki yerini belirlemek ve yönetim alanında örtük liderlik konusuna bütüncül bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır. Yapılan literatür taraması sonucunda, yönetim alanında örtük liderliğin bibliyometrik analizine rastlanılmamıştır. Bu çalışma bu yönüyle alana katkı sunacak bir çalışma olarak değerlendirilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu başlık altında öncelikle liderlik kavramına değinilecek olup ardından asıl çalışma konusunu içeren örtük liderlik kavramı açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1. Liderlik

Lider, bulunduğu ortamda farklılık yaratarak kitleleri peşinden sürükleyen ve bir amaç doğrultusunda yönlendiren kişidir. Tarihsel süreçte liderliğin varlığı insanlığın toplumsal yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır. Bu bağlamda liderlikle ilgili pek çok tanımlama yapılmıştır. Stogdill (1950)'e göre liderlik bir hedef belirleme ve o hedefe ulaşma yolundaki grup aktivitelerini etkileme sürecidir. Drucker (1974) ise liderliği; kişinin vizyonunu genişletmesi ve performansını artırması, kişiliğini normal sınırların ötesinde büyütme işidir. Bir başka açıdan ise liderlik; yerleşmiş kültür normlarının dışına çıkabilme ve daha uyumlu bir evrimsel süreç oluşturma yeteneğidir (Luthans ve Doh, 2018). Bu tanımların genel perspektifine bakıldığında liderlik işi daha çok bir farklılık yaratma, bulunduğu ortamda sınırların ötesine geçebilmeyi ve bu doğrultuda hedefe ulaşmak için grubu yönlendirmeyi ifade etmektedir.

Bir süreç olarak liderlik; belirli şartlar altında, belirlenmiş grup veya kişisel hedefleri gerçekleştirmek için bir kimsenin diğerlerinin faaliyetlerini etkilemesi ve yönlendirmesi sürecidir (Koçel, 2011). Lider ise liderlik faaliyetini yüklenen, takipçileri yönlendirme işini üstlenen kişidir. Liderin bu etkileme gücünün kaynağı ise tarihsel süreçte pek çok farklı teoriye dayandırılmıştır. Bu bağlamda en eski yaklaşım Thomas Carley'in "Büyük Adamlar Okulu Teorisi"dir. Teoriye göre bu güç doğuştan gelen bir yetenektir (Hogg ve Vaughan, 2006, s. 5). Liderlik alanındaki ilk yaklaşımlardan biri de Özellikler teorisidir. Özellikler teorisine göre; kişiyi diğerlerinden ayıran fiziksel özellikler ve yetenekleri onu doğuştan bir lider yapar ve takipçilerini etkilemesini sağlayan güç bu kişisel özelliklerinden gelir (Yukl, 1991, s. 178).

Davranışsal yaklaşımlar ise liderin kişilik özelliklerinden çok davranışlarının önemli olduğunu vurgulamıştır. Buna göre liderlik, gruptaki bir kişinin oynadığı rol ve diğerlerinin beklentilerinin şekillenmesi ile oluşan bir etkileşim sürecidir. Bu bağlamda liderin davranışlarının şekillenmesinde de kişilik özelliklerinin bir dışı vurumu söz konusu olmaktadır (Gough, 1984). Farklı bireylerin farklı durumlarda farklı davranışlar sergilediği gibi, aynı kişilerin farklı durumlarda farklı davranışlar sergilediği de görülmektedir. Bu da liderlikte durumsal yaklaşımlar teorileriyle açıklanmaktadır. Durumsal yaklaşımlar en iyi liderin durum ve koşullara göre değişeceğini; liderin davranışlarını mevcut koşullara ve durumlara uyumlaması gerektiğini savunmaktadır (McShane ve Von Glinow, 2016).

Liderin sahip olduğu etkileme gücünün kaynağını belirlemede çeşitli yaklaşımlar olmakla birlikte, modern liderlik teorileri daha bütüncül bir yaklaşım getirmektedir. Kimi zaman liderin bu gücü, kişilere ilham kaynağı olan karizmaya; kimi zaman izleyicilerle olan etkileşimci yapısına, kimi zaman farklılaşma ve yenilenmeyi sağlayan dönüşümcü özelliklere verilmiştir. Diğer yandan takipçilerin lidere itaatini sağlamada bu gücün kaynağı Weber (2011)'e göre geleneksel, karizmatik ve yasal erkler iken; paternalist liderliğin gücünü lidere duyulan saygı, güven ve bağlılıktan aldığı ortaya konulmuştur (Pellegrini ve Scandura, 2008).

2.2. Örtük Liderlik

Liderlik teorileri örtük (implicit) ve açık (explicit) teoriler olarak araştırılmıştır. Örtük teoriler, liderin zihninde oluşan kavramsal yapısıyla ilgilenirken; açık teoriler liderin davranışlarının gözlenerek değerlendirilmesine dayanmaktadır (Ling vd., 2000, s. 729). Açık teoriler bilimsel gözleme ve veriye dayanan teorilerken; örtük teoriler ise sadece zihinsel modellerdir (İpekçi, 2019). Bu bağlamda örtük liderlik teorileri daha çok öznel, bireysel modelleri içermektedir.

Örtük liderlik teorileri, liderlik yaklaşımlarına yeni bir soluk getirmiş ve liderlikle ilgili kavramsal çerçevenin daha derinlemesine anlaşılmasını sağlamıştır (Keller, 1999, s. 590). Örtük Liderlik Teorisi'nde salt liderin değil izleyicinin rolünün önemi çok büyüktür. Örtük liderlik Teorisi, liderlik sürecini bireylerin algılama biçimini incelemektedir. Buna göre bireylerin liderlikle ilgili zihin yapısında bulunan algıları ve inançları, liderlik sürecini ve liderlerin etkinliğini ciddi ölçüde etkileyebilir (Phillips ve Lord, 1986, s. 32). Genel olarak Örtük Liderlik Teorileri, bireylerin liderlikle ilgili inançları, değerleri ve beklentileri üzerine odaklanan bir liderlik teorisi dalıdır (Keller, 1999, s. 589).

Örtük liderlik teorilerine ilişkin ilk çalışmalarda; kişilerin zihin yapısında lider ile ilgili bazı düşüncelerin olduğu ortaya konulmuştur. Lider hakkında pek fazla bilgi sahibi olmasalar da katılımcılar değişik durumlarda farklı liderlerin davranışları hakkında genel olarak tutarlı değerlendirmelerde bulunmuşlardır (Hollander ve Julian, 1969). Bu bağlamda örtük liderlik teorileri bireylerin liderlikle ilgili deneyimleri ve algılarına dayanır (Kenney vd., 1996, s. 1128; Eden ve Leviatan, 2005, s. 3). Bireyler, liderlik özelliklerini ve davranışlarını değerlendirirken, genellikle kişisel ve kültürel değerlerini yansıtan örtük teorilere başvururlar (House vd., 2002, s. 3).

Örtük liderlik, liderlik algısının bireysel ve kültürel farklılıklara göre nasıl şekillendiğini inceleyen bir kuramdır. Buna göre, bireyler zihinlerinde bir lider prototipi oluşturur ve karşılaştıkları kişileri bu prototiple kıyaslayarak lider olarak kabul veya reddetmektedirler. Keller (1999, s. 589), takipçilerin liderlik algısının bireysel farklılıklara bağlı olarak değişebileceğini ifade eder. Bu prototipi şekillendiren ise, kişilikle birlikte, kişinin yaşadığı kültür, eğitim, deneyim ve değerler gibi faktörlerdir. Örtük liderlik kuramı, liderlik araştırmalarında yeni bir bakış açısı getirmekte ve liderlik etkinliğinin sadece liderin özellikleri veya davranışları ile değil, aynı zamanda takipçilerin algıları ve beklentileri ile de ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Bir başka deyişle, örtük liderliğin temelinde liderden çok takipçilerin lideri nasıl tanımladığı yatmaktadır. Örtük liderlikte takipçiler aktif bir rol oynamaktadır. Yani lideri lider yapan takipçilerin ona bu rolü vermesidir. Örtük Liderlik Kuramı'na göre gruptaki potansiyel liderin liderliği, takipçilerin ona bu görevi verip, liderliğini tanıması ile mümkün olabilecektir (Tabak vd., 2010)

Örtük Liderlik Teorisi'nin temeli; insanların zihninde bir ideal lider modeli olduğu, bu modelin benzer toplumlarda benzer özellikler gösterdiği ve farklılaşmasına sebep olan çeşitli etmenler olabileceği düşüncesine dayanmaktadır. Yani örtük liderlik; bireyin zihin yapısındaki prototipe göre liderde olmasını beklediği liderlik özellikleri ve davranışlarıdır (Kenney vd., 1994). Bu prototipin belirlenmesi bireyin içinde bulunduğu toplumun sosyo-kültürel yapısı ve kişilik özellikleri gibi farklı değişkenlerden etkilenmektedir (Hunt vd., 1990). Bu bağlamda Örtük Liderlik Teorisi, küresel bir bakış açısı gerektirir çünkü liderlik algıları kültürel bağlama göre değişebilir (House vd., 2002, s. 7).

Kültürel farklılıkların liderlik ve örgütsel davranış üzerindeki etkisini gösteren çeşitli çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalardan en bilineni ise farklı ülkelerden araştırmacıların bir arada yürüttüğü GLOBE (Küresel Liderlik ve Örgütsel Davranış Etkinliği) Projesidir. Araştırma kapsamında liderlik özellikleri 61 ülkede analiz edilmiş ve küresel liderlik prototipinin, farklı ulusların kültürel özelliklerine göre değiştiği tespit edilmiştir (İpekçi, 2019). Örtük liderlik modelleri insanların zihnindeki ideal liderde

olmasını beklediği özellikleri ve beklentilerini ifade etmektedir ve farklı kültürlerdeki insanlar zihinlerindeki bu modellere dayanarak farklı durum ve şartlarda liderlere ilişkin farklı değerlendirmeler yapabilmektedir (Lord vd., 1984).

3. YÖNTEM

Geleneksel yöntemlerle literatür hakkında kapsamlı araştırmalar yapmak zaman alabilir. Ancak zamanla araştırma araçlarının gelişmesi ve veri tabanlarının araştırmacıların kullanımına sunulması, yenilikçi yöntemlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Aria vd., 2020). Bu bağlamda yenilikçi bibliyometrik araştırmaların da önemi artmıştır. Bibliyometrik analizler sayesinde literatürdeki yayınların ülke, alan, kurum gibi değerlendirmelerle incelenmesi imkânı bulunmaktadır. Ayrıca, bilimsel yayınların gelişiminin gözlenmesi, akademik çıktılarda en çok tercih edilen kaynakların belirlenmesi ve yeni gelişmelerin değerlendirilmesi mümkün olmaktadır (Martinez vd., 2015, s. 257). Bu araştırmada bibliyometrik yöntemler kullanılarak verilerin tanımlayıcı ve sosyal yapıları incelenmiştir.

Scopus, Web of Science (WoS), Google Scholar, PubMed gibi veri tabanlarından hangilerinin seçileceği konusunda bir fikir birliği sağlanamadığından, bu veri tabanlarından hangilerinin seçileceği çoğu zaman araştırmacının tercihinine bağlıdır. Ancak sosyal bilimler alanında erişilebilir istatistiksel verilere sahip olan WoS ve Scopus veri tabanlarının kullanılması daha avantajlı olmaktadır. Bu sebeple araştırmada WoS veri tabanı kullanılmıştır. VOSviewer programı ile "implicit leadership (örtük liderlik)" anahtar kelimesi kullanılarak kavramının yönetim alanında taraması gerçekleştirilmiştir. Yıl kriteri olarak ise 1974-2022 yılları arasındaki yayınlar araştırmaya konu edilmiştir.

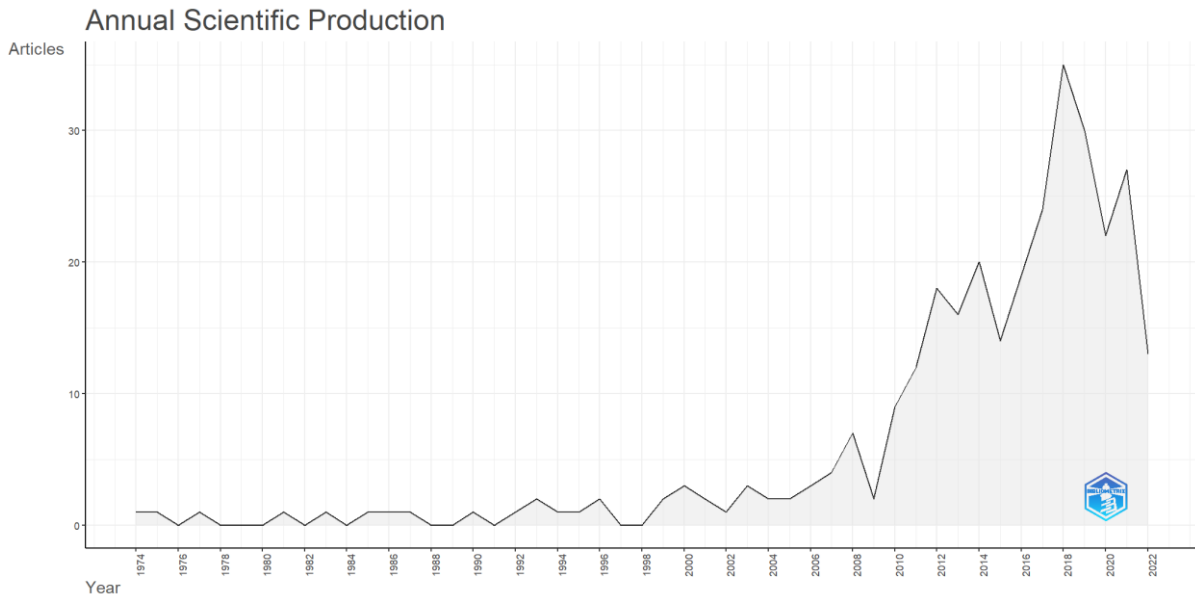
4. BULGULAR

Bu ana başlık altında WoS veri tabanında değerlendirmeye alınan 306 yayının tanımlayıcı ve sosyal özelliklerine ilişkin bulgular, VOSviewer programı ile görselleştirilerek sunulmuştur.

4.1. Tanımlayıcı Bulgular

Bibliyometrik analiz verilerine göre 1974-2022 yılları arasında örtük liderlikle ilgili 146 kaynaktan (dergi, kitap vb.) 306 yayına ulaşılmıştır. Bu yayınlara ilişkin yıllara göre bilimsel üretim dağılımı Grafik 1'de verilmiştir.

Grafik 1. Yıllık Bilimsel Üretim

Grafik 1'deki verilerden de anlaşılacağı gibi örtük liderlik kavramı son yıllarda literatürde yaygınlaşmaya başlamıştır. Tablo 1'de yıllara göre yayın sayısının dağılımına yer verilmiştir. Tablo 1'de görüldüğü üzere son 10 yılda yayınlanan çalışmalarda ciddi bir artış meydana gelmiştir. 1974 yılından

2010 yılına kadar yazında toplam 49 çalışmaya rastlanırken; 2010 yılından 2022'ye kadar 259 çalışma olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Yıllara Göre Yayın Sayısı Dağılımı

Yıl	Yayın	Yıl	Yayın	Yıl	Yayın	Yıl	Yayın
1974	1	1987	1	1998	0	2011	12
1975	1	1988	0	1999	2	2012	18
1976	0	1989	0	2000	3	2013	16
1977	1	1990	1	2001	2	2014	20
1978	0	1991	0	2002	1	2015	14
1979	0	1992	1	2003	3	2016	19
1980	0	1993	2	2004	2	2017	24
1981	1	1994	1	2005	2	2018	35
1982	0	1995	1	2006	3	2019	30
1983	1	1996	2	2007	4	2020	22
1984	0	1997	0	2008	7	2021	27
1985	1	1998	0	2009	2	2022	13
1986	1	1999	2	2010	9		

Tanımlayıcı sonuçlar Tablo 2’de verilmiştir. Analizlere göre bileşik yıllık büyüme oranı (CAGR) %5.49 olarak tespit edilmiştir. CAGR, belirli bir süre boyunca sabit bir orandaki geometrik artışı ifade etmektedir. 146 farklı kaynaktan (dergi, kitap, makale, vb.) yayınlanan çalışmalarda 823 anahtar kelime kullanılmış ve yayın başına 155.2 referans verilmiştir. 2002-2004 yılları arasında atıflar en yüksek değerine ulaşmıştır. Bu yayınlarda 851 yazarın bulunduğu; tek yazarlı yayınların (35) azınlıkta olduğu; yayın başına ortak yazar oranının 3.48 olduğu tespit edilmiştir. Uluslararası ortak yazarlı yayınların oranının ise %38.89 olduğu görülmüştür.

Tablo 2. Tanımlayıcı Sonuçlar

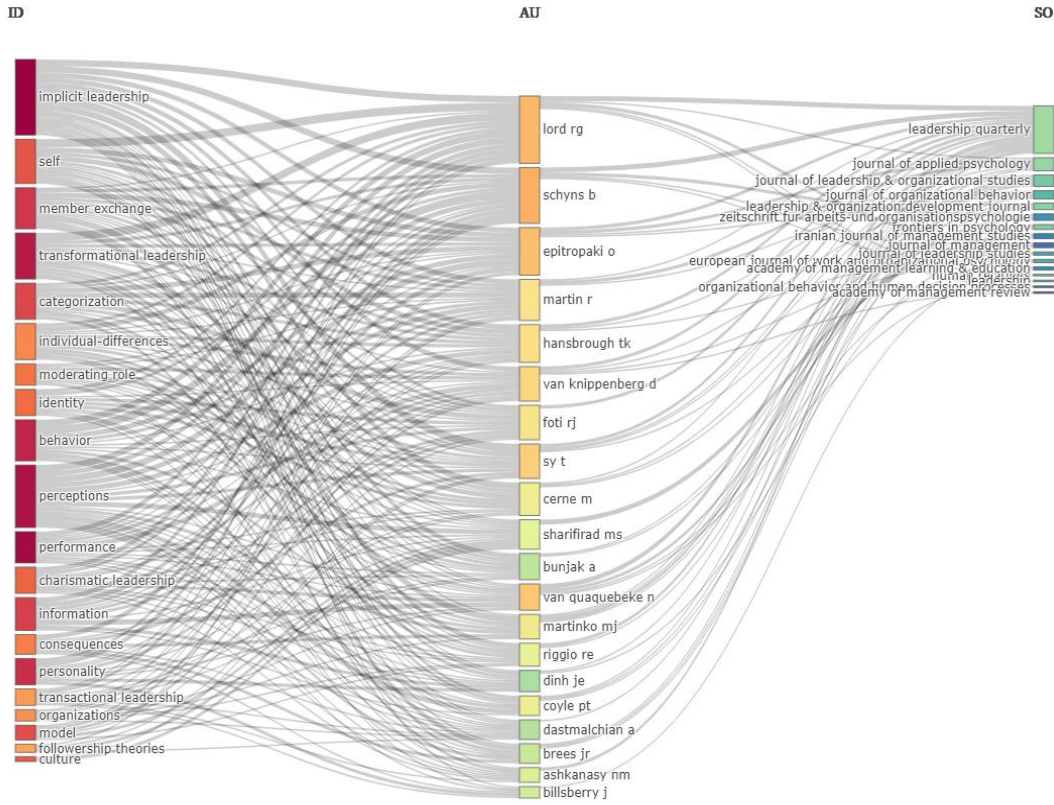
VERİYE İLİŞKİN TEMEL BİLGİLER		YAZAR İŞBİRLİKLERİ	
Zaman aralığı	1974:2022	Tek yazarlı yayın sayısı	35
Kaynaklar (Dergi, Kitap, vb.)	146	İşbirliği yayınlarda yayın başına düşen yazar	3.48
Yayımlar	306	Uluslararası yazar işbirliği %	38.89
Yıllık büyüme oranı	5.49	YAYIN TÜRÜ	
Yayımların ortalama yaşı	7.99	Makale	259
Yayın başına ortalama atıf sayısı	155.2	Kitap bölümü	17
Alıntılanma sayısı	17.583	Bildiri	4
YAYIN İÇERİKLERİ		Kitap	1
Anahtar kelimeler	823	Editöryel Çalışma	4
Yazarların kullandığı anahtar kelimeler	810	Not	1
YAZARLAR		Bildiri	2
Yazar sayısı	851	Eleştiri yazısı	18
Tek yazarlı yayın yapan yazar sayısı	31		

Yayımların 259’u makale, 17’si kitap bölümü, 4’ü bildiri, 1’i kitap, 1’i editöryal çalışma, 1’i not, 2’si kongre bildirisi, 18’i eleştiri yazısı olduğu tespit edilmiştir.

4.2. Sosyal Bulgular

1974-2022 yılları arasında yönetim alanında yapılan örtük liderlik hakkındaki yayınlara bütüncül bir bakış açısı sağlamak için üç alan diyagramı kullanılmıştır. Bu diyagramda yazarlar, anahtar kelimeler ve kaynaklar olmak üzere üç temel unsur yer almaktadır. Diyagram Grafik 2’de görülebilir.

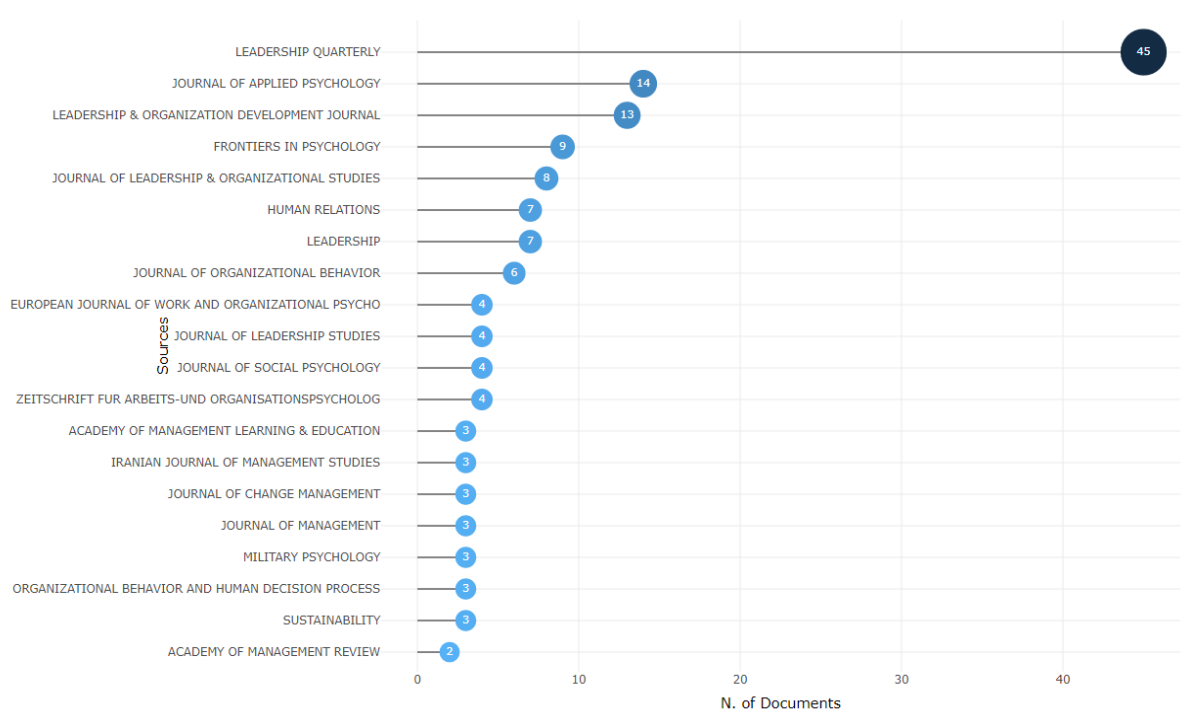
Grafik 2. Üç Alan Diyagramı

Grafik 2'de üç alanlı diyagramın sol tarafında anahtar kelimeler; ortada yazarlar ve sağ tarafta kaynaklar yer almaktadır. Diyagramda yazarların en çok liderlik alanındaki dergide yayınladığı ve en çok örtük liderlik kavramını kullandıkları görülmektedir. Yazarlar, kaynaklar ve anahtar kelimelere ilişkin ayrıntılı incelemelere ilişkin bulgular ise aşağıda verilmiştir.

En çok yayınladığı kaynakların sırasıyla *Leadership Quarterly* (45), *Journal of Applied Psychology* (14) ve *Leadership & Organization Development Journal* (13) olduğu görülmüştür. En çok yayınladığı kaynaklara ilişkin bilgi Grafik 3'de verilmiştir.

Grafik 3. En Çok Yayın Yapılan Kaynaklar

Tablo 3'te örtük liderlik alanında en etkili yazarların bir listesi bulunmaktadır. Bu tablodan da görülebileceği gibi ilk 3 yazar; Birgit Schyns (14), Robert G. Lord (12) ve Olga Epitropaki (9) şeklinde sıralanmıştır. Ayrıca lokal atıf sayısına bakıldığında Olga Epitropaki (324), Robin Martin (252) ve Birgit Schyns (113) ile ilk sıralarda yer aldığı görülmüştür.

Tablo 3. En Etkili Yazarlar

Yazar	Makale Sayısı	Atıf Yüzdesi
Birgit Schyns	14	5.83
Robert G. Lord	12	4.42
Olga Epitropaki	9	2.73
Niels Van Quaquebeke	8	2.92
Thomas Sy	7	2.21
Daan Van Knippenberg	7	1.95
Tiffany Keller Hansbrough	6	2.58
Robin Martin	6	2.07
Roseanne J. Foti	5	1.33
Mark J. Martinko	5	1.08

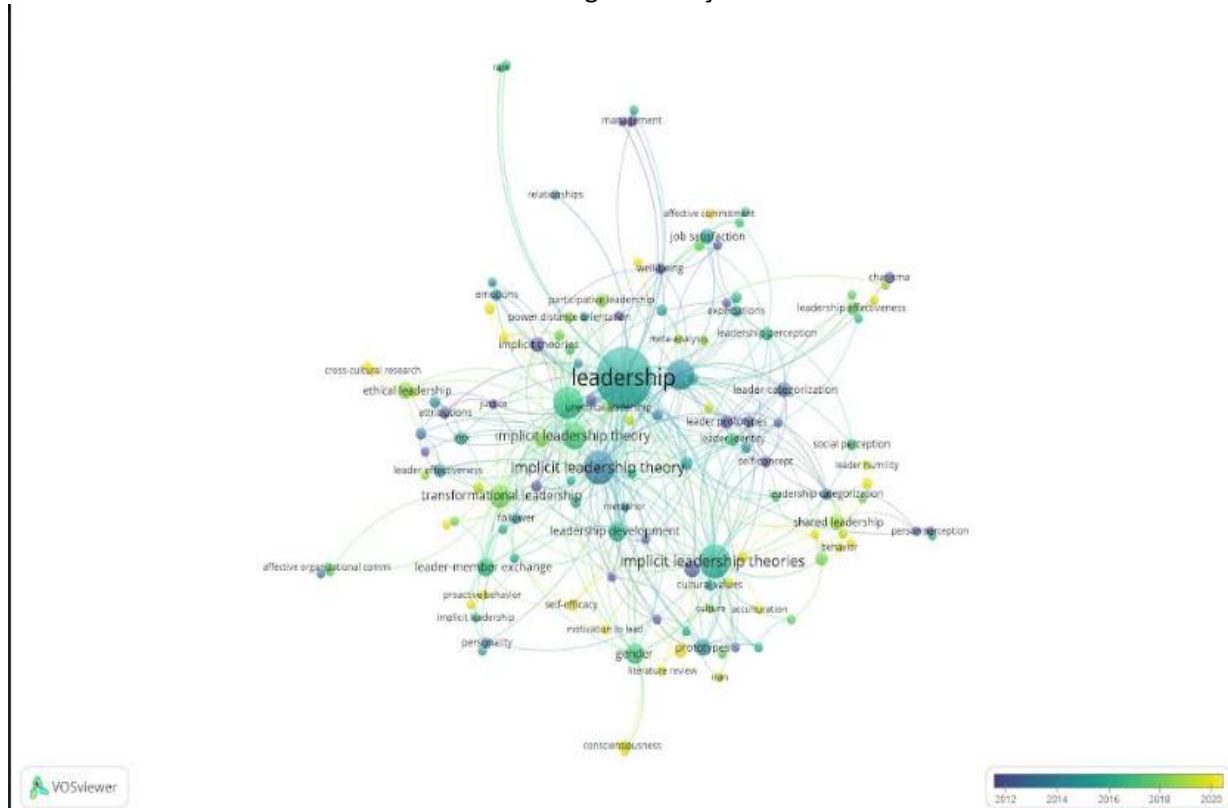
En çok kullanılan konulara bakıldığında; Örtük Liderlik (130), Performans (72), Algı (71), Transformasyonel Liderlik (66), Davranış (53) ve Kişilik (43) konuları başta gelmektedir. En çok kullanılan anahtar kelimelere ilişkin bulut diyagramı ise Grafik 4 de verilmiştir.

Grafik 4. Bulut Diyagramı

Ağ görselleştirme (network visualization) analizinde kavramlar bir daire ile temsil edilir. Bağlantıları göstermek için daireler arasında çizgiler bulunmaktadır. Bu daire ne kadar büyük ise kavramın diğer kavramlarla olan bağlantısı o kadar güçlü olduğu anlamına gelmektedir. Kavramların bulunduğu alt kümelere göre dairelerin rengi farklılaşmaktadır (Burkut ve Köseoğlu, 2022). Anahtar kelimelere ilişkin ağ görselleştirme analizi Grafik 5'te verilmiştir. Buna göre diğer anahtar kelimelerle bağlantısı en yüksek olan kelime liderlik ve liderlik teorileri olarak tespit edilmiştir.

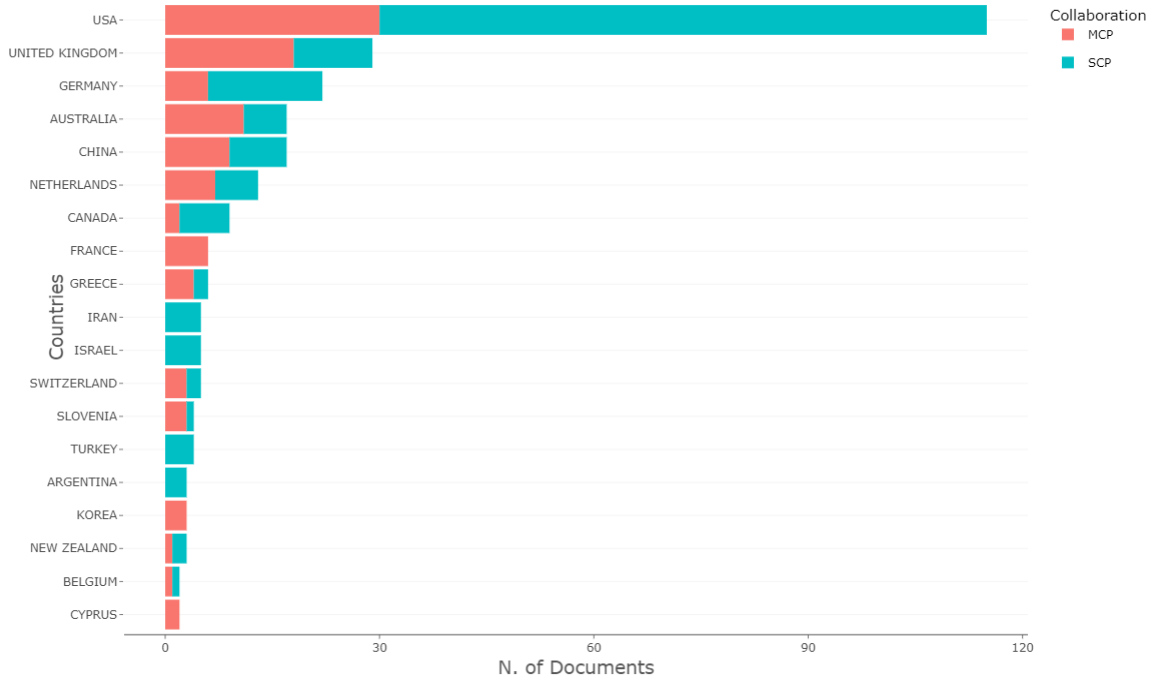
Grafik 5. Ağ Görselleştirme Analizi

En çok yayın yapan ülkeler sıralamasında İngiltere 81 yayın ile ilk sırada iken; Çin (70), Avustralya (48), Almanya (48) ve Hollanda (39) sırayı takip etmektedir. Türkiye ise 17 yayınlı 8. sırada

yer almaktadır. Ayrıca en çok işbirliği yapan ülkelere ilişkin bilgiler Grafik 6'da verilmiş olup, ilk sırada Amerika yer almaktadır.

Grafik 6. En Çok Etkileşim Yapan Ülkeler

Üniversitelerin etkileşimine ilişkin bilgiler Tablo 4. ile aşağıda verilmiş olup, en etkileşimli üniversitelerin ise Durham (13), Portsmouth (10) ve Queensland (10) olduğu, Marmara Üniversitesinin ise 4 yayınlı sıralamada yerini aldığı görülmüştür.

Tablo 4. En Çok Etkileşimde Bulunan Üniversiteler

Affiliation	Articles
UNIV DURHAM	13
UNIV PORTSMOUTH	10
UNIV QUEENSLAND	10
UNIV AMSTERDAM	9
SCH MANAGEMENT	8
UNIV AKRON	8
UNIV CALIF RIVERSIDE	8
DEAKIN UNIV	7
UNIV PENN	7
ERASMUS UNIV	6
UNIV WARWICK	6
VIRGINIA TECH	6
ASTON UNIV	5
FAIRLEIGH DICKINSON UNIV	5
HONG KONG POLYTECH UNIV	5
MONASH UNIV	5
PENN STATE UNIV	5
SWINBURNE UNIV TECHNOL	5
UNIV LJUBLJANA	5
UNIV SURREY	5
UNIV WASHINGTON	5
WAKE FOREST UNIV	5
CLAREMONT GRAD UNIV	4
CLAREMONT MCKENNA COLL	4
FLORIDA STATE UNIV	4
MARMARA UNIV	4
NEOMA BUSINESS SCH	4
SAN DIEGO STATE UNIV	4
TEL AVIV UNIV	4

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Örtük liderlik, liderlik algısının bireylere ve farklı kültürel normlara göre nasıl değiştiğini araştıran bir kuramdır. Bu bağlamda örtük liderlik teorileri liderlik araştırmalarına yeni bir bakış açısı getirmektedir. Örtük liderlik sadece liderin özellikleri ve davranışlarıyla değil takipçilerin beklentileri ve bakış açılarıyla ilgili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda literatürde farklı alanlarda konuya ilişkin pek çok çalışma yapılmıştır. Yönetim bilimi alanında ise örtük liderlik kavramı özellikle son yıllarda ilgi odağı olmuştur. Bu bağlamda yönetim alanında literatürde örtük liderliğin yerinin belirlenmesi önem arz etmektedir.

Bu makalede yönetim alanında örtük liderlik konusu ile ilgili literatür incelenerek, çalışmalar bütüncül olarak değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında WoS veri tabanında 1974-2022 yılları arasında yapılmış 306 yayına ulaşılmıştır. Erişilen yayınların bibliyometrik analizi yapılarak; yayınların tarihi, alanı, kaynağı, türü ve ülkelere göre dağılımına erişilmiştir. Ayrıca VOSviewer programı sayesinde; yazar, kaynak ve anahtar kelimelerin karşılaştırıldığı üç alan analizi ve en çok kullanılan anahtar kelimelere ilişkin ağ görselleştirme analizleri yapılmıştır.

Yapılan analizlerin sonucuna göre; literatürde örtük liderlik çalışmalarının 2011 yılından itibaren ciddi bir artış gösterdiği tespit edilmiştir. 2018 yılında en çok yayının yapıldığı görülmüştür. 146 farklı kaynaktan yayınlanan çalışmaların çoğunlukla makale olduğu; yazarların bu yayınlar için ise en çok liderlik (Leadership Quarterly; Leadership & Organization Development Journal) ve psikoloji (Journal of Applied Psychology) alanındaki dergileri tercih ettiği görülmüştür.

Alanın en aktif yazarlarının ise Birgit Schyns, Robert G. Lord ve Olga Epitropaki olduğu tespit edilmiştir. Yayınlanan çalışmalarda 823 anahtar kelime kullanıldığı, en çok kullanılan kelimelerin ise; örtük liderlik, performans, algı, transformasyonel liderlik, davranış ve kişilik olduğu tespit edilmiştir. En çok yayın yapan ülke İngiltere iken; en çok etkileşimde bulunan ülkenin ABD olduğu belirlenmiştir. Literatürde uluslararası ortak yazarlı yayınların oranının ise %38.89 olduğu görülmüştür.

Bu araştırmada 1974-2022 yılı arası çalışmalar incelenmiş olup araştırma sırasında henüz 2023 yılı tamamlanmadığından analize dahil edilmemiştir. Ayrıca veriler sadece WoS veri tabanından elde edilmiş olup; veri tabanı ve dönem açısından araştırmanın sınırlılıkları bulunmaktadır. Diğer yandan araştırma kapsamında sadece yayınların niceliksel yapısı incelenmiş olup nitelik olarak herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır. Bu bağlamda gelecekte yapılacak çalışmalarda yayınların içerik olarak da değerlendirilmesi ve araştırma alanının genişletilmesi mümkündür.

KAYNAKÇA

- Aria, M., Misuraca, M., ve Spano, M. (2020). Mapping The Evolution Of Social Research And Data Science On 30 Years Of Social Indicators Research. *Social Indicators Research*,149, 803-831.
- Burkut, E.B. ve Köseoğlu, E. (2022). Bibliometric Analysis And Bibliographic Maps Of Publications Related To Children In The Field Of Architecture. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, 7 (2), 511-527.
- Eden, D., ve Leviatan, U. (2005). From implicit personality theory to implicit leadership theory: a side-trip on the way to implicit organization theory. B. Schyns & J. R. Meindl (Ed.), *The Leadership Horizon Series: Implicit Leadership Theories—Essays And Explorations* içinde (Vol. 3, pp. 3-14). Greenwich, CT: Information Age Publishing.
- Epitropaki, O., ve Martin, R. (2005). From Ideal to Real: a Longitudinal Study of the Role of Implicit Leadership Theories on Leader-member Exchanges and Employee Outcomes. *Journal of Applied Psychology*, 90, 659-676.
- Gough, H. G. (1984). A Managerial Potential Scale for the California Psychological Inventory. *Journal of Applied Psychology*, 69(2), 188-233.
- Hogg, M., ve Vaughan, G. (2006). Sosyal Psikoloji. (İ. Yıldız, ve A. Gelmez, Çev.) Ankara: Ütopya Yayınevi
- Hollander, E. P. ve Julian, J. W. (1969). Contemporary Trends in the Analysis of Leadership Processes, *Psychological Bulletin*, 71 (5), 387-397
- House, R., Javidan, M., Hanges, P. ve Dorfman, P. (2002). Understanding cultures and implicit leadership theories across the globe: an introduction to Project GLOBE, *Journal of World Business*, 37, 3-10.
- İpekçi, S. (2019). Örtük Liderliğin İş Memnuniyetine Etkisi ve Lider-Üye Etkileşiminin Aracı Rolü, Yayınlanmamış doktora tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi.
- Keller, T. (1999). Images of the Familiar: Individual Differences and Implicit Leadership Theories, *Leadership Quarterly*, 10, 589-607.
- Kenney, R.A., Blascovich, J., ve Shaver, P.R. (1994), Implicit Leadership Theories: Prototypes for New Leaders, *Basic and Applied Social Psychology*, 15 (4) 409– 437.
- Koçel, T. (2011). İşletme Yöneticiliği. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş

- Ling, W., China, R.C. ve Fang, L. (2000). Chinese Implicit Leadership Theory, *The Journal of Social Psychology*. 140(6), 729-739.
- Lord, R.G., R. J. Foti ve C. L. de Vader (1984). A Test of Leadership Categorization Theory: Internal Structure, Information Processing, and Leadership Perceptions, *Organizational Behavior And Human Performance*, 34, 343-378.
- Luthans, F. ve Doh, J. (2018). *International Management: Culture, Strategy and Behavior*. Mc GrawHill.
- Martínez, M. A., Cobo, M. J., Herrera, M., ve Herrera-Viedma, E. (2015). Analyzing the Scientific Evolution of Social Work Using Science Mapping, *Research on Social Work Practice*, 25(2), 257-277.
- Mcshane, S., ve Glinow, M. (2016). *Organizational Behavior*. (A. Günsel, ve S. Bozkurt Çev.) Nobel Yayıncılık.
- Pellegrini, E. K., ve Scandura, T. A. (2008). Paternalistic Leadership: A Review and Agenda for Future Research, *Journal of Management* , 34(3), 566-593.
- Phillips, J. S., ve Lord, R. G. (1986). Notes on the Practical and Theoretical Consequences of Implicit Leadership Theories for the Future of Leadership Measurement, *Journal of Management*, 12, 31-41.
- Tabak, A., Kızıloğlu, A., ve Polat, M. (2010). Türkiye’de Örtük Liderlik Kuramı: İçeriği ve Yapısı, *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 72-86.
- Weber, M. (2011). *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*. (P. D. Ozankaya, Çev.) İstanbul: Cem Yayınevi

Geliş Tarihi / Received : 02.08.2023 / 08.02.2023

Kabul Tarihi / Accepted : 28.10.2023 / 10.28.2023

Derleme Makalesi - Review Article

DOI: <https://doi.org/10.55580/oguzhan.1336743>

RADİKAL FEMİNİZM BAĞLAMINDA AİLEYİ KONU ALAN YÜKSEK LİSANS TEZLERİNİN İNCELENMESİ

ANALYSIS OF MASTER'S THESES ON FAMILY IN THE CONTEXT OF RADICAL FEMINISM

Fadime Kübra OZAN^a, Canan GÖNÜLLÜ^b

ÖZ: Feminist literatür, kendi içinde benzeşen ve farklılaşan pek çok düşünceyi barındırmaktadır. Zamana ve mekana bağlı olarak, dönemin feminist düşünürlerinin üzerinde durdukları konular farklılaşabiliyor olsa da temelde hak temelli bir arayışlarının olduğu bilinmektedir. Radikal feminist kuramcılarının da kadınların sahip olduğu hak temelli arayışlarında önemli bir yerde durduğu bilinmektedir. Bu çalışmada Türkiye’de yayımlanan radikal feminizm çerçevesinden aileyi konu alan yüksek lisans tezlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmalar “YÖKTEZ” veri tabanında “feminizm” ve “radikal feminizm” anahtar kelimeleri yazılarak taranmıştır. Tarama sonuçları “yüksek lisans tezleri” işaretlenerek sınırlandırılmıştır. Yapılan sınırlandırılmaların sonradan elde edilen 2 tane yüksek lisans tezine ulaşılmıştır. İncelenen çalışmalarda feminizm dallarından radikal feminizm akımının yanında aile kurumuna ve ataerkil düzene sert eleştirilerde bulunan Firestone ve Kate Millett değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda ortaya çıkan bulgular, evliliklerin toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirdiği yönünde toplanmıştır. Evlilik içi toplumsal cinsiyet rollerin biçimlenmesi ve devamlılığında, kadınların rol örüntülerinin etkili olduğunun düşünüldüğü görülmüştür. Kadınların özgürlüğü çerçevesinde çeşitli görüşlerin bildirildiği çalışmalarda, özgür bir kadın imajından bahsedilebilmesi için, düşünsel ve davranışsal bir devrime ihtiyaç duyduğu ve kadınların, bu konuda aktif rol almaları gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler : *Feminizm, Radikal feminizm, Ataerkillik, Aile.*

ABSTRACT: Feminist literature contains many similar and divergent ideas. Depending on the time and place, the issues emphasized by feminist thinkers of the period may differ, but it is known that they basically pursued a rights-based quest. It is also known that radical feminist theorists have an important place in the rights-based pursuit of women. The aim of this study is to examine the master's theses published in Turkey on family from the perspective of radical feminism. The studies were searched by typing the keywords "feminism" and "radical feminism" in the "YÖKTEZ" database. The screening results were limited by marking "master's theses". After the limitations, 2 master's theses were reached. In the studies examined, Firestone and Kate Millett, who made harsh criticisms of the institution of the family and the patriarchal order, were evaluated in addition to the radical feminism movement from the branches of feminism. The findings of the study suggest that marriages reinforce gender roles. It was observed that women's role patterns were considered to be effective in the formation and continuity of gender roles within marriage. In the studies where various opinions were expressed within the framework of women's freedom, it was revealed that in order to talk about the image of a free woman, an intellectual and behavioral revolution is needed and that women should take an active role in this issue.

Keywords: *Feminism, Radical feminism, Patriarchy, Family.*

^a Yüksek Lisans Öğrenci, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aile Çalışmaları, f.kubraozann@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0007-3021-5546>

^b Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji, cgonullu@mehmetakif.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7387-1718>

1. GİRİŞ

Tarih sürecinde var olan tüm toplumlar, kendi oluşturdukları gelenekleriyle, kültürel normlarıyla ve değerleriyle kendi kimliklerini tanımlamış ve toplum içindeki rollerini de kendi kültürleri çerçevesinde inşa etmişlerdir. Toplumsal cinsiyet kavramının ve toplum içinde inşa edilen toplumsal cinsiyet rollerinin toplumun kendisinden ve kendisi için üretmiş olduğu örüntüler olduğu söylenebilmektedir (Bingöl, 2014). Toplumsal cinsiyet kavramı biyolojik olarak kadın ve erkeklik değil; sosyolojik ve kültürel anlamda kadınlığı ve erkekliği temsil etmektedir (Keskin & Uluşan, 2016). Doğumla başlayan biyolojik farklar, toplumsallaşma ve kültürel normlarla bütünleşince ortaya kadın ve erkeklerin sadece biyolojik farklılaşması değil; aynı zamanda sosyo-kültürel farklılaşması da başlamaktadır. Bireye atfedilen toplumsal cinsiyet rolleri zamanla eşitlikten uzak güç ilişkilerine dönüşmektedir (Gürhan, 2010). Toplumsallaşma sürecinin başlamasıyla birlikte birey, kendi cinsiyetine yüklenen rolleri kabul ederek, toplumun istediği birey olma yönünde hayatına devam etmektedir. Hızla gelişen eşitliksiz evrende kadınlar, daha çok baskıya maruz kalmış ve erkeklerin gerisinde kalmışlardır (Bal, 2014). Toplumsal cinsiyet konusunun da tarihsel geçmişine bakıldığında, farklı toplumlarda farklı görünüm izlediği söylenebilmektedir. Kadınların ön planda olduğu anaerik yapılanmalarda da toplumsal cinsiyet rol ve normları, ait oldukları toplum tarafından ortaya atılmış ve uygulanmıştır; modern zamanlarda ataerik yapılanmaların söz konusu olduğu toplumlarda da seyir bu şekilde devam etmektedir.

Bunun yanında günümüz toplumlarında toplumsal cinsiyet kavramı ataeriklik ile bağdaştırılmaktadır. Ataerikliğin ortaya çıkması mülkiyet kavramı ile başlamıştır. Bu çerçevede ataeriklik, "öteki" olarak kabul edilen her şeyin hem ekonomik hem siyasi hem de sosyo-kültürel temelde boyun eğmesi ve erkeğe uyum göstermesi olarak tanımlanmaktadır (Pehlivan, 2017). Ataerik sistem, erkek hegemonyası üzerine kurulmuş bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda daha önceden olan kamusal alan ve özel alan ayrımını keskin bir biçimde hatırlatmaktadır. Ataerik düzen, kamusal alanı erkeklerin kontrolüne bırakırken özel alan dediğimiz ev içi alanı kadınlara bırakmaktadır. Bunun sonucunda toplumda var olan cinsiyet normları şekillenmekte ve kadın, toplumsallaşma süreci içerisinde birtakım engellere maruz kalmaktadır (Korkmaz & Başer, 2019). Toplumun sürdürdüğü geleneksel roller içinde kadın, kendini konumlandırmakta güçlü çekebilmekte, oluşan ve kalıp haline dönüşen toplumsal cinsiyet rollerini kabul etmek zorunda kalabilmektedir.

Kadınların gelir getirici herhangi bir işte çalışmaları da ev içi ücretsiz emeğin sahipliğinin değişmesi konusunda bir etkiye sahip görünmemektedir. Esasen feminist hareketlerin neredeyse tamamının özel alan ve kamusal alan ayrımı yapıyor olmasına rağmen; pratikte bu ayrımın yapılsa da özel alanın her koşulda kadınlara tahsis edilmiş gibi görünüyor olması gerçeğine rastlanılmaktadır. Kadınlar, bu konudaki eşitsizliği dile getiriyor olsa da toplumların cinsiyetlere atfetmiş oldukları kalıp yargılar ve normlar, bu konuda hızlı bir değişim olmasının önünde bir engel olarak durmaktadır.

Kadınların toplum içinde hak arayışları, yüzyıllardır farklı odakları merkeze aldıkları biçimlerde devam etmiştir. Kamusal alanda bulunma isteklerinden iş yaşantısındaki taleplerine ve hatta sosyal yaşamdaki konumlarına kadar birçok alanda kimi zaman örgütlenerek kimi zaman örgütsüz biçimde savaşımlar verdikleri görülmektedir. Kadınların bu arayışları, farklı çevrelerce de farklı karşılıklar bulmuştur. Çalışmada öncelikle kadın hareketlerinin tarihine değinilmiş ve feminizm kavramı açıklanmış ardından da Radikal Feminizm akımı ve bu akımda ailenin ne şekilde konumlandırıldığı incelenmiştir. Bu çerçevede, konuyla ilgili yayımlanmış olan lisansüstü tezler içerik analizi yöntemiyle nitel bir biçimde çözümlenmeye çalışılmış ve konuyla ilgili literatürde Radikal Feminizm ile ailenin ilişkilendirildiği çalışmaların bulguları bir araya getirilmiştir.

1.1. Kadın Hareketleri ve Feminizm

Endüstri Devriminin, dünyada birçok alanı yapı söküme uğrattığı gibi, kadınların toplumsal konumları ile ilgili olarak da yeniden inşa süreci başlattığı bilinmektedir. İş bölümü ve uzmanlaşmanın yaygınlaşması, üretim anlayışını baştan aşağıya değiştirmiştir. Üretim, ailenin dışında yapılmaya ve aynı zamanda üretimin gerçekleştirilmesi için ihtiyaç duyulan metaller, pazarlardan temin edilmeye başlanmıştır. Kapitalizmin yükselişiyle birlikte, ev içi ve ev dışı üretim faaliyetleri keskin bir biçimde

farklılaşmıştır. Ev dışında gerçekleştirilen üretim, farklı sistemleri barındırır hale gelmiş ve ev içinde yeniden üretim gözlemlenirken; ev içi faaliyetler sadece kadınların sorumluluk alanına bırakılma eğilimine girmiştir. Aile üyelerinin, ev içinde kendi üretimini gerçekleştiremediği durumlarda ise gelir elde etmek için, ev dışında gelir getirici işlerde çalışması bir zorunluluk haline gelmiştir. Kapitalizmin etkisiyle kadın, ev dışında gelir getirici bir işte çalışma imkânına daha rahat erişmiş ancak daha çok kadın emeğiyle görünür hale gelen kayıt dışı üretimin değerinin azaldığı görülmüştür. Esasen, kapitalizm öncesi üretim faaliyetlerinde etken kabul edilen kadın emeği, üretim biçimlerinin değişmesiyle birlikte daha değersiz hale gelmiştir (Fidan, 2000). Kadın hareketlerinin temelinde yatan itici güçlerden biri kadın emeğinin değersizleş(tiril)mesi olmuştur. Kadınların zaman içinde örgütlenmeye başlamasının temel sebeplerinden birisinin de bu durum olduğu söylenebilmektedir.

Her ne kadar öncesinde de çeşitli aktivizm hareketleri ya da kadın ile ilgili çalışmalar olsa da kadınların örgütlenip kadın hareketlerini başlatmaları 18. yüzyıla denk gelmektedir. 18. ve 19. yüzyıllarda ivme kazanan kadın hareketleri, dünyada birçok alanı etkisi altına almış ve kadının toplumdaki yerinin sorgulamasına katkı sağlamıştır (Pehlivan, 2017). Bu yüzyıllardan itibaren kadınların haklarını talep ederken, daha örgütlü bir görünüm sergiledikleri görülmektedir. Ancak, kadınların, Fransız Devrimi'nin bir getirisi olarak eşitlik ve özgürlük haklarını yine ataerkil sistemden istedikleri görülmektedir. Hemen sonrasında olan Endüstri Devrimi ile birlikte kadınlar, çalışma hayatına girmişler ve erkeklerle eşit ücret hakkı talep etmişlerdir. Bu bağlamda kadın haklarının çıkış noktasının; kadınların, kendi görünürlüğüne arttırma istekleri ve kadınları her anlamda kısıtlayan kuralları değiştirme amaçları olduğu söylenebilmektedir (Gökçimen, 2008). Kadınların kendi içlerinde bütünleşerek örgütlü bir mücadele vermeye başlıyor olmaları, dünyada ses getiren feminizm akımlarının da görünürlüğüne ve etkisinin artmasına da sebep olmuştur.

Kadınların örgütlenmesi ile başlayan feminizm tarihinin çıkış noktası olarak erkek egemen düzen içinde kadınların birtakım norm ve kurallar ile 'ikinci cins' olarak kabul görmesi ve erkekten daha aşağıda bir statüde olması olarak kabul edilmektedir (Raina, 2017). Kadınların, toplum içindeki konumlarını sorgulamaları, feminizm hareketlerinin başlaması için itici bir güç olmuştur. Bu noktada, Feminizm olarak adlandırılan kavramın, çerçevesini çizmekte fayda vardır. Feminizm kavramı için farklı tanımlar yapılmaktadır. Çakır'ın (2008) tanımına göre feminizm; kendi bedenlerini, düşüncelerini baskı altında hisseden kadınların bu sorunları politik olarak algılayıp mücadele etmesidir (Çakır, 2008). Millett (1970) ise feminizmi hem kadının hem erkeğin aynı hak ve imkânlarla sahip olması gerektiğini savunan bir akım olarak tanımlamaktadır (Millett, 1970). Feminizm, hakkında farklı tanımlar yapılsa da temel olarak kadın ve erkeğin eşitliğini savunan bir görüş olarak kabul gördüğü bilinmektedir. Feminist akımların birçoğu; genel çerçevede kadın ve erkeğin biyolojik olarak farklılıklarını kabul etse de sosyo-kültürel alanda ve diğer alanlarda kadın ve erkeği eşit olarak konumlandırmak istemektedir. Feminist hareketlerin hız kazanmasıyla birlikte, kadın hareketleri daha sistematik ve daha geniş kitlelere ulaşma imkânını da yakalamıştır. Bunun sonucunda; zaman içinde gelişen kadın hareketlerini bir bütün olarak incelemek zor bir hale gelmiştir. Temel olarak hepsi kadın ve erkek eşitliğini savunurken; feminizm içinde çeşitli kollar meydana gelmiştir. Ortaya çıkan her yeni feminizm kolu, düzene farklı eleştiriler getirmekte ve savundukları şeyler farklılaşmaktadır (Taş, 2016). Bu yüzden Feminizm akımı; Birinci Dalga, İkinci Dalga ve Üçüncü Dalga Feminizm akımları olmak üzere üç farklı süreçte incelenmektedir.¹

1.2. Radikal Feminizm ve Aile

İkinci Dalga Feminist Akımların içinde yer alan Radikal Feminizm akımı, 1970'lerin başında bir grup kadın tarafından ortaya atılan feminizm dalıdır. Bu feminizm akımını diğerlerinden ayıran özellik; diğer akımlara göre toplumda kadınlara dair bilinç seviyelerinin yükseltilmesi gerektiğini çok daha baskın bir biçimde savunuyor olmasıdır. Radikal Feminizm akımının örgütlenme süreci ve akımın feminizm içinde şekillenmesi tesadüf değildir. Radikal Feminizm'in ortaya çıkış sürecinde Batı dünyasında yaşanan "68 öğrenci olayları", "Vietnam Savaşı" ve daha birçok radikal ve politik olayların kaynağı, bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır (Dikici, 2016). Dünyada yaşanan bu gelişmelerden sonra

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: TAŞ, G. (2016). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri Ve Dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler*. 3(5). 163-175

radikaller, görüşlerini hem sol düşünceden hem de liberallerden beslenerek oluşturmuşlardır (Düzkan, 2021). Kuramın çıkış noktasının, esas olarak New York ve Boston olduğu söylenebilmektedir (Donovan, 2021). Radikal Feminist kuram, diğer feminizm dallarından keskin bir şekilde ayrılmaktadır. Çünkü Radikal Feminizm, kadınların erkekler ile eşit olmasını savunan bir görüşten ziyade; kadınların erkekler tarafından neden baskılandığını mercek altına alan bir görünüm sergilemiştir. Radikal feministler, eleştirilerini direkt olarak politika üzerinden şekillendirmekte ve kadını da politik düzlemde değerlendirmektedir. Öyle ki dünyada yaşanan politik olayların hepsinde az ya da çok Radikal Feminizm esintisini bulmak mümkündür (Çağıl, 2020). Yaşanan politik olaylardan sonra şekillenen Radikal Feministler, kadını kuramın merkezine alarak ortaya koydukları teorilerini de kadınlar üzerinden açıklamakta ve kadınların deneyimlerinden faydalanmaktadır. Aynı zamanda ataerkil düzenin başından beri sorunlu bir sistem olduğunu ve kadınları sistematik olarak sömürdüğünü benimsemektedirler. “Kişisel olan politiktir” söyleminden yola çıkarak; ataerkil sistemin, erkekleri evrenin merkezinde tuttuğunu ifade etmişlerdir (Aktulan, 2022).

Radikal Feminizm kuramcıları, ataerkil sisteme yoğun bir eleştiri getirmiş ve ataerkil düzenin kadınları ezdiğini ve sömürdüğünü ifade etmişlerdir. Kadınların baskılanmasının esas nedenini aile kurumu ile bağdaştırmışlar ve kadın ile erkek arasındaki farklılıkların biyolojik düzlemde kaynaklandığını savunmuşlardır (Dündar, 2020). Kadın ve erkeğin yaşadıkları çatışmayı cinsiyet kavramı ile açıklamışlar ve cinsiyet çatışmasının giderilmesi için ataerkil sistemin revize edilmesini önermişlerdir. Yaptıkları eleştirileri ataerkil sistem üzerinden cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramı ile gerçekleştirmişlerdir (Togay, 2020). Ataerkil sistem, erkekleri ve erkek haklarını koruyan bir sistemdir ve buna bağlı olarak da bu sistem içinde var olan her kadın, erkeğe bağımlı hale gelmektedir. Erkek soyuna dayalı olması ve miras hakkının babadan geçmesi ile birlikte Radikal Feministler bu düzeni yoğun olarak eleştirmişlerdir (Atan, 2015). Radikal Feministler yukarıdaki sebeplerden dolayı erkekleri suçlamış ve hak sahibi olan erkeklerin kadınları “ikinci cins” veya “öteki” olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Radikal Feministler, diğer sert eleştirilerini aile kurumu üzerine yönlendirmiştir. Kadınların ezilmesini, kadın ve erkeğin eşit olamayış sebebini aile üzerinden değerlendirmişlerdir (Özdemir, 2017). Bir başka konu olan “kadının erkekleşmesi” kavramı, Radikal Feministler için kadınların önündeki en büyük engeldir. Radikal Feminizm’in, erkeklik hegemonyasını yıkıp yerine kadınsı kültür veya anaerkil düzeni getirmek için mücadele verdiği bilinmektedir. Bu noktada, aile olgusunun toplum ve Radikal Feminizm kuramcıları için ne ifade ettiğine değinmekte fayda vardır.

Aile olgusunun, tarih sahnesindeki bütün toplumlar için büyük bir önem taşıdığı görülmektedir. Aile olgusu evrensel bir kavram görünümünde olsa da toplumdaki topluma hatta kültürden kültüre değişmektedir. Yabancı literatür incelendiğinde Batı dünyasındaki aile tanımında “çocuk doğurmak ve çocuk yetiştirme koşullarını sağlamak amacı ile en az iki kişinin bir arada olması” gibi ifadelerin yer aldığı görülmektedir (Goody, 2004). Türk toplum yapısında aile ise “anne, baba ve çocuktan meydana gelen ve ihtiyaçlar dâhilinde oluşan toplumsal birliktir” şeklinde tanımlanmaktadır (Epik, Çiçek, & Altay, 2017). Aile kavramının rol dağılımlarının dikkate alındığında, erkeklerin “evin geçimini sağlamak için” kamusal alanda daha görünür olduğu; kadınların ise evin bakımını üstlenerek özel alana itildiği söylenebilmektedir. Kadın hareketleri sonucunda ortaya çıkan feminizm dalgası, aile kavramını sorgulamaya başlamış ve kadının aile içindeki rollerini tartışmaya açmıştır (Güneş, 2018). Radikal Feminizm, diğer akımlardan ayrılarak ataerkil sistem içinde özel alana itilen kadınların sorunlarını irdelemiş, daha önce üzerinde çok konuşulmayan aile ve cinsellik olgusunu tartışmaya açmıştır.

Radikal Feminizm içerisinde öne çıkan isimlerden Firestone, cinsler arası çatışmanın temel nedenini doğurganlık yapısı üzerinden aile ile bağdaştırmaktadır ve Marksist Feministlerden farklı olarak kadının ezilmesinin nedenini ekonomik düzlemde değil biyolojik düzlemde açıklamıştır. Aynı zamanda aile kurumunu reddederek kadınların kendi hayatları konusunda özgür olması gerektiğini savunmuştur (Firestone, 1979). Radikal Feministlere göre aile; ataerkil sistemin isteklerine göre düzenlenmiş ve kadının doğurganlık yetisinden dolayı kadınlığı ve erkekliği ayıran bir olgudur. Kadının çocuk doğurması, annelik yapması ve doğurduğu çocuğun da annesine bağımlı olması aslında kadını baskı altına alan ve ev içi sorumlulukların tümünü kadına yükleyen, eşitsizliğin temelini oluşturmaktadır. Kadının evlenmesiyle beraber erkeğe hizmet süreci de başlamaktadır ve aynı zamanda kamusal alanda

erkek görünürlüğünün fazla olması, kadınların evlendikten sonra kendilerini ailesine adanmasıyla ilgilidir (Firestone, 1979).

Diğer bir taraftan Radikal Feminizm kuramcıları, kadınların kendi cinsel hayatlarının kontrolünün kendi elinde bulunması gerektiğini savunmuşlardır. Doğum kontrol yöntemlerinin bulunmasına kadar olan süreçte cinsel yaşama sert eleştiriler getirmişlerdir. Bu bağlamda cinsel sınıf kavramını tartışmaya açmışlar ve cinsel sınıfın ortadan kalkması gerektiğini savunmuşlardır (Özyön, 2018). Radikal Feministler, kadınların cinselliğini baskılayan ve bedenleri üzerinde kontrol sahibi olan ataerkil düzenle mücadele etmişler; seks işçiliği, taciz-tecavüz ve kürtaj hakkında kamuoyunda farkındalık yaratmak için de uğraş vermişlerdir. Verdikleri mücadele, Fransa, İtalya ve İspanya'da karşılık bulmuştur. Bu ülkelerde kürtaj yasağı kalkmış ve kadınlar kısmen de olsa cinsel yaşamları hakkında söz sahibi olmuşlardır (Özyön, 2018).

Türkiye'de Radikal Feminizmin aile görüşlerini içeren literatürün sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Bu konu hakkında yapılan çalışmaların az sayıda olması; feminizm ve ailenin ilişkilendirerek yapılan çalışmaların önemini arttırmaktadır. Günümüzde aile konusunun da güncel bir tartışma alanı haline gelmiş olması, konunun kadınlar açısından farklı bir biçimde ve kültüreden bağımsız olarak incelenmesini mümkün kılacak bir potansiyel taşımaktadır. Bu nedenle bu çalışmada, Türkiye'de yayımlanmış ve Radikal Feminizm çerçevesinde aileyi değerlendiren yüksek lisans tezlerinin sistematik olarak değerlendirilmesi ve incelenmesinin yapılması amaçlanmıştır.

2.YÖNTEM

Bu çalışmada, Türkiye'de yayımlanan Radikal Feminizm bağlamında aileyi ele alan yüksek lisans tezlerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, çalışma nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak yapılandırılmıştır.

Çalışma, doküman incelemesi yoluyla ve tarama modelinde bir içerik analizi olarak kurgulanmıştır. İçerik analizini, bir bütünün parçalarına ayrılmasında kullanılan analitik bir çözümleme metodu olarak tanımlamak mümkündür (Patton, 2014). İçerik analizi gerçekleştirilirken temel amaç, birbirlerine benzer verilerin, belirli kavram ya da temalar temelinde bir araya getirilmesi ve okuyucuya bu verilerin anlaşılır bir biçimde düzenlenip sunulmasıdır. Bu noktada, araştırmacının yorumları önem kazanmaktadır (Şimşek & Yıldırım, 2018). İçerik analizi ile elde edilen veriler, düzenlendikten sonra, alanla ilgili genel eğilimlerin ortaya çıkması kolaylaşmaktadır (Çalık & Sözbilir, 2014). Çalışma, konu bazında yapılan araştırma çalışmalarının geriye dönük inceleme yapılarak gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla Ulusal Tez Merkezi (YÖKTEZ) veri tabanına "feminizm" ve "Radikal Feminizm" anahtar kelimeleri yazılarak literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Veri tabanında herhangi bir zaman aralığı işaretlemesi yapılmamıştır. Yapılan tarama sonucu, araştırma konusunu içeren doktora tezi bulunmazken; kriterleri karşılayan yüksek lisans tezlerine rastlanılmıştır. Bu sebeple bu çalışma Ulusal Tez Merkezi (YÖKTEZ) üzerine yüklenen, Radikal Feminizm içinde aile kurumunu değerlendiren yüksek lisans tezleri ile sınırlıdır. Tarama Haziran 2023'te gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışma çerçevesinde; YÖKTEZ veri tabanında "feminizm" ve "Radikal Feminizm" anahtar kelimesi kullanılarak yapılan taramada 162 yüksek lisans tezine ulaşılmıştır (n=162). İncelenen 162 tez içerisinde 46 tane yüksek lisans tezinde Radikal Feminizm başlığı yer almaktadır (n=46). Detaylı incelenen 46 tez içinde Radikal Feminizm açısından aile kurumunu inceleyen iki yüksek lisans tezine ulaşılmıştır (n=2). Elde edilen 2 yüksek lisans tezi araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

3.BULGULAR VE YORUM

Yapılan araştırma sonucunda 2 yüksek lisans tezi, çalışmanın örneklemini oluşturmuş ve araştırmaya dâhil edilmiştir. Radikal Feminizm bağlamında ailenin değerlendirilmesi Tablo-1'de açıklanmıştır.

Çalışmalar değerlendirildiğinde; Şen'in (2018) nitel tipte ve görüşme tekniğinin kullanıldığı çalışmasında İzmir/Buca'nın Çamlıkule Mahallesi'nde yaşayan ve 18 yaşından önce evlenen 13 kadının sosyo-demografik özellikleri değerlendirilmiştir. Görüşme yapılan kadınların en az 39; en fazla 80 yaşında olduğu belirtilmiştir. Görüşülen 13 kadından 7 tanesinin hayatlarında hiç çalışmadıkları, 2 kadının çalışmaya devam ettiği, 4 kadının da evlendikten sonra çalışmayı bıraktıklarını ifade edilmiştir.

Görüşülen tüm kadınların üzerlerinde bir mal varlığı bulunmadığı belirtilmiştir. Çalışmada, geleneksel roller ve evlilik değerlendirildiğinde görüşme yapılan 13 kadından 12 kadın, 18 yaşından küçük oldukları için ilk başta dini nikâh kıydığını, belirli bir süre öyle kaldığını ve çocuk doğurduktan sonra resmi nikâh yapıldığı belirtilmiştir. Diğer 1 kadının ise hala resmi nikâhının olmadığını; dini nikâhla hayatına devam ettiği ifade edilmiştir. Verilere göre en erken evlenenin yaşının 14, en geç evlenenin yaşının da 17 olduğu saptanmıştır. “Evliliğe hazır hissetme” değerlendirildiğinde kadınlardan 10 tanesinin evlilik hakkında bir şey bilmediklerini, evliliğin oyun gibi geldiğini, evli olmanın hangi sorumlulukları getirdiğini bilmeden evlendiklerini belirttikleri görülmektedir. Evlenmeden önce de kimsenin durumu açıklamadığı, başlık parasına karşılık evlendikleri belirtilmiştir. Kadınlardan 6 tanesi evlilik kararını kendisinin almadığını; ailesi tarafından evlendirildiğini ifade etmiştir. Erken evliliklerin toplumsal onay durumuna bakıldığında kadınlar, kültürlerinde erken evlilik durumunun normal olarak karşılandığını ve ait oldukları kültürde 15 yaşından sonra “evde kaldı” korkusu yaşadıklarını ifade etmiştir.

Kadınların şiddete maruz kalma durumlarına bakıldığında 9 kadının hem eşinden hem de eşinin ailesinden fiziksel şiddete maruz kaldığı; 2 kadının da psikolojik şiddete maruz kaldığı belirtilmiştir. Şiddetin nedenleri sorulduğunda ise kadınlar, kültürün erkeklere hizmet ettiğini ve “erkektir, sever de döver de” anlayışının olduğunu ifade etmişlerdir. Şiddet sonrası tepkileri sorulduğunda 9 kadının “sadece ağlıyorum” cevabını verdikleri belirtilmiştir. Kadınların cinsel şiddete maruz kalması değerlendirildiğinde 7 kadının sadece eşi istediği için cinsel ilişkiye girdiklerini, regl ya da lohusalık sürecinde bile cinsel ilişkiye zorlandıklarını belirttiği görülmüştür. Kadınlar, kendi cinselliğini değerlendirdiğinde 13 kadın da cinsel ilişkiyi başlatanın kendileri değil eşleri olduğunu ve ilişki sırasında eşlerinin isteklerine göre hareket ettiklerini ifade etmişlerdir. Kadınlara namus kavramı sorulduğunda erken evlendirilmelerinin altında namus düşüncesinin yattığını ifade etmişlerdir. Ayrıca 12 kadının birkaçı resmi nikâhtan sonra dışarıya çıkabildiğini, birkaçı ise nikâhtan sonra bile dışarıya çıkamadıklarını ifade etmişlerdir. Eşlerinin aileleri tarafından hem eşine hem de kendisine “kadına sahip çıkacaksın”, “bir kadına ne kadar değer verirsen o kadar yalan söyler” gibi ifadelerle baskı altında tutuldukları belirtilmiştir. Kadınlardan 5 tanesi eşinin kendisini aldattığını ve buna kendilerinin tepki vermediklerini, tepki vermenin yanlış olduğunu söyledikleri belirtilmiştir. Görüşülen kadınların hepsi de plansız gebelik yaşadıklarını ve hatta hamile kaldıklarını anlamadıklarını ifade etmişlerdir. 2 kadın, oyuncak bebeklerle oyun oynadığını ve çocuğu olduktan sonra anne olduğunu anladıklarını ifade etmişlerdir. Kadınlardan birkaçının doğumda hastaneye gitmediğini, evde doğum yaptığı belirtilmiştir. Son olarak kadınların eğitim hayatı değerlendirildiğinde 7 kişinin ilkökul mezunu olduğu, 4 kişinin okula hiç gitmediği ve okuma-yazmasının olmadığı, 1 kişinin ilkökul terk ve 1 kişinin de açık öğretim fakültesinde öğrenci olduğu belirtilmiştir. Okula neden gidemedikleri sorulduğunda kadınların hepsi “eğitimsizlik”, “kültür yapısı” olarak cevap verdikleri belirtilmiştir (Şen, 2018).

Cengiz, 2023 yılında yaptığı ve Radikal Feminizmi değerlendirdiği çalışmasında yüzyıllar boyunca sömürülen ve ezilen grubun kadınlar olduğundan bahsetmektedir. Çalışmasında, Radikal Feminizmin, kadınların erkeklere “boyun eğmesinin” nedenini ataerkil sistem ve evlilik üzerinden ele alındığı belirtilmiştir. Cengiz, aynı zamanda Radikal Feministlerin, kadınların bu düzenden kurtulmalarını erkeklerden farklı olmaya başlamaları gerektiğini ve erkek kültürüne karşı gelmelerini savunduğunu da ifade etmiştir. Ataerkil düzene göre erkeklerin hep birincil konumda ve daima kadınlardan önde bir statüde oldukları belirtilmiştir. Cengiz, çalışmasında ilk olarak Radikal Feminizmin öncüsü olan Shulamith Firestone’u mercek altına almıştır. Firestone, Radikal Feminizmin güçlenmesinde etkin rol oynamış ve yazmış olduğu “Cinselliğin Diyalektiği” kitabı büyük bir yankı uyandırmıştır. Firestone’a göre evlilik süreci ile oluşan aile, aslında toplumsal cinsiyet eşitsizliğini güçlendiren bir kurumdur. Aile içi roller keskin bir şekilde belli olmuş ve kadın, geri kalan hayatını ailesine adanarak kendine zaman ayıramaz hale gelmiştir. Firestone, Marksist görüşün kadın ve erkek eşitsizliğini sadece ekonomik düzlemde açıklamasına eleştiriler getirmiştir. Kendisi, kadın ve erkek arasındaki eşitliğin sağlanabilmesi için öncelikle cinsel devrimin gerçekleşmesi gerektiğini savunmuştur. Firestone, çocuk doğurma yetisinin kadınlar üzerinde bir baskı kurduğunu, bu durumun hem kadın için hem de çocuk için sancılı bir süreç olduğunu savunmaktadır. Firestone aynı zamanda kadınlara da bir eleştiri getirmiştir. Kadınların üreme işleyişini kendi denetimleri altında tutamadıklarını ve erkeklerin himayesine bıraktıklarını ifade etmiştir. İlk çağlarda görülen anaerkil düzenin zamanla

ataerkil düzene dönüşmesinde erkeklerin olduğu kadar kadınların da payının olduğunu ifade etmiştir. Firestone'a göre çocuk için de işler zordur. Daha doğdukları andan itibaren bile kız kıyafetleri ve erkek kıyafetleri diye sınıflandırılmaya başlamaktadırlar. Kız ve erkek çocuklar, ailede aynı koşullarda büyümektedir. Kız çocuk çekirdek ailede erkeğe hizmet etmeyi öğrenmekte ve bu sömürüyü daha çocukken kabul etmektedir. Bu nedenle Firestone, çocukların da kadınlarla birlikte ezildiğini ve sömürüldüğünü savunmaktadır. Firestone'a göre, kadının ezilmesinin temel faktörü doğum yapması ve çocuğu tek başına büyütmesidir. Bu sebepten hamile kalmayı istemek kadının isteği doğrultusunda olmalıdır. Cengiz (2023) çalışmasında bir başka Radikal Feminist olan Kate Millett'i değerlendirmiştir. Millett, 1970 yılında yazdığı "Cinsel Politika" adlı eserinde politika kavramını masaya yatırmış ve cinsler arası eşitsizliğin politik düzlemde çözüme kavuşturulması gerekliliğini savunmuştur. Bu politik anlayışı din kurumu ile birleştirmiştir.

Millett'e göre din, ataerkil sistemin önünü açmış ve bu sayede toplumsal cinsiyet rolleri inşa edilmiştir. Aynı zamanda kadın ve erkek üzerine toplumsal ve ruhsal ikiciliğin olduğunu ve bu yüzden erkek cinsinin hep önde ve kadının üstünde; kadın cinsinin ise hep ikinci plana atıldığını ve ötekileştirildiğini ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin doğuştan değil sonradan oluştuğunu savunmuştur. Tarihler boyunca erkeğin mantık, güç ve zekâ ile anıldığı; kadınların ise güçsüz, zayıf ve sevecen gibi kavramlarla anıldığını ifade etmiştir. Toplumda var olan bağdaştırmalar aile içine de yansımıştır. Erkeği kamusal alana bırakırken kadını ev içi yaşama itmiş ve birtakım görevler yüklemiştir. Kadından beklenen evin düzenini sağlamak, çocuk yapmak, çocuğun bakımı ile ilgilenmek ve erkeğine hizmet etmektir. Millett, aynı zamanda toplumdaki kullanılan dilin değişmesi gerektiğini savunmuştur. Erkek ve kız çocuklarının maruz kaldıkları eril dil, kadınların erkeklerin arkasına itilmesini çocukluktan başladığını ifade etmiştir. Aile kurumuna sert eleştiriler getiren Millett, evlilikle başlayan aile sürecini reddeder ve aileyi ataerkil sistemin yarattığı küçük ve etkili gruplar olarak benimsemektedir. Kadının ezilmesine, ötekileştirilmesine ve maruz kaldığı baskılardan dolayı aile kurumunu, dolayısıyla da ataerkil sistemi sorumlu tutmaktadır. Aile içindeki geleneksel roller, baba figürünü Tanrı ile bir tutmaktadır. Bu tezini de mülkiyet kavramını, babalık üzerinden işlemesi ile desteklemektedir. Cengiz (2023) çalışmasında son olarak Radikal Feminist kuramın aileden bekledikleri talepler üzerinde durmuştur. Radikaller, kadınların yaşamış olduğu baskının sebebi olarak ataerkil sistemi işaret etmektedirler. Dolayısıyla ataerkil sistemin yerle bir edilip yerine cinsel bir devrim gerçekleştirmek istemektedirler. Gerçekleşecek devrim, kadınları yüzyıllardır maruz kaldıkları baskıdan kurtaracak ve erkek hegemonyasını yıkmalarını sağlayacaktır. Aynı şekilde devrimle beraber aile kurumu da yıkılacak ve kadın çocuk doğurup yıllar boyunca çocuğa ve erkeğe bağımlı kalmayacaktır. Firestone, bu görüşü bir adım ileriye taşıyarak suni çocuk üretimi teklif etmiş ve böylece biyolojik anlamda aileye de gerek kalmayacağını belirtmiştir. Kate Millett de Firestone gibi cinsel devrimi savunmuştur. Ancak Millett, kadınların cinsel özgürlüğe kavuştuktan sonra aile kurumunun kalkacağını, eğer isterlerse cinsel ilişkiye girilip çocuk yapılabileceğini ve aslında çocuk bakımının profesyonel olarak yürütülmesi gerektiğini savunmuştur. Hem Millett hem de Firestone, aileyi kabul etmeyerek erkeklerin hegemonyasına ve kadının beden özgürlüğünün kısıtlanmasına karşı mücadele vermişlerdir (Cengiz, 2023).

Tablo 1.

Çalışmanın Yazarı (Yıl)	Çalışmanın Adı	Çalışmanın tipi, Örnekleme, Veri toplama biçimi	Çalışmada ele alınan konular
Kevser Calp Şen 2018	Radikal Feminizm Açısından Erken Evlilikler Üzerine Nitel Bir Çalışma	Nitel, İzmir-Buca-Çamlıkule Mahallesi'nde 18 yaşından önce evlenen 13 kadın, Görüşme tekniği	-Ataerkil ideoloji ve toplumsal cinsiyet rolleri -Denetleme, baskı ve iktidar kurma aracı: şiddet ve namus -Doğurgan beden yapısı ve annelik

			-Eğitim ve çalışma hayatı
Mustafa Cengiz 2023	Radikal Feminizm Ve Sosyalist Feminizm Perspektifinden Aile Kurumunun Değerlendirilmesi	Nitel	-Radikal Feminizm -Shulamith Firestone -Kate Millett -Radikal Feminizmin aile kurumuna dair talep ve önerileri

Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında, kadınlık ve erkeklik tartışmaları uzun zamandır literatürde yer almaktadır. Değişen dönemlerde meydana gelen gelişmeler, üretim ilişkilerinin değişmesi, teknoloji, tıp ve bilim alanlarındaki ilerleyiş gibi durumlar çerçevesinde, tartışmaların odağı değişse de özünde hak temelli arayış günümüz itibarıyla da devam etmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında, 'kadın' konusunun sadece kadının konusu olmadığı bilinmektedir. Ancak cinsiyet, cinsellik, cinsiyet rolleri gibi kavramlar incelendikçe, bu kavramlar çerçevesinde ortaya çıkan durumlar daha sağlıklı bir zeminde tartışılabilir. Aile kavramının araştırma için seçilmesinin önemli sebeplerinden biri de bu durumdur. Aile kavramına yüklenen kutsallık ve mahremiyet, bu konuda ortaya çıkan problemlerin gündeme getirilmesinin önünde engel olarak durabilmektedir. Feminist kuramların birçoğunun, aile içi ilişki ve örüntülerin, değişen zaman ve ihtiyaçlara göre yeniden yapılandırılmasına olan ihtiyacı gündeme getirmiş ve getirmeye devam etmektedir.

Bu noktada da özellikle kadınsı özelliklerin yüceltildiği bir alan olan Radikal Feminizm de cinsiyet rollerine atıfta yaparak bu rollerin yeniden düzenlenmesini istemiştir (Dikici, 2016). Kadını kısıtlayan ve kadının gelişiminde en büyük engel olarak aileyi hedef almışlar ve tezlerini aile üzerinden savunmuşlardır. Radikal Feministler, biyolojik farklılıklardan kaynaklanan eşitsizliklerin de tartışılması gerektiğine, kadının kendi hayatı üzerindeki tek söz sahibinin yine kendisi olması gerektiği gibi düşüncelerinin, aile yapılanmalarında karşılık bulamadığı düşüncesine de dikkat çekmişlerdir.

Radikal Feminizmin aile alanıyla ilgilenmiş olan yüksek lisans tezleri incelenen bu çalışmada, araştırmanın örneklemini olan 2 yüksek lisans tezi incelendiğinde ikisinde de feminizm kavramının tanıtıldığı ve feminizmin alt dallarından olan Radikal Feminizm kavramının detaylıca açıklanmış olduğu görülmektedir (Şen, 2018; Cengiz, 2023). Her iki yüksek lisans tezinde de Radikal Feminizm kuramcılarının, diğer feminizm akımlarının kuramcılarından ayrılarak görüşlerini daha siyasal bir düşünce ekseninde yürüttükleri belirtilmiştir. Bu bağlamda incelenen çalışmalarda Radikal Feministlerin politik söylemleri de bu görüşü desteklemektedir (Orçun, 2019; Otman, 2020; Bekar, 2020; ALSalihi, 2022).

Şen'in (2018) çalışması incelendiğinde kadınlık ve erkeklik normlarının yeniden düzenlenmesi gerektiğinin belirtildiği görülmektedir. Ona göre, çocuklar doğduktan sonra toplumsal cinsiyet rollerini sosyal çevrelerinden edinmekte ve bu konu, dikkate alınması gereken bir önemdedir. Çocukların, cinsiyet rollerini, toplumdan öğrendiğine yönelik görüş bildiren başka çalışmalar da bulunmaktadır (Orçun, 2019; Pehlivan, 2017). Ayrıca Yurter'in (2021) çalışması incelendiğinde çocukların doğdukları andan itibaren toplumsal cinsiyete göre ayrıldığını, erkek çocuklarının kız çocuklara göre daha rahat hareket ettikleri ve kız çocuklarının ev içinde annelerine yardım ettikleri belirtilmiştir.

Cengiz (2023)'in çalışması incelendiğinde; Radikal Feminizm kavramının yanında Radikal Feministlerin önemli isimlerinden olan Shulamith Firestone ve Kate Millett'in değerlendirildiği görülmektedir. İkisi de cinsel bir devrimin gerçekleşmesi gerekliliğini savunmuşlar ve kadınların kurtuluş yolunun bu devrimden geçtiğini belirtmişlerdir. Bu görüş Radikal Feminizm alanında yazılan diğer çalışmalarca da desteklenmektedir (Aktulan, 2022; Atan, 2015; Çağıl, 2020; Togay, 2020). Ayrıca Dikici (2016)'nin yaptığı çalışmada Radikal Feminist kuramın kadınlık ve erkeklik rollerine eleştiri getirdiği ve ataerki düzenin değişmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu çerçeveden bakıldığında da Radikal Feminizm ve ailenin ilişkilendirildiği hemen hemen bütün çalışmalarda, evlilik bağıyla kurulan ve devam ettirilen toplumsal cinsiyet rollerinin, kadının ev dışında gelir getirici herhangi bir işte çalışması durumunda bile özel alanla ilişkilendirildiği görülmektedir. Böylesi bir rol paylaşımının olduğu bir düzende, kadın ve erkeğin toplumsal statüler dikkate alındığında eşit muamele görmesinin önünde

büyük bir engel teşkil etmesi kaçınılmazdır. Aile içi rol dağılımlarının, Radikal Feminist kuramcılara göre kadının emeğinin, varlığının ve varoluşunun sömürülmesinden başka bir anlam taşımadığı rahatlıkla görülebilmektedir.

İncelenen çalışmalarca elde edilen bulgular değerlendirildiğinde Radikal Feminizm aile kurumunu yeniden inşa etmeyi önermiş ve toplumda var olan ataerkil sistemi değiştirerek kadınların gerçek anlamda özgürleşmesini sağlamayı talep etmişlerdir.

4.SONUÇ

Kadın hareketlerinin sistematikleşmeye başlaması 18. ve 19. yüzyılda ivme kazanarak tüm dünyada dikkat çekmiştir. Kadın hareketleriyle birlikte küresel bağlamda Feminizm akımı güçlenmiş ve kadınlar daha örgütlü bir mücadele verme konusunda görece avantajlı bir konuma gelmişlerdir. Feminizm akımı eklektik olarak gelişen bir akım olmasından kaynaklı olarak, tarihsel süreç incelendiğinde, baktığımızda feminizmin bir bütün olarak değerlendirilmesi kolay olmamaktadır. Bu sebeple Feminist akımların, Birinci, İkinci ve Üçüncü Dalga Feminizm Akımları şeklinde adlandırılması dikkat çekmektedir. İlk olarak Aydınlanmacı Liberal Feminizm görünür hale gelmiş ve diğer feminizm akımları eklektik bir biçimde şekillenmeye başlamıştır. Liberal görüşten etkilenen bir diğer feminizm akımı da Radikal Feminizm olmuştur.

Tarihsel süreçte İkinci Dalga Feminizm akımları içinde yer alan Radikal Feminizm, 1970'lerin başında dünyada etki sahibi olmaya başlamıştır. Dünyada yaşanan siyasi değişimlerden etkilenen Radikal Feminizm "kişisel olan politiktir" sloganıyla daha da görünür hale gelmiştir. Diğer feminizm akımlarından farklı olarak o zamana kadar konuşulmamış konuları tartışmaya açmıştır. Birinci Dalga Feministlerden farklı olarak Radikal Feministler, kadınların özgürlüğünü tehlikeye atan ataerkil sistemi yıkarak; sistemde otorite sorgulaması yapmış, kadının statüsü ve rollerini de tartışarak kadınlar üzerinden bir cinsel devrim de gerçekleştirmek istemişlerdir. Akımın savunucularından Firestone, ataerkil sisteme ve ataerkil düzenin getirdiği aile kurumuna sert eleştirilerde bulunmuştur. Ona göre, kadının evlendikten sonra varlığının görünmez hale gelmesi, yaptığı evlilikle kocasına hizmet etmesi ve doğurganlık yetisi kadını kısıtlamaktadır. Dolayısıyla Firestone, evliliği kadının gelişiminin önünde en büyük engel olarak görmektedir. Firestone'nun yanı sıra Kate Millett de cinsel devrimi savunmuş ve çocuk bakımının kadının görevi olmaktan ziyade profesyonellerce karşılanması gereken bir ihtiyaç olduğunu ve evliliğin kaldırılarak aile kurumunun yok olması gerektiğini savunmuştur. Böylece kadın, kendini daha özgür hissedecek ve var olma mücadelesini daha özgür verebilecektir.

Sonuç olarak; Radikal Feministler, eylem boyutunda diğer feminizm kollarından ayrılmışlardır. Kadınların yüceltilmesini ve ataerkil düzenin yıkılmasını savunmuşlardır. Ataerkil düzenin yok olmasıyla birlikte daha kadınsı bir dünyanın kurulacağını ifade etmişlerdir. Bunun yanında Radikal Feministler, diğer Feminist akımların açıklık getirmediği ve hep kapalı kalan cinsellik konusunda da daha geniş çerçevede görüşler beyan etmişlerdir. Kadınların kendi bedenlerinde özgür olmalarını istemişler; bu özgürlüğün de evlilik yolu ile değil; kadının cinsel devrimi ile mümkün olduğunu iddia etmişlerdir. Bu bağlamda Radikal Feminizm, ortaya çıktığı ilk andan itibaren kadını merkeze alarak düşüncelerini şekillendirmiştir. Ataerkil düzen üzerinden yapılan eleştirilerde, ataerkil sistemin, yalnızca kadının emeğini değil; aynı zamanda bedenini, doğurganlığını ve cinselliğini de denetlediği fikri ön plana çıkmaktadır. Ataerkil sistem, erkek çıkarlarını korumaktadır ve onlara göre, ataerkil aile biçimi de mülkiyetin dahi babadan oğula geçmesi üzerine kurgulanmıştır. Kadının böyle bir sistem içinde, özgürlüğünden bahsetmek mümkün değildir. Toplumsal cinsiyet normlarının aşılabilmesiyle, kültürel ve eğitimsel engeller de aşılabilecek ve ancak bu şartlar altında kadınlar özerk bireyler haline gelebileceklerdir.

Radikal Feministlere göre aile, güç eşitsizliğinin meşru hale geldiği bir mekanizmadır. Erkekler, toplumda güçlü kabul edilen taraftadır ve evlilik aracılığıyla kadın üzerinde bir tahakküm kurma eylemini de meşru hale getirmektedir. Radikal Feminizm öncesinde tartışıldığı gibi, kadınların ve çocukların kendilerini koruyacak bir yapıya tabi olmaları düşüncesi; Radikal Feministlerce kadınların bireyselleşmesinin önündeki en büyük engel olarak eleştirilmiştir. Radikal Feminizmde, doğurganlık ve çocuk bakımı üzerindeki en büyük eleştiriler, kadınlar ile çocuklar arasında oluşan biyolojik bağımlılık üzerinde toplanmıştır. Kadınlar hamilelik süreci, süt verme, çocuk bakımı gibi biyolojik süreçlerle

engellenmektedir ve bu da kendi gelişimlerini engellemektedir. Ek olarak, neslin devamı da erkeklerin faydalandığı bir görünüm sergilemektedir. Doğum kontrolü ile ancak kadınlar kendi bedenleri üzerinde söz söyleme hakkına kavuşmuşlardır. Radikal Feministler bu konuda da yapay üreme önerisini getirmiş ve çocuk bakımının işbölümüne dâhil edilerek bağlayıcılığını ortadan kaldırmak gerekliliğini vurgulamıştır. Kadınların cinsel özgürlüğe kavuşmasının, ailenin kurulması için gerekli olan motivasyonlardan birinin ortadan kalkması olarak yorumlandığı da görülmektedir. Radikal Feministler kadınların kendi bedenleri üzerinde hak sahibi olabilmemesinin bir yolunun da kürtaj hakkının yasallaştırılması olarak görmüş ve bunun için de savaş vermişlerdir.

Tüm bunların sonunda, Radikal Feminizmin, toplumsal cinsiyet rollerini yapısöküme uğratarak kadınlar lehine yeniden inşa edilmesi gerektiğini savunduklarını söylemek mümkündür. Radikal Feminizme göre aile kurumu, toplumda toplumsal cinsiyet konusunda var olan eşitsizliklerin meşru hale getirildiği bir mekanizmadır ve ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu durum, kadınların özgürce ve bireyselliklerini de kaybetmeden yaşayabilmelerinin önemli bir etkeni olarak görülmektedir.

Radikal Feminizmin aile kurumuna yönelmiş olduğu bu sert eleştiriler, literatürde önemli bir tartışma alanını oluşturmaktadır. Aile özellikle sosyolojik incelemelerde, sadece görev dağılımından ibaret olarak değerlendirilmemektedir. Özellikle ailenin işlevleri dikkate alındığında, Radikal Feminizmin aileye bakış açısıyla literatürün diyalektik ilişkisini geliştirdiği rahatlıkla görülebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktulan, İ. (2015). *Beden ve iktidar: Radikal feminizmin cinselliğe bakışının incelenmesi*. (Tez no. 737792). [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Alsalihi, D. (2022). *Reading Andrea Levy's fiction through the lens of postcolonial feminism* (Tez no. 742416) [Yüksel lisans tezi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Atan, M. (2015). Radikal feminizm: “Kişisel Olan Politikadır” söyleminde aile. *The Journal Of Europe - Middle East Social Science Studies*, 1(2), 1-21.
- Bal, M. D. (2014). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine genel bakış. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 1(1), 15-28.
- Bekar, G. (2020). *The interplay between racism and feminism: Black feminism and Toni Morrison's 'Paradise'* (Tez no. 647940) [Yüksel lisans tezi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Bingöl, O. (2014). Toplumsal cinsiyet olgusu ve Türkiye'de kadınlık. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(Özel sayı), 108-114.
- Cengiz, M. (2023). Radikal feminizm ve sosyalist feminizm perspektifinden aile kurumunun değerlendirilmesi (Tez no. 774718) [Yüksel lisans tezi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Çağıl, A. (2020). Feminizm ve Politika İlişkisi Bağlamında Radikal Feminizm. *Ağrı İslâmi İlimler Dergisi (AGİİD)*(6), 137-143.
- Çakır, S. (2008). Kapitalizm ve patriyarkaya karşı: Sosyalist feminizm. *Toplum ve Demokrasi*, 2(4), 185-196.
- Çalık, M., & Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 39(174), 33-38. doi:<http://dx.doi.org/10.15390/EB.2014.3412>
- Dikici, E. (2016). Feminizmin üç ana akımı: Liberal, marxist ve radikal feminizm teorileri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 532-532. doi:Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3100>
- Donovan, J. (2021). *Feminist Teori* (14.baskı b.). (A. Bora, M. A. Gevrek, & F. Sayılan, Çev.) İstanbul: İletişim.
- Dündar, C. (2020). *Toplum ve Ütopya*. 11 06, 2023 tarihinde <http://www.toplumveutopya.com/radikal-feminizm-can-dundar/> adresinden alındı
- Düzkan, A. (2021). *Feminist Bellek*. 11 06, 2023 tarihinde <https://feministbellek.org/radikal-feminizm/> adresinden alındı

- Epik, M. T., Çiçek, Ö., & Altay, S. (2017). Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Tarihsel Süreçte Ailenin Değişen/Değişmeyen Rollerini. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(38), 35-58.
- Goody, J. (2004). *Avrupa'da Aile*. (S. Arsoy, Çev.) İstanbul: Literatür.
- Gökçimen, S. (2008). Ülkemizde kadınların siyasal hayata katılım mücadelesi. *Yasama Dergisi*(10), 5-59.
- Güneş, N. (2018). Feminist Akımlarda Aile. *Social Sciences Research Journal*, 7(3), 142-153.
- Gürhan, N. (2010). Toplumsal cinsiyet ve din. *Şarkiyat*(4), 58-80.
- Keskin, F., & Uluşan, A. (2016). Kadının toplumsal inşasına yönelik kuramsal yaklaşımlara dair bir değerlendirme. *Akdeniz İletişim Dergisi*, 26, 47-68. doi:DOI: 10.31123/akil.438558
- Korkmaz, A., & Başer, M. (2019). Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında ataerkillik ve iktidar ilişkileri. *Üreklili Tıp Eğitimi Dergisi*, 28(1), 71-76. doi:DOI: 10.17942/sted.507660
- Millet, K. (1970). *Sexual Politics*. London: Doubleday.
- Orçun, E. (2019). *Türkiye'de feminizm ve feminist kadın sanatçıların performans sanatına yönelik işlerinin incelenmesi* (Tez no. 580167) [Yüksek lisans tezi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Özdemir, Ö. (2017). İki Sistemli Kuram Olarak Sosyalist Feminizm. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 395-414.
- Özyön, A. (2018). Charlotte Perkins Gilman'ın "Kadınlar Ülkesi" adlı romanının radikal feminist bağlamda incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*(60), 261-268.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (M. Bütün, & S. B. Demir, Çev.) Ankara: Pegem Akademi.
- Pehlivan, P. V. (2017). Toplumsal cinsiyet bağlamında kuramsal yaklaşımlar: Bir literatür taraması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(31), 497-521.
- Şen, K. (2018). *Radikal feminizm açısından erken evlilikler üzerine nitel bir çalışma* (Tez no. 492373) [Yüksek lisans tezi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Raina, J. A. (2017). Feminism: An Overview. *International Journal of Research*, 4(13), 3372-3376.
- Şimşek, H., & Yıldırım, A. (2018). *Sosyal bilimlerde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Basım.
- Taş, G. (2016). Feminizm üzerine genel bir değerlendirme: kavramsal analizi, tarihsel süreçleri ve dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler*, 3(5), 163-175.
- Togay, S. (2020). *Trans exclusionary radical feminism in Turkey: A historical overview* (Tez no. 669399) [Yüksek lisans tezi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Yurter, Y. (2021). Kültürel feminizm açısından bir eğitim örgütünün çözümlenmesi (Tez no. 710167) [Yüksek lisans tezi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>